T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MANEVİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİK
ANABİLİM DALI

POZİTİF PSİKOLOJİ BAĞLAMINDA ERZURUMLU İBRAHİM HAKKI'NIN TEFVÎZNÂME'Sİ İLE MANEVÎ DANIŞMANLIK VE REHBERLİK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İsa YAVİLİOĞLU

BURSA – 2023

T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MANEVİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİK
ANABİLİM DALI

POZİTİF PSİKOLOJİ BAĞLAMINDA ERZURUMLU İBRAHİM HAKKI'NIN TEFVÎZNÂME'Sİ İLE MANEVÎ DANIŞMANLIK VE REHBERLİK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İsa YAVİLİOĞLU

Danışman:
Doç. Dr. Mehmet ŞANVER

BURSA – 2023

TEZ ONAY SAYFASI

T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Ana Bilim Dalı'nda 702031017 numaralı **İsa YAVİLİOĞLU**'nun hazırladığı "Pozitif Psikoloji Bağlamında Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Tefvîznâmesi ile Manevi Danışmanlık ve Rehberlik" konulu yüksek lisans çalışması ile ilgili tez savunma sınavı, 05/01/2024 günü 14:00-15:30 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasının BAŞARILI (başarılı/~~başarısız~~) olduğuna OY ÇOKLUĞU (oy birliği/oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye

(Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)
Doç. Dr. Mehmet ŞANVER
Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye

Prof. Dr. Mehmet Akif KILAVUZ
Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Berrin SARITUNÇ
Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi

05 /01/2024

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

MANEVİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİK ANA BİLİM DALI BAŞKANLIĞINA

30/11/2023

Tez Başlığı/Konusu: Pozitif Psikoloji Bağlamında Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Tefvîznâmesi İle Manevi Danışmanlık ve Rehberlik

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası b) Giriş c) Ana bölümler d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 65 sayfalık kısmına ilişkin, 30/11/2023 tarihinde şahsım tarafından turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı %12'dir.

Uygulanan filtrelemeler:

1- Kaynakça hariç
2- Alıntılar hariç/dahil
3- Beş kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bursa Uludağ üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

30/11./2023
İmza

Adı Soyadı : İsa YAVİLİOĞLU
Öğrenci No : 702031017
Ana Bilim Dalı : Manevi Danışmanlık ve Rehberlik
Programı : Manevi Danışmanlık ve Rehberlik
Statüsü : Yüksek Lisans

Danışman
Doç. Dr. Mehmet ŞANVER
30/11/2023

YEMİN METNİ

Yüksek lisans tezi olarak savunduğum "Pozitif Psikoloji Bağlamında Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Tefvîznâmesi ile Manevi Danışmanlık ve Rehberlik" başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle ve paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

29/11/2023

İmza

Adı Soyadı **:** İsa YAVİLİOĞLU
Öğrenci No **:** 702031017
Ana Bilim Dalı **:** Manevî Danışmanlık ve Rehberlik
Programı **:** Y.L. - Manevî Danışmanlık ve Rehberlik
Statüsü **:** Yüksek Lisans

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı	: İsa YAVİLİOĞLU
Üniversite	: Bursa Uludağ Üniversitesi
Ana Bilim Dalı	: Manevî Danışmanlık ve Rehberlik
Tezin Niteliği	: Yüksek Lisans Tezi
Mezuniyet Tarihi	: …./…./2023
Tez Danışmanı	: Doç. Dr. Mehmet ŞANVER

POZİTİF PSİKOLOJİ BAĞLAMINDA ERZURUMLU İBRAHİM HAKKI'NIN TEFVÎZNÂME'Sİ İLE MANEVİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİK

Bu araştırmanın amacı, pozitif psikoloji ile manevi danışmanlık ve rehberlik bilim dallarının benzer ya da farklı yönlerini belirlemektir. Bu çalışmada, âlim, sûfî ve şair olan Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Tefvîznâme adlı şiir metni şerh edilerek hem pozitif psikoloji hem de manevi danışmanlık ve rehberlik bilim dallarına kaynaklık edilebilirliği ortaya konmuştur. Tefvîznâme adlı şiir metni bibliyoterapi tekniği için de uygun bir metindir. MDR uzmanı; danışanlarına örnek vaka incelemeleriyle Tefviznâme adlı şiir metnini bibliyoterapi tekniği ile sunabilir.

Pozitif psikoloji, bireylerin içinde bulunduğu olumsuz ya da olumlu durumları bulunduğu noktadan alarak bireyleri daha iyiye doğru yol almasını sağlayan pozitif bir bilim dalıdır.

Manevi danışmanlık ve rehberlik ise bireylerin içinde bulunduğu olumlu ya da olumsuz durum ve davranışlardan bireylerin daha iyiye doğru yol almasını manevî kaynaklardan sağlayan pozitif bir bilim dalıdır.

Bu araştırmada, âlim, sûfî ve şair olan Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Tefvîznâme adlı şiir metni; hem içerdiği pozitif sözcükler/cümleler ile pozitif psikolojiye hem de içerdiği manevî sözcükler/cümleler ile manevi danışmanlık ve rehberlik bilim dallarına kaynaklık etmiştir.

Anahtar Sözcükler: pozitif psikoloji, manevi danışmanlık ve rehberlik, Erzurumlu İbrahim Hakkı, Tefvîzname, metin şerhi, bibliyoterapi.

ABSTRACT

Name and Surname	: İsa YAVİLİOĞLU
University	: Bursa Uludag University
Institution	: Social Science Institution
Field	: Spiritual Counseling and Guidance
Degree Awarded	: Master
Degree Date	: …../..…/2023
Supervisor	: Assoc. Prof. Dr. Mehmet ŞANVER

SPIRITUAL COUNSELING AND GUIDANCE WITH THE TEFVİZNAME OF İBRAHİM HAKKI FROM ERZURUM IN THE CONTEX OF POSITIVE PSYCHOLOG

The purpose of this research is to determine the similar or different aspects of positive psychology and spiritual counseling and guidance disciplines. In this study, the text of the poem Tefvîznâme of Erzurumlu İbrahim Hakkı, who is a scholar, sufi and poet, has been annotated and its potential as a source for both positive psychology and spiritual counseling and guidance disciplines has been revealed. The text of the poem Tefvîznâme is also a suitable text fort the bibliotherapy technique. MDR specialist; can present the text of the poem Tefvîznâme with bibliotherapy technique to his clients with case studies.

Positive psychology is a positive science that allows individuals to move towards the better by taking the negative or positive situations they are in from the point where they are.

Spiritual counseling and guidance, on the other hand, is a positive science that enables individuals to move towards the better from the positive or negative situations and behaviors they are in.

In this research, the poem text of Erzurumlu İbrahim Hakkı, who is a scholar, sufi and poet, named Tefvîznâme; It has been a source both for positive psychology with the positive words/sentences it contains and for spiritual counseling and guidance disciplines with the spiritual words/phrases it contains.

Keywords: positive psychology, spiritual counseling and guidance, Erzurumlu İbrahim Hakkı, Tefvîznâme, text commentary, bibliotherapy.

ÖN SÖZ

"Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler."

Erzurumlu İbrahim Hakkı

Günlük hayatta, gerek kendi iç dünyamızla olan ilişkilerimizde gerek ise insanlarla olan ilişkilerimizde pozitif sözcükler veya cümlelerle güne başladığımız zaman pozitif enerjiyle, pozitif bir neticeye ulaştığımızı göreceğiz. Özellikle kullandığımız bu pozitif sözcükler veya cümleler bir de manevî anlam içerikli olduğu zaman kendi iç dünyamızda negatiflik olma durumu olmayacaktır. Beynimizde negatif sözcükler veya cümlelere yer kalmayacaktır. Böylelikle hayata pozitif bakıp hayatı anlamlandırma konusunda; mutlu olma arayışında, pozitif bakış açısıyla, manevî yaklaşımla, gerek kendi iç dünyamızla gerek insanlarla olan ilişkilerimizde gerek Yaradan Rabbimizle olan ilişkilerimizde başarılı ve mutlu olmuş oluruz.

Bu duygu ve düşüncelerle, araştırmamıza konu olan "Pozitif Psikoloji Bağlamında Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Tefvîznâmesi İle Manevi Danışmanlık ve Rehberlik" adlı lisansüstü çalışmamız ile pozitif bilimler içerisinde iki yeni yaklaşım olan pozitif psikoloji ve manevi danışmanlık ve rehberlik bilim dalları ekseninde; Mârifetnâme adlı eseriyle tanınan âlim, sûfî ve şair olan Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Tefvîznâme adlı şiir metni, bibliyoterapi tekniğinin uygulanabilirliği ile her iki yeni yaklaşımda da danışanına faydalı olacağı belirtilmiştir. Ülkemizde lisansüstü düzeyde Manevî Danışmanlık ve Rehberlik (MDR) Ana Bilim Dalı'nda ilk çalışma yapanlardan biri de ben olduğum için mutluyum. MDR Ana Bilim Dalı'nın gelecekte lisans ve doktora düzeyinde de bilim dünyasına güzel akademik çalışmalar ortaya koyacağı inancındayım.

Çalışmamız, Giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde pozitif psikoloji ve manevi danışmanlık ve rehberlik ilişkisi ele alınmış ve kavramsal bilgilere yer verilmiştir. İkinci bölümde ise, Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Tefvîznâme adlı şiir metni şerh edilerek pozitif psikoloji ve MDR açısından bir bibliyoterapi örneği olarak sunulmuştur.

Sabrı ve yol göstericiliği ile lisansüstü eğitimim boyunca bana her türlü bilgi ve kaynaklara ulaşmamı sağlayan saygıdeğer hocam ve danışmanım Doç. Dr. Mehmet ŞANVER'e sonsuz müteşekkirim. Tez konusu belirleme aşamasında, Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın "Tefvîznâme" adlı şiir metnini çalışma fikri olarak bana sunan saygıdeğer hocam Prof. Dr. Bilal KEMİKLİ'ye, MDR Ana Bilim Dalı'nda bizlere güzel çalışma alanı sağlayan saygıdeğer hocam Prof. Dr. Mehmet Emin AY'a, pozitif psikoloji alanındaki çalışmalarıyla bana ilham veren saygıdeğer hocam Prof. Dr. Tayfun DOĞAN'a, lisans eğitimimde ve lisansüstü eğitimimde fikirlerine başvurduğum saygıdeğer hocam Prof. Dr. Nedim BAKIRCI'ya en içten dileklerimle saygılarımı sunarım.

Türkçe sevdalısı ve güzel Türkçemize yönelik birlikte çalışmalar yaptığımız Türkiye Dil ve Edebiyat Derneği Bursa Şubesi Kurucu Başkanı saygıdeğer hocam Dr. Muhammed İkbal BAKIRCI'ya teşekkürlerimi sunarım.

İslâm'ın manevî bakış açısıyla beni yetiştiren, bana her zaman destek sağlayan sevgili anneme ve babama müteşekkirim.

İsa YAVİLİOĞLU / Bursa, 2023

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI ..... **iii**

YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU ..... **iv**

YEMİN METNİ ..... **v**

ÖZET ..... **vi**

ABSTRACT ..... **vii**

ÖN SÖZ ..... **viii**

İÇİNDEKİLER ..... **x**

KISALTMALAR ..... **xii**

GİRİŞ **1**

A. Araştırmanın Problemi 1
B. Araştırmanın Amacı ve Önemi 2
C. Araştırmanın Metodolojisi 3
D. Araştırmanın Sınırlılıkları 3

BİRİNCİ BÖLÜM

POZİTİF PSİKOLOJİ İLE MANEVİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİK İLİŞKİSİ

1. POZİTİF PSİKOLOJİNİN TANIMI 5
2. POZİTİF PSİKOLOJİNİN TARİHSEL SÜRECİ 8
   2.1. Pozitif Psikolojinin Dünya'daki Gelişimi 8
   2.2. Pozitif Psikolojinin Türkiye'deki Gelişimi 11
3. POZİTİF PSİKOLOJİYE YÖNELTİLEN ELEŞTİRİLER 18
4. MANEVİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİĞİN TANIMI 21
5. MANEVİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİĞİN TARİHSEL SÜRECİ 22
   5.1. Manevî Danışmanlık ve Rehberliğin Dünya'daki Gelişimi 22
   5.2. Manevî Danışmanlık ve Rehberliğin Türkiye'deki Gelişimi 23
6. MANEVİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİĞE YÖNELTİLEN ELEŞTİRİLER 26
7. POZİTİF PSİKOLOJİ İLE MANEVİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİK İLİŞKİSİ 29

İKİNCİ BÖLÜM

ERZURUMLU İBRAHİM HAKKI'NIN TEFVÎZNÂME'Sİ İLE MANEVİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİK

1. ERZURUMLU İBRAHİM HAKKI BİYOGRAFİSİ VE ESERLERİ 31

1.1. Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Dilinde Pozitif ve Manevi İçerikli Sözcükler, Cümleler, Deyişler 35
2. TEFVÎZNÂME SÖZCÜĞÜNÜN ETİMOLOJİSİ 36
3. ERZURUMLU İBRAHİM HAKKI'NIN TEFVÎZNÂME'Sİ İLE MANEVİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİK 36
3.1. Birinci Bent 36
3.2. İkinci Bent 39
3.3. Üçüncü Bent 40
3.4. Dördüncü Bent 41
3.5. Beşinci Bent 43
3.6. Altıncı Bent 44
3.7. Yedinci Bent 45
3.8. Sekizinci Bent 46
3.9. Dokuzuncu Bent 47
3.10. Onuncu Bent 48
3.11. On Birinci Bent 49
3.12. On İkinci Bent 50
3.13. On Üçüncü Bent 51
3.14. On Dördüncü Bent 53
3.15. On Beşinci Bent 54
3.16. On Altıncı Bent 54
3.17. On Yedinci Bent 55
3.18. On Sekizinci Bent 57
3.19. On Dokuzuncu Bent 58
3.20. Yirminci Bent 59
3.21. Yirmi Birinci Bent 60
3.22. Yirmi İkinci Bent 60
3.23. Yirmi Üçüncü Bent 61
3.24. Yirmi Dördüncü Bent 62
3.25. Yirmi Beşinci Bent 63
3.26. Yirmi Altıncı Bent 64
3.27. Yirmi Yedinci Bent 65
3.28. Yirmi Sekizinci Bent 66
3.29. Yirmi Dokuzuncu Bent 67
3.30. Otuzuncu Bent 68
3.31. Otuz Birinci Bent 69
4. TEFVÎZNÂME'NİN POZİTİF PSİKOLOJİ İLE MANEVİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİK BAĞLAMINDA BİBLİYOTERAPİ TEKNİĞİNE UYGULANABİLİRLİĞİ 70
SONUÇ VE ÖNERİLER 73
KAYNAKÇA 75

KISALTMALAR

a.i.	: Arapça İsim
a.i.c.	: Arapça İsim Cümlesi
Ar.	: Arapça
a.s.	: Arapça Sıfat
APA	: Amerikan Psikoloji Derneği
a.zf.	: Arapça Zarf
a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
DEM	: Değerler Eğitim Merkezi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
erişim	: Erişim Tarihi
Far.	: Farsça
f.i.	: Farsça İsim
f.s.	: Farsça Sıfat
Haz.	: Hazırlayan
KYK	: Kredi Yurtlar Kurumu
MDR	: Manevi Danışmanlık ve Rehberlik
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfa Sayısı
sf.	: Sıfat
TDK	: Türk Dil Kurumu
zf.	: Zarf
zm.	: Zamir

GİRİŞ

Pozitif psikoloji; psikoloji ana bilim dalı içerisinde gelişen bir alt bilim dalıdır. Manevî danışmanlık ve rehberlik bilim dalı da din eğitimi ve din psikolojisi içerisinde gelişim göstererek yeni bir ana bilim dalı haline gelmiştir.

Pozitif bilimler literatüründe, pozitif psikoloji ile manevi danışmanlık ve rehberlik yeni iki ayrı disiplindir. Bu yüzden bu iki farklı disiplin ayırt edilerek benzer ve farklı yönleri ortaya konmuştur. Bu iki farklı disipline yönelik yanlış tanımlama ve eleştiriler tespit edilmiştir.

Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Tefvîznâme adlı şiir metni şerh edilerek hem pozitif psikoloji yaklaşımıyla hem de MDR yaklaşımıyla değerlendirilmiştir. Pozitif psikoloji ile MDR bilim dallarının benzer ya da farklı yönleri bu şiir metni üzerinde tespit edilmiştir.

Pozitif psikoloji ile MDR bağlamında incelenen bu şiir metni aynı zamanda bibliyoterapi tekniği için de uygun bir metin olduğu bildirilmiştir.

A. Araştırmanın Problemi

Bu çalışmada, psikoloji bilim dalının bir alt dalı olan pozitif psikoloji yaklaşımının MDR ana bilim dalı ile olan ilişkisine değinilmiştir. Pozitif psikoloji ve MDR bilim dallarının benzer ya da farklı yönleri ortaya konmuştur.

Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Tefvîznâmesi ile manevi danışmanlık ve rehberlik aynı zamanda pozitif psikoloji yaklaşımıyla bibliyoterapi tekniği kullanılarak örnek olay ya da örnek metin üzerinde uygulanabilirliği belirtilmiştir.

Bu çalışmanın problemlerine yönelik çözüm bulabilmek için aşağıdaki şu sorulara cevaplandırılmaya çalışılmıştır:

1. Pozitif psikolojinin ortaya çıkış süreci nasıl gelişmiştir?
2. Pozitif psikoloji yaklaşımı psikoloji biliminin bir alt dalı mıdır?
3. Pozitif psikoloji yaklaşımı ne tür olaylara ne tür çözüm bulmuştur?

4. Pozitif psikoloji yaklaşımı Türkiye'de ne zaman gelişmiştir?
5. Pozitif psikoloji ile psikoloji ilişkisi nasıl açıklanmıştır?
6. Pozitif psikolojinin tanımı nedir, pozitif psikolojiye yöneltilen eleştiriler nelerdir?
7. Manevi danışmanlık ve rehberlik yaklaşımının ortaya çıkış süreci nasıl gelişmiştir?
8. Manevi danışmanlık ve rehberlik ne tür olaylara ne tür çözüm bulmuştur?
9. Manevi danışmanlık ve rehberlik Türkiye'de ne zaman gelişmiştir?
10. Manevi danışmanlık ve rehberlik nedir, MDR'ye yöneltilen eleştiriler nelerdir?
11. Manevi danışmanlık ve rehberlik uzmanı kime denir?
12. Manevi danışmanlık ve rehberlik ile pozitif psikoloji ilişkisi nedir?
13. Erzurumlu İbrahim Hakkı kimdir?
14. Erzurumlu İbrahim Hakkı manevi danışman mıdır?
15. Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın eserlerinde kullandığı dil ve üslupta pozitif sözcükler/cümleler, manevi sözcükler/cümleler var mıdır?
16. Tefvîznâme sözcüğünün etimolojisi nedir?
17. Bibliyoterapi nedir?
18. Bibliyoterapi ne kadar etkilidir?
19. Pozitif Psikoloji ve Manevi Danışmanlık ve Rehberlik ilişkisi nasıl belirlenebilir?

B. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Tezin amacı;

1. Pozitif psikoloji yaklaşımının ortaya çıkış süreci ve bu yaklaşımın ortaya çıkardığı tanımları ve ilkelerini araştırmaktır. Pozitif psikoloji yaklaşımına getirilen eleştiriler ve yanlış bağdaştırılan kavramları incelemektir.
2. Manevi danışmanlık ve rehberlik yaklaşımının ortaya çıkış süreci ve bu yaklaşımın ortaya çıkardığı tanımları ve ilkelerini araştırmaktır. Manevi danışmanlık ve rehberlik yaklaşımına getirilen eleştiriler ve yanlış bağdaştırılan kavramları incelemektir.
3. Pozitif psikoloji bilim dalı ile manevi danışmanlık ve rehberlik bilim dalının benzer ve farklı yönlerini belirleyerek bu iki yaklaşımın ilişkisini belirlemektir.

4. Âlim, sûfî ve şair olan Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın eserlerinde kullandığı dil ve üslupta pozitif sözcükler/cümleler ve manevi sözcükler/cümleleri belirlemektir.
5. Bibliyoterapi tekniğinin Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın "Tefvîznâme" adlı şiir metnine uygulanabilirliğini, pozitif bibliyoterapi ve manevi bibliyoterapi bakış açısıyla gösterebilmektir.

Tezin önemi;

Araştırma tezimize konu olan "Pozitif Psikoloji Bağlamında Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Tefvîznâme'si ile Manevi Danışmanlık ve Rehberlik" başlıklı çalışma interdisipliner bir çalışmadır. Ortak konu olan MDR yaklaşımına pozitif psikoloji, Türk dili ve edebiyatı bilim dalları katkı sağlamıştır.

C. Araştırmanın Metodolojisi

Bu araştırma, literatür taramasına ve doküman incelemesine yönelik bir çalışmadır. Öncelikle anahtar sözcükler belirlenmiştir. Belirlenen bu anahtar sözcükler, YÖK Ulusal Tez Merkezinin arama motorunda taranmıştır. YÖK Ulusal Tez Merkezinde "pozitif psikoloji-manevi danışmanlık ve rehberlik-Erzurumlu İbrahim Hakkı" ile ilgili araştırılan lisansüstü (yüksek lisans ve doktora) tezler incelenmiştir.

Pozitif psikoloji ve MDR yaklaşımlarının dünyadaki ve Türkiye'deki gelişim süreci, bu iki yaklaşımın tanımı, bu iki yaklaşım için söylenilen eleştiriler, benzer ya da farklı yönleri araştırılmıştır.

18. yüzyılda yaşamış olan mutasavvıf, Allah dostu, sûfî, şair ve âlim olan İbrâhim Hakkı Erzurûmî'nin yaşam öyküsü, eserleri incelenip Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın kullandığı dil ve üslup hem pozitif psikoloji hem de MDR yaklaşımı açısından değerlendirilmiştir. İbrahim Hakkı'nın Tefvîznâme adlı şiir metni şerh edilerek pozitif psikoloji ve MDR ile olan benzer ya da farklı yönleri ortaya konmuştur.

D. Araştırmanın Sınırlılıkları

Pozitif psikoloji ve MDR yeni birer yaklaşım oldukları için literatür taraması ve doküman incelemesi sınırlıdır. Bu iki yaklaşımın yeni gelişim sürecinde olması beraberinde yanlış tanımlamalara yol açmıştır. Her iki yaklaşımın sınırları belirlenip benzer ve farklı yönleri belirtilmiştir. Aynı zamanda pozitif psikoloji,manevi danışmanlık ve rehberlik, Türk dili

ve edebiyatı bilim dallarından yararlanılmıştır. Şiir metni üzerinden bibliyoterapi tekniği ile uygulanabilirliği gösterilmiştir.

Pozitif psikoloji bilimi objektif bilgiler içermektedir. MDR bilimi ise içerdiği dine göre şekillenip objektif bilgiler sunmaktadır. Her iki yaklaşım tamamen aynı değildir. Bu iki yaklaşım pozitif bilimler içerisinde yeni birer yaklaşım oldukları için benzer ya da farklı yönlerini keskin ayırt edebilmek için belirli bir zaman dilimine ihtiyaç vardır.

Bu araştırmamızda incelediğimiz Tefvîznâme şiir metni Türk dili ve edebiyatı bilim dalında kullanılan metin şerhi metotlarından yararlanılarak yapılmıştır. Bu şiir metni, hem pozitif psikoloji, hem de MDR açısından değerlendirilmiştir. Araştırmamızda "bibliyoterapi" tekniğinin Tefvîznâme şiir metni ile uygulanabilirliği belirtilmiştir. Belirli veya farklı yaş gruplarındaki bireylere bibliyoterapi ve anket tekniklerinin uygulanması uzun bir zamanla sınırlıdır.

BİRİNCİ BÖLÜM

POZİTİF PSİKOLOJİ İLE MANEVİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİK İLİŞKİSİ

Bu bölümde pozitif psikoloji ve manevi danışmanlık ve rehberlik ilişkisini belirlemek için her iki yaklaşımın tanımı, dünyadaki ve ülkemizdeki ortaya çıkış süreci ve gelişimi değerlendirilmiştir. Her iki yaklaşıma yöneltilen eleştiriler tartışılarak benzerlik ve farklılıkları ortaya konmuştur. Pozitif psikoloji ile din ve maneviyatla ilgili lisansüstü tez çalışmaları incelenerek içeriği hakkında bilgi verilmiştir. Yine uluslararası düzenlenen pozitif psikoloji kongrelerinin yeri ve tarihi bildirilmiştir. Ülkemizde MDR ana bilim dalında lisansüstü öğretim veren üniversitelerin tezli ve tezsiz programları belirtilmiştir.

1. POZİTİF PSİKOLOJİNİN TANIMI

Günümüz dünyasında insanlar; savaş, covid-19 pandemisi, deprem, küresel ısınma, ekonomik bunalımlar gibi pek çok sorunlarla karşı karşıya kalmışlardır. İnsanların maruz kaldığı bireysel ya da toplumsal sorunlara karşı insanı ve insanın iç bunalımlarını ve bu bunalımların dışa yansımalarını inceleyen bilim dalı psikoloji olmuştur. Pozitif bir bilim olan psikolojinin tanımına baktığımızda;

> "Canlı davranışlarını inceleyen ve bu davranışların altında yatan sebepleri ortaya koyan bilimdir. Zihinsel etkinlikler ve davranışların bilimsel çalışmasıdır. Uygulamalı bilimlerdendir. Uygulayan ya da araştıranlar 'psikolog' ismiyle anılır. Toplumsal, davranışsal ve bilişsel araştırmacılık da ilgi alanlarıdır. İnsanın bireysel ve toplumsal açıdan zihinsel unsurlarını incelerken fizyolojik ve biyolojik süreçleri de irdeler. Fransızca psychologie 'ruhbilim' sözcüğünden alıntıdır. Fransızca sözcük Yeni Latince 'psychologia' dan gelir. Türkçe'de 'ruhbilim' ya da 'ruhiyat' olarak karşılık verilmiştir".[1]

[1] Eren Sarı, Psikoloji (Antalya: Net Medya Yayıncılık, 2017), 3.

Psikoloji ana bilim dalının alt bir bilim dalı olan pozitif psikolojinin çeşitli tanımları bu disiplinle ilgilenenler tarafından yapılmıştır.

> "Pozitif psikoloji terimi, insanların kendi olumlu duygularını, deneyimlerini ve özelliklerini tanımlamaya ve daha da geliştirmeye teşvik eden çeşitli teknikleri kapsayan geniş kapsamlı bir terimdir".[2]

Pozitif psikoloji, özellikle insanların kendi özelliklerini tanımaya yardımcı olmakla birlikte insanların pozitif özellikleri üzerinde durarak insanları pozitif yönde tutmaya çalışan bir disiplin olmuştur.

> "Psikoloji bilimi, çeşitli alt dallarıyla birlikte son yıllarda en çok gelişme gösteren sosyal bilimlerin başında gelmektedir. Gerek akademik seviyedeki araştırmalar ve gerekse popüler uygulamalarıyla psikoloji yaygın bir alanda hayatımıza girmiş bulunmaktadır. Ekonomiden dine, sağlıktan çevre sorunlarına varıncaya kadar psikolojinin çok geniş bir kullanım alanı olması onun önemini ortaya koymaktadır".[3]

Psikoloji biliminin; sosyal psikoloji, politik psikoloji, din psikolojisi, gelişim psikolojisi, sağlık psikolojisi, eğitim psikolojisi, uygulamalı psikoloji, klinik psikoloji, deneysel psikoloji, eğitim psikolojisi, sağlık psikolojisi, trafik psikolojisi, spor psikolojisi ve pozitif psikoloji gibi alt bilim dalları bulunmaktadır. Pozitif psikolojinin kazanımları, insana yaklaşım biçimi, geleneksel psikolojiden farklı modele sahip olduğu görüşü şu şekilde belirtilmiştir.

> "Pozitif psikoloji, insanların negatif, zayıf ve sorunlu özelliklerinden çok, pozitif yönlerine, güçlü taraflarına ve bireylerin ahlâkî durumlarına yönelen bir bilim dalıdır. Bu haliyle de geleneksel psikolojinin kullandığı "hastalık modeli"ne karşılık, "sağlık modeli"ni esas olarak inceler. Bu yönüyle pozitif psikolojinin hedef ve işlevleri, hayatı değerli ve yaşanmaya değer kılacak şeyleri incelemek, insanların pozitif ve insanların kendilerini daha iyi hissettiği özelliklerine yoğunlaşarak bu durumları geliştirmek, kişisel ve psikolojik iyi oluşu ve öz yaşam sevincini geliştirmeye çalışmak ve ileriye yönelik tedbir alarak insanların ruhsal sorunlar yaşamamalarını hedeflemiştir".[4]

Pozitif psikoloji 2000'li yıllardan sonra insanların kendini tanımasına ve geliştirmesine yönelik yeni bir yaklaşım olarak kendini göstermiştir.[5] Günlük hayatta pozitif düşünme ile ilgili "İşe, bir de olumlu tarafından bak!" , "Olumlu yanını yakala!", "Pozitif düşün, sağlıklı kal!" gibi cümleleri kullanılmaktadır. Negatif düşünmek insanı ve insan

---

2 Sefa Bulut, Pozitif Psikoloji (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2020), 17.
3 Hayati Hökelekli, Psikolojiye Giriş, (İstanbul: Düşünce Kitabevi Yayınları, 2008), Ön Söz.
4 Tayfun Doğan, "Pozitif Psikoloji" (10 Ocak 2023).
5 Bulut, Pozitif Psikoloji, 18.

psikolojisini hastalığa sürükler. İnsan zihni sürekli olumsuz düşüncelerin etkisi altında kaldığında kaygılanır ve psikolojik olarak ruhsal bozuklukla kendini hasta eder. Bunun aksine insan pozitif düşündüğünde ise daima sağlıklı kalmaya çalışacaktır.

> "Pozitif psikoloji, insanın varoluşunun iyi taraflarına bakmayı amaçlar. Pek çok kişi geleneksel bir biçimde, mutlu ve pozitif hissetmeyi yaşamda gerçek, arzulanan ve başarılabilir bir hedeften ziyade üzüntülü veya kötü hiçbir şey olmamasının bir sonucu olarak görür. Aslında insanlar hayattaki pozitif duyguları ve durumları bulma konusunda epey tutucu olabilirler. Bazı kişiler mutluluk, ferahlık ve neşe duygularını genellikle kısa ömürlü duygular olarak düşünürler. Bu duyguların onları en az beklediğimiz zamanlarda geldiğini ve bilinçli kontrolümüzün dışında olduğunu zannederler. Diğerleri ise iyi olmak ve mutlu yaşamak için yapılması gerekenler hakkında düşünmeyi kendine düşkünlük olarak algılar".[6]

Hayata dair olumlu ve güzel şeyler düşünüldüğünde hayatın da insanlara güzel şeyler sunacağına, her şeyi olumsuz düşünüldüğünde ise hayatın insanlara kötü şeyler sunacağına inanılmaktadır. İnsanların gündelik ilişkilerinde her zaman iyi niyet, iyi düşünce, insanları iyilik yapmaya sevk eder, kötü düşünce ise insanları kötülük yapmaya sevk eder.

Pozitif psikoloji ve tasavvuf konularında araştırma yapan Prof. Dr. Nevzat Tarhan, pozitif psikolojinin kökeni ve pozitif psikolojinin günümüzde ilgi duyulan bir çalışma alanı olmasını şu şekilde açıklamıştır:

> "Özellikle 2005 yılından sonra ABD'de intihar hızındaki artış, şiddetin artışı, insanın acımasızlığındaki artış nedeniyle psikiyatri, kötülüğü tanımlamaya yöneldi. İnsanlar neden kötü oluyor, kana susamışlık, acımasızlık neden çoğaldı? Bağımlılıklar neden arttı? Boşanmalar neden çoğaldı? Bu sorulara yanıt ararken, 'mutlu olmayı başaramıyor muyuz?' sorusu yanıt aranan en önemli soru haline geldi. ABD'de, kanalizasyon atıklarından anti-depresan kullanımı ölçümü ile yapılan araştırmalarda insanların bu ilaçlar olmadan yaşayamaz hale geldiği ortaya çıktı. Bu sorunla mücadele etmek için biçimlenen bir bilim dalıdır Pozitif Psikoloji. Baktığımızda kadîm kültürlerden, Doğu öğretisinden, tasavvuftan, Mevlana'dan alınan doğruların bilimsel metodoloji ile anlatılması, sistematize edilmesi ve bu çağın insanlarına sunulmasıdır. Şu an Harvard Üniversitesi'nde 1504 nolu ders olarak ve 'çığır açan ders' diye tanımlanarak okutuluyor".[7]

Pozitif psikolojinin 'çığır açan ders' diye tanımlanmasındaki en büyük etken pozitif psikolojinin odaklandığı 'iyi oluş, akış, mutluluk, bireyin güçlü yanları, hayal gücü,

---

6 Averil Limon- Gladeana McMahon, Pozitif Psikoloji, çev. Ezgi Tanıl (Ankara: Nobel Yaşam Yayıncılık, 2018), 11.

7 Üsküdar Üniversitesi (ÜÜ), "Üsküdar'da Pozitif Psikoloji" (18 Şubat 2023).

yaratıcılık gibi' kavramlardır.[8] Bu kavramlardan akış, 'bir şeyi aşk ile yapmak'[9] deyişi açıklanabilir.

2. POZİTİF PSİKOLOJİNİN TARİHSEL SÜRECİ

2.1. Pozitif Psikolojinin Dünya'daki Gelişimi

Linley, pozitif psikolojinin tarihsel sürecinin başlangıcını APA'nın 107'nci toplantısında Seligman'ın yaptığı konuşmaya dayandırmıştır.

> "Pozitif psikoloji, dönemin APA başkanı Seligman'ın APA'nın 107'nci yıllık toplantısında 21 Ağustos 1999'da Massachusetts/Boston'da ilk nüvelerini psikoloji dünyasına tanıtmasıyla resmî olarak ortaya çıkmıştır. Bu konuşmada Seligman dinleyicilere psikolojinin II. Dünya Savaşı öncesi misyonlarından bir kısmını büyük ölçüde göz ardı ettiğini ifade etmiştir. Bunlar; ruhsal rahatsızlığı tedavi etmek, bütün insanların daha üretken ve anlamlı hayatlar yaşamasına yardımcı olmak ve yetenekleri belirleyip geliştirmektir. Ona göre 1946'da Emekli Subay Yönetiminin ve 1947'de Ulusal Ruh Sağlığı Enstitüsünün ortaya çıkışı psikolojinin bozukluk/hastalık modeli ve hastalık ideolojisine dayalı sağaltıcı bir disiplin olmasına sebep olmuştur. Fakat o, bu sorunu kendi APA Başkanlığını psikolojinin odağında bir değişime ön ayak olacak daha pozitif bir psikoloji için harekete geçirerek çözmeyi denemiştir".[10]

Csikszentmihalyi ve Seligman pozitif psikolojinin gelişimini

> "Psikologlara 'içimizdeki en iyiyi besleyecek bir karakter ve erdem bilimi' yaratma çağrısı yapmıştır. Kısa süre içerisinde Csikszentmihalyi ile birlikte anlaşılabilir ve cazip olmasının yanı sıra deneysel olarak güçlü iyi bir yaşam vizyonu sunabilecek bir alan olarak pozitif psikolojiyi geliştirdiklerini öne sürmüşlerdir. Onlara göre psikolojinin görevi yalnızca en kötü olayları onarmak değil ayrıca pozitif özellikleri inşa etmek; sadece patoloji, zayıflık ve hasarı değil güçlü yanlarımızı ve erdemi bilimsel olarak çalışmaktır".[11]

diyerek pozitif psikolojinin sadece olumsuz olayları olumluya çevirme eylemi olduğunu değil olumlu olayların da daha güçlü özelliklerini bulup üzerine olumlu özellik katılmasını vurgulamışlardır. Buna göre bu iki pozitif psikoloji araştırıcıları insanların barındırdığı birtakım özelliklerin incelenmesi gerektiğini belirtmişlerdir.

---

8 Tayfun Doğan (ed.), Pozitif Psikoloji Kuram, Araştırma ve Uygulamalar (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2014), 2.
9 Bulut, Pozitif Psikoloji, 7.
10 Bulut, Pozitif Psikoloji, 3.
11 Bulut, Pozitif Psikoloji, 3.

> "Böylelikle insanların psikolojik dayanıklık, minnettarlık, öz saygı, başa çıkma stratejileri, yaratıcılık, bilgelik, aşk, tutku, empati, özgecilik, öznel iyi oluş, olumlu duygular, ve manevi vb. özelliklerinin bilimin araştırma konusu olması gerektiğini ifade etmişlerdir".[12]

Csikszentmihalyi, Seligman, Sheldon, King, Linley ve arkadaşları, Peterson ve Park pozitif psikolojinin gelişim süreci ile ilgili olarak psikoloji biliminin daha çok bireyin olumsuz yönlerine odaklanıp psikolojik müdahalelerde önleme yerine tedavi odaklı olması ve insan yaşantısını bir bütün olarak ele almadığından yetersiz kaldığını ve böylelikle psikoloji biliminin içerisinde araştırılan pozitif özellikler, pozitif duygular pozitif psikoloji yaklaşımına zemin hazırlamıştır.[13]

> "Pozitif psikolojinin kurucusu bilinen Martin Seligman ve kurulma zaman dilimi olarak da Seligman'ın 1998 Amerikan Psikoloji Derneği başkanlığı dönemi belirtilse de pozitif psikolojinin tarihî kökenleri çok eskilere dayandırılabilmektedir. Her ne kadar bu tarihî akış içerisindeki bilim insanları çalışmalarını pozitif psikoloji olarak adlandırmasa da de insanın olumlu özelliklerine dikkat çeken birçok bakış açısı sunulmuştur. Pozitif psikolojinin de tarihsel süreç içerisinde insanın olumlu taraflarını ele alan tüm bakış açılarını tek bir çatı altında topladığı ve bu konuları bilimsel yöntem içinde ele aldığı ifade edilebilir".[14]

Pozitif psikolojiye en önemli emek harcayan yeni bir görüş hümanist psikoloji görüşü olmuştur. Hefferon ve Boniwell insancıl psikoloji ve pozitif psikoloji ilişkisine şu şekilde değinmiştir:

> "Hümanist psikoloji bireye, bireyin fenomenolojik alanına, bireyin kişisel anlamlandırmalarına, bireyin potansiyeline vb. vurgu yaparak bireyi aktif olarak görür ve bireyin olumlu yanlarına değer verir".[15]

İnsancıl görüşün ilk mümessillerinden olan Abraham Maslow (1908-1970), "pozitif psikoloji terimini kullanan ilk bilim insanıdır".[16] "Motivasyon ve Kişilik (Motivation and Personality, 1954) adlı çalışmanın son bölümün başlığı Pozitif Psikolojiye Doğru (Toward a Positive Psychology) diye belirtmiştir".[17]

Abraham Maslow "Pozitif Psikolojiye Doğru" başlıklı yazısında psikoloji biliminin olumsuzluk üzerine yapılandırılmasını şu şekilde eleştirmiştir:

---

12 Bulut, Pozitif Psikoloji, 3.
13 Bulut, Pozitif Psikoloji, 3.
14 Ramazan Demir vd., "Pozitif Psikoloji: Tarihçe, Temel Kavramlar, Terapötik Süreç, Eleştiriler ve Katkılar", Humanistic Perspective 2/2 (2020), 108-125.
15 Demir, " Pozitif Psikoloji: Tarihçe, Temel Kavramlar, Terapötik Süreç, Eleştiriler ve Katkılar", 111.
16 Tayfun Doğan, "Pozitif Psikoloji" (15 Ocak 2023).
17 Tayfun Doğan, "Pozitif Psikoloji".

> "Psikoloji bilimi, insanların olumsuz yönlerini ele almada, pozitif yönlerinden çok daha başarılı olmuştur. İnsanın kusurlarını, hastalıklarını, günahlarını daha çok ortaya koymuş ama potansiyelleri, erdemleri, başarılabilir istekleri ya da tam psikolojik kapasitesiyle ilgili daha az söz söylemiştir. Adeta psikoloji, kendisini gönüllü olarak, olumsuz ve karanlık olan tarafıyla ilgilenerek sınırlandırmıştır".[18]

Pozitif psikolojinin en önemli hedefi; insanın güçlü ve daha ortaya çıkmamış yönlerinin ortaya çıkmasını sağlamaktır. Ayrıca insanın iç dünyasına yönelirken de insanın olumsuz duygularından çok, kişiyi destekleyici yönleri incelenmektedir.

> "Tarihsel zaman içerisinde insanın, olumlu yönlerinin psikoloji bilimi içerisinde yer bulamaması alanda çalışma yapan uzmanlar tarafından bir eksiklik olarak vurgulanmış ve 'Pozitif Psikoloji' yaklaşımı ortaya çıkmıştır".[19]

Günümüzde pozitif psikoloji daha çok ilgi görmeye başlamıştır. Bu kapsamda pozitif psikoloji ile ilgili pek çok akademik dergi yayımlanmış, dernek çalışmaları yapılmış ve yüksek lisans programları açılmıştır. Pozitif psikoloji lisansüstü programının ilki 2005'te Pennsylvania Ünivesitesi'nde Seligman tarafından ikinci ise 2007'de East London Üniversitesi'nde kurulmuştur. Yine pozitif psikoloji yüksek lisans dersleri İtalya, Portekiz ve Meksika'da okutulmuştur.[20]

"İlk Dünya Pozitif Psikoloji Kongresi 18-21 Temmuz 2009'da Philadelphia, Pennsylvania, ABD'de yapıldı. Son olarak, bu hareketin gücünün bir belirtisi de, pozitif psikolojinin 2006 yılında kurulan akademik, akran denetimli dergisi Pozitif Psikoloji Dergisi (Journal of Positive Psychology)'dir. Birleşik Krallık'ta, birçok pozitif psikoloji bilgikaynağı pozitif psikoloji araştırma temeline katkıda bulunmaktadır".[21]

Tüm bu yaşanan gelişmelerden hareketle insanın pozitif yönleri, güçlü özelliklerini ele alan ve bu gelişmeler ışığında bir üst kimlik başlığında bir araya getiren bilim dalının, pozitif psikoloji olduğu görülmüştür.

---

[18] Tayfun Doğan, "Pozitif Psikoloji".

[19] Abdurrahman Kendirci, Pozitif Psikoloji Temelli Mesnevi Hikayelerine Dayalı Psikoeğitim Programının Evlilik Uyumuna Etkisinin İncelenmesi, (Tokat: Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019), 15.

[20] Doğan, Pozitif Psikoloji Kuram, Araştırma ve Uygulamalar, 12.

[21] Doğan, Pozitif Psikoloji Kuram, Araştırma ve Uygulamalar, 12.

2.2. Pozitif Psikolojinin Türkiye'deki Gelişimi

Pozitif psikoloji bilim dalının Türkiye'de tanınması ve geliştirilmesi için akademik olarak pozitif psikoloji dalında araştırmalarını sürdüren, hayatın anlamı ve amacı, mutluluk, psikolojik iyi oluş gibi çalışmalarda, araştırmalarını sürdüren Prof. Dr. Tayfun Doğan; Kate Hefferon ve Ilona Boniwell'in "Positive Psychology Theory, Research and Applıcatıons (Pozitif Psikoloji Kuram, Araştırma ve Uygulamalar)" adlı kitabın çeviri editörlüğünü yaparak pozitif psikolojinin Türkiye'de anlaşılmasına katkı sağlamıştır.

> "Türkiye'de bu anlamda gelişmeler olmaktadır. Bazı üniversitelerde, pozitif psikoloji kapsamında değerlendirilebilecek dersler açılmaya başlanmıştır. Yine bu konuyla ilgili önemli tez çalışmalarının yapıldığı görülmektedir. Türkçe ve İngilizce yayın yapan 'The Journal of Happiness Well-Being' adlı dergi de yayım hayatına başlamıştır. Tüm bu gelişmelere rağmen, bu alanla ilgili Türkçe kaynakların yok denecek kadar az olduğu söylenebilir. Bu anlamda pozitif psikoloji ile ilgili Türkçe literatüre bir katkı sağlayacağımızı düşünerek, bu kitabın çevirisine başladık".[22]

Pozitif psikoloji, bireylerin olumlu özelliklerini ve güçlü yönlerini ele alır. Psikoloji bilimi ise bireylerin olumlu özelliklerini ve güçlü yönlerini ihmal etmiştir. Pozitif psikoloji; psikoloji ana bilim dalının bir alt bilim dalıdır. Pozitif psikoloji, bireylerin olumlu özelliklerine odaklanarak bireylerin güçlü yönlerini ortaya çıkarmaya çalışan bir yaklaşımdır. Pozitif psikoloji, bireylerde umut, şükran duyma, mutluluk, iyimserlik, affedicilik, cesaret, psikolojik sağlamlılık gibi konularını araştıran pozitif bir bilim dalıdır. Pozitif psikolojinin ortaya çıkış sürecinde psikoloji biliminin yalnızca bireylerin olumsuzluklarını araştırdığı ve bireylerin olumlu ve güçlü yönleri göz ardı edildiği görüşü öne sürülmektedir.

Pozitif psikoloji ilk duyulduğunda "olumlu düşünme" gibi algılanmaktadır. Fakat pozitif psikoloji yalnızca olumlu düşünme olarak algılanmamalıdır. Bu pozitif psikolojiyi "olumlu düşünme" eylemi görenler için ilk pozitif psikolojiye ilk eleştiriler, diyebiliriz. Psikoloji bilimi, insanlar tarafından sadece problem olduğunda başvurulan bir danışmanlık hizmeti olarak algılanmıştır. Pozitif psikoloji hem bireylerin olumsuz ve güçsüz yönlerini ele alarak ulaşabileceği en yüksek değere taşımayı hedefler hem de ruh sağlığı yerinde olup sorunları olmayan bireylerin güçlü ve olumlu yönlerini ele alarak yine ulaşabileceği en yüksek noktaya taşımayı hedefler. Böylelikle pozitif psikoloji

[22] Doğan, Pozitif Psikoloji Kuram, Araştırma ve Uygulamalar, Ön Söz.

bireylerin ruh sağlığı yerinde ve mutlu insan olmanın ve bunları nasıl başardıklarını araştıran pozitif bir yaklaşımdır. Pozitif psikoloji bu yeni yaklaşımla kısa sürede eğitimde pozitif psikoloji, iş hayatında pozitif psikoloji, manevi danışmanlık ve rehberlikte pozitif psikoloji, bibliyoterapi uygulamalarında pozitif psikoloji gibi birçok disiplinlerle iş birliği içinde olmayı başarmıştır ya da başarmaya devam etme sürecindedir, diyebiliriz. Çünkü yeni bir yaklaşım olduğu için süreç bunu gösterecektir. Bu süreçte pozitif psikoloji "hayatı anlamlı kılan şeyler nelerdir? Çok mutlu olmak mümkün müdür? Bireylerin güçlü ve olumlu özellikleri nelerdir? gibi sorulara cevap aramaya çalışacaktır.

Türkiye'de pozitif psikoloji yaklaşımı yeni bir yaklaşımdır. Aynı zamanda hızlıca diğer disiplinlerle birlikte araştırmalara konu olmaya devam etmektedir. Türkiye'de pozitif psikolojinin gelişmesini, tanınmasını sağlayan adımlardan bir tanesi de düzenlenen kongre ve konferanslardır. Yine psikoloji ana bilim dalında pozitif psikoloji yaklaşımı lisansüstü çalışmalara konu olmuştur.

Pozitif psikolojinin ülkemizde gelişimine katkı sağlayan gelişmelerden biri de düzenlenen kongrelerdir. Üsküdar Üniversitesi 2016, 2017 ve 2019 yıllarında pozitif psikolojinin ülkemizde tanınması için kongreler düzenlenmiştir.

I. Avrasya Pozitif Psikoloji Kongresi 28-30 Nisan 2016'da Üsküdar Üniversitesinde "Daha İyi Bir Yaşam İçin Pozitif Psikoloji"[23] temasıyla gerçekleştirilmiştir. Bu kongrede Dr. Aaron Jarden "Pozitif Psikolojinin tarihi/geleceği", Dr. Itai Ivtzan "İkinci Dalga Pozitif Psikoloji: Hayatın Karanlık Yönlerini de Kucaklamak", Doç. Dr. Ali Eryılmaz "Pozitif Psikolojinin Psikolojik Danışma ve Rehberlik Alanında Kullanılması", Doç. Dr. Tayfun Doğan "Daha İyi Bir Yaşam İçin Pozitif Psikoloji" adlı bildiriler sunularak Avrasya'da pozitif psikoloji ile ilgili bilimsel çalışmalara katkı sağlamak amacıyla oluşturulmuştur.

II. Avrasya Pozitif Psikoloji Kongresi 12-14 Mayıs 2017'de Üsküdar Üniversitesinde "İyi Yaşamanın Bilimi"[24] temasıyla gerçekleştirilmiştir. Bu kongrede Dr. Tuğba Sarı "Pozitif Psikoterapiye Dayalı Kendini Keşif Egzersizleri" adlı bildirisiyle pozitif psikoterapide kendini keşif egzersizlerine uygulamalı olarak yer vermiştir. Dr. Louise Lambert "Pozitif Psikoloji Üzerine Akıl Yürütme

[23] ÜÜ, "Üsküdar'da Pozitif Psikoloji".
[24] ÜÜ, "Üsküdar'da Pozitif Psikoloji".

Yaklaşımı" ile pozitif psikolojiyi geliştirmeye katkı sağlamak amacıyla ve Doç.Dr. Ali Eryılmaz "Pozitif Müdahaleler: Mutlu Olmak ve Mutlu Etmek" adlı bildiride pozitif müdahalelerle bireylerde olumlu duygu ve düşüncelerle davranış ortaya çıkarmak vurgulanmıştır.

III. Avrasya Pozitif Psikoloji Kongresi 12-14 Nisan 2019'da Üsküdar Üniversitesinde "Psikolojik İyi Oluşun Kaynakları"[25] temasıyla gerçekleştirilmiştir. Bu kongrede pozitif psikolojinin; "İyi yaşam nedir?', 'Anlamlı yaşam nedir?', 'Hayatı yaşamaya değer kılan şeyler nelerdir?', 'Ruh sağlığı yerinde insan kimdir?', 'Nasıl daha mutlu olunabilir?', 'İnsanların karakter güçleri nelerdir?" vb. sorulara pozitif psikolojinin bilimsel yöntemleri kullanarak cevap aranmıştır.

IV. Avrasya Pozitif Psikoloji Kongresi 17-19 Eylül 2022' de Biruni Üniversitesinde "Psikolojik Sağlamlığın İnşası"[26] temasıyla gerçekleştirilmiştir.

IV. Uluslararası Pozitif Psikoloji Kongresi 18-19 Mart 2022'de Üsküdar Üniversitesinde "Psikolojik Sağlamlılık"[27] temasıyla fijital olarak gerçekleştirilmiştir. Bu kongrede Dr. Gunther Hübner "Patogeneze Karşı Salutogenez-Pozitif Psikoterapiye Dayalı Belirtiler ve Anlamı", Dr. Rukiye hayran "Pozitif Psikoterapi ve Yeniden Uyumlanma", Dr. Sheyda Rafat "Pozitif Psikoterapi ve Klinik Uygulamalar", Dr. Loise Lambert "Pozitif Psikoloji İklim Değişikliğine Karşı Nasıl Direnç Oluşturabilir?" adlı bildirilerini sunmuşlardır.

V. Uluslararası Pozitif Psikoloji Kongresi 10-11-12 Mart 2023 tarihlerinde fijital olarak Üsküdar Üniversitesinde ve zoom üzerinden "İyilik Bilimi / İyilik Ne Doğar? / Deprem ve Travma Sonrası Büyüme"[28] temasıyla fijital olarak gerçekleştirilmiştir. Bu kongrede ise Prof. Dr. Halil Ekşi "Pozitif Psikoloji ve Maneviyat" adlı bildirisiyle manevi deneyimlerin; psikolojik, fiziksel sağlık ve iyi olma üzerindeki ilişkiye dikkat çekmiştir.

Yine pozitif psikolojinin ülkemizde gelişimine katkı sağlayan gelişmelerden biri de bu alanda yapılan yüksek lisans ve doktora tezleridir. Bu çalışmamıza konu olan "pozitif

[25] ÜÜ, "Üsküdar'da Pozitif Psikoloji".
[26] ÜÜ, "Üsküdar'da Pozitif Psikoloji".
[27] ÜÜ, "Üsküdar'da Pozitif Psikoloji".
[28] ÜÜ, "Üsküdar'da Pozitif Psikoloji".

psikoloji bağlamında manevi danışmanlık ve rehberlik" ilişkisini göz önünde bulundurarak Yükseköğretim Kurumları Başkanlığının internet sitesinde Ulusal Tez Merkezi arama butonuna "pozitif psikoloji, pozitif psikoloji ve din, manevî, manevî danışmanlık ve rehberlik" gibi terimler taratılmıştır. Bunun sonucunda aşağıda belirtilen yüksek lisans ve doktora tezleri tarihlerine göre sıralanarak çalışmanın içeriğinden bahsedilmiştir.

Pozitif psikoloji, din, manevî danışmanlık ve rehberlik, maneviyat gibi konularda yapılan yüksek lisans tezleri ve tezlerin içeriği hakkında kısa bilgi verilerek aşağıda sıralanmıştır.

"Pozitif Psikoloji Yaklaşımıyla Mü'min İnsanın Kişilik Özellikleri"[29] adlı çalışmada "mü'min insanın kişilik özellikleri" araştırılmıştır. Bu özellikler araştırılırken de pozitif psikoloji yaklaşımıyla değerlendirilmiştir. Sonuç olarak mü'min insanın; hayata pozitif bakan, her şeyin güzel yanını gören ve insanlara, Allah'a güven veren ideal insan modeli olduğu sonucuna varılmıştır.

"Pozitif Psikoloji Bağlamında Umudun Dindarlıkla İlişkisi"[30] adlı çalışmada, üniversite öğrencilerinin dine tutum yönleri ve umutlu olma özellikleri arasındaki ilişki belirlenmiştir. Bu ilişkiye göre dindarlık puanları ile umut puanları arasındaki ilişkide dindarlık seviyesinin arttıkça umut seviyesinde de olumlu yönde yükseldiği belirlenmiştir.

"Pozitif Psikoloji ve İslam Düşünürlerinde Erdemler"[31] adlı çalışmada, erdemli bir yaşayışın insanın psikolojik sağlığına olumlu veya olumsuz bir etkisinin olup olamayacağı araştırılmıştır. Bu araştırmaya göre erdemli bir yaşayışın insanın psikolojik sağlığına pozitif etkisinin olabileceği kuramsal olarak tespit edilmiştir.

"Değer Bilinçlendirme Yaklaşımına Dayalı Pozitif Psikoloji Uygulaması"[32] bu çalışmanın belirleyici kavramları erdemler ve erdemlere dayalı karakter güçleri oluşturmuştur. Çalışmada on iki pozitif psikoloji kavramı kullanılmıştır. Çalışmada amaç

---

[29] İsa Ceylan, Pozitif Psikoloji Yaklaşımıyla Mü'min İnsanın Kişilik Özellikleri (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013).

[30] Abdullah Dağcı, Pozitif Psikoloji Bağlamında Umudun Dindarlıkla İlişkisi, (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014).

[31] Halil İbrahim Özasma, Pozitif Psikoloji ve İslam Düşünürlerinde Erdemler, (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016).

[32] Aysun Akgül, Değer Bilinçlendirme Yaklaşımına Dayalı Pozitif Psikoloji Uygulaması, (İstanbul: İstanbul Arel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

“değer bilinçlendirme yaklaşımına dayalı pozitif psikoloji uygulamasının” ortaöğretim öğrencilerinin bilinçsel düzeylerinin farkında olma etkisini incelemek için yapılmıştır. Araştırmada Değer Bilinçlendirme Yaklaşımına Dayalı Pozitif Psikoloji Uygulamasının pozitif psikoloji terimiyle ilgili algılama kazandırmada ve bilişsel farkındalık ortaya koymada etkili olduğu, belirtilmiştir.

“Pozitif Psikoloji Kapsamında Üniversite Öğrencilerinde Dindarlık Diğerkâmlık İlişkisi”[33] bu çalışmada, pozitif psikoloji yaklaşımıyla lisans öğrencilerinin dine bağlı ve özgecilik seviyeleri “Dinî Hayat Ölçeği” kullanarak arasındaki ilişki belirlenmiştir.

“Pozitif Psikoloji ve Tasavvuf Psikolojisi Çerçevesinde İbn Hazm'da Erdemli ve Mutlu İnsan”[34] adlı çalışmada, İbn Hazm’ın bazı eserlerinde vurguladığı bireye yönelik düşünceleri psikoloji bilimi yaklaşımıyla ele alınarak tasavvuf psikolojisi ve pozitif psikoloji incelenmiştir. İbn Hazm’ın belirttiği bireyin tutum ve davranışları, mutlu insan, nefsin temizlenmesi, alçak gönüllü insan özellikleri gibi konular pozitif psikoloji ve tasavvuf psikolojisiyle ilişkilendirilmiş olarak incelenmiştir. Sonuç olarak İbn Hazm’ın düşüncelerinin tasavvuf psikolojisi öğretileriyle eş olduğu ve İbn Hazm’ın düşüncelerinin pozitif psikoloji öğretisiyle ilişkilendirildiğinde ise eş olmakla birlikte zıt durumların olduğu da belirtilmiştir.

“Pozitif Psikoloji Bağlamında LGBT Bireylerde Dinî - Manevî Tutum ve Davranışlar”[35] adlı çalışmada, pozitif psikoloji çerçevesinde yapılan araştırmaların; dinî inançlara ve manevî eğilimlere sahip olanların bireyi daha mutlu kıldığını, yaşam doyumunu artırdığını, hayattaki zorluklarla baş etmesinin kolay olduğu belirlenmiştir. Yine bu araştırmada dinî bir inanışa sahip LGBT bireylerin kariyer algılarının daha güçlü olduğu ve mutluluk düzeylerinin yüksek olduğu sonucuna varılmıştır.

“Pozitif Psikoloji Perspektifinden İman”[36] adlı çalışmada, pozitif psikolojinin bireyin daha çok pozitif özelliklerine vurgu yapan bir güncel disiplin olduğunu belirterek imanın

---

[33] Barış Yozgat, Pozitif Psikoloji Kapsamında Üniversite Öğrencilerinde Dindarlık Diğerkâmlık İlişkisi (İnönü Üniversitesi Örneği), (Amasya: Amasya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

[34] Melek Havuz, Pozitif Psikoloji ve Tasavvuf Psikolojisi Çerçevesinde İbn Hazm'da Erdemli ve Mutlu İnsan, (Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

[35] Nurbanu Özgül, Pozitif Psikoloji Bağlamında LGBT Bireylerde Dinî - Manevî Tutum ve Davranışlar, (Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

[36] Ali Güre, Pozitif Psikoloji Perspektifinden İman, (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021).

ise hayata anlam, yönelim ve değer kazandıran, kişiliğin yapılanmasına katkı sağlayan öneme sahip olduğu vurgulanmıştır.

"Pozitif Psikoloji Çerçevesinde Huzurevinde Kalan Yaşlılara Bakış: Minnettarlık, Mental İyi-Oluş ve Öz-Anlayış"[37] adlı çalışmada, huzurevinde barınan yaşlı bireylerin; minnettarlık (gönül borcu), mental iyi-oluş ve öz-anlayış seviyeleri arasındaki ilişki incelenerek minnettarlık, öz-anlayış düzeyinin mental iyi oluşu kapsayıp kapsamadığı araştırılmıştır. Yine araştırmanın diğer bir amacında ise minnettarlık, mental iyi-oluş ve öz-anlayış düzeylerinin; cinsiyet, yaş, eğitim durumu, algılanan gelir düzeyi, kronik rahatsızlık ve huzurevinde kaldığı süre değişkenlerine göre farklılıkları olup olmadığını incelenmiştir. Bu araştırma yapılırken yaşlı bireylerin olumlu yönleri üzerinde durulmuştur. Minnettarlık, mental iyi-oluş ve öz anlayış düzeylerinin cinsiyet, yaş, algılanan gelir düzeyi, eğitim durumu, kronik rahatsızlık durumu ve huzurevinde kaldığı süresi açısından farklılaşmadığı belirtilmiştir.

"Budizm'in Pozitif Psikolojiye Etkisi"[38] adlı çalışmada Budizm'in pozitif psikolojiye olan etkileri incelenmiştir. Daha sonra ise Budizm'in pozitif psikolojiyi nasıl beslediği ve Budizm'in de nasıl psikolojize edildiği üzerinde durulmuştur. Sonuç olarak; Budizm ve pozitif psikolojide insanın olumlu gelişimi ve kaliteli bir yaşam sürmesini sağlamanın, ortak çıkış noktaları olarak görülmüştür.

"Pozitif Psikoloji Yaklaşımı Bağlamında Hayatı Anlamlandırma ve Din"[39] adlı çalışmada, pozitif psikoloji öğretisine göre kişinin pozitif yönlerine odaklanılması gerektiğini ve pozitif psikoloji yaklaşımının kişide ortayı çıkartmayı amaçladığı olumlu kişilik özellikleri ile Kur'an değerleri arasında bir benzerlik olduğu vurgulanmıştır. Bu tez ile Kur'an'a pozitif psikoloji yaklaşımı ile değerlendirildiğinde, Müslüman bir bireyin Kur'an değerleri ile hayatını nasıl şekillendirilebileceğini ortaya çıkarmak hedeflenmiştir.

---

37 Yunus Emre Demirci, Pozitif Psikoloji Çerçevesinde Huzurevinde Kalan Yaşlılara Bakış: Minnettarlık, Mental İyi-Oluş ve Öz-Anlayış, (Bursa: Bursa Teknik Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021).

38 Nazlı Selcen Can, Budizm'in Pozitif Psikolojiye Etkisi, (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022).

39 Zeynep Altınok, Pozitif Psikoloji Yaklaşımı Bağlamında Hayatı Anlamlandırma ve Din, (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022).

"Tasavvuf ve Pozitif Psikoloji Bağlamında Nefs Terbiyesi - Mutluluk İlişkisi"[40] adlı çalışmada, pozitif psikoloji ve tasavvuf psikolojisi, iki ayrı disiplin, ele alınarak mutluluğun ne olduğu ve mutluluğun kazanılmasının yollarının çeşitliliği üzerinde durulmuştur. Pozitif psikoloji ile tasavvuf psikolojisinin mutluluk arayışlarındaki benzerlikler ve farklılıklar incelenmiştir. Mutluluk konusu ile nefis terbiyesinin bağlantısı ele alınırken nefis mertebelerinin hem tasavvuftaki yeri hem de pozitif psikolojideki karşılığı işlenmeye çalışılmıştır. Pozitif psikoloji ve tasavvuf psikolojisinin iyice anlaşılabilmesi için tasavvuf psikolojisi bakımından zikir, namaz, oruç, halvet, sabır ve şükür metotlarının yanında günümüz insanının kendini mânevi ve bilinçsel arındırma için uyguladığı yoga, meditasyon ve vejetaryenlik konuları pozitif psikolojinin bakış açısıyla ele alınmıştır.

Pozitif psikoloji, din, manevî danışmanlık ve rehberlik, maneviyat gibi konularda yapılan doktora tezleri ve tezlerin içeriği hakkında kısa bilgi verilerek aşağıda sıralanmıştır.

"Bir Pozitif Psikoloji Uygulama Örneği Olarak Şükran Müdahalesi ile Çalışanların Dayanıklılıklarını Artırmaya ve Stresle Başa Çıkma Tarzlarını İyileştirmeye Yönelik Bir Alan Çalışması"[41] adlı çalışmada, "şükran" kelimesinin en kısa anlamıyla insanlara ait olan değerleri, gördükleri iyilikleri fark edip teşekkür etmeleri olduğunu belirterek bu tez kapsamında, çalışan insanların iç/dış denetim odaklı ve bireyci ve toplulukçu yapıları dikkate alınarak kontrollü şükran müdahaleleri uygulanmaya çalışılmıştır. Bu müdahalelerle amaç, müdahale grubunda yer alan insanlara ait değerler, gördükleri yardımlar fark ettirilerek şükran düzeylerini üst seviyeye artırmak ve böylelikle dayanıklılıklarını artırarak ve stresle başa çıkma tarzlarında değişiklik yapmak, şeklinde tanımlanmaya çalışılmıştır.

"Pozitif Psikoloji Temelli Mesnevi Hikayelerine Dayalı Psikoeğitim Programının Evlilik Uyumuna Etkisinin İncelenmesi"[42] adlı çalışmada, pozitif psikoloji temelli Mesnevi öykülerine yönelik psikoeğitim programının evlilik uyumuna etkisini incelenerek,

---

[40] Şeyma Gedik, Tasavvuf ve Pozitif Psikoloji Bağlamında Nefs Terbiyesi - Mutluluk İlişkisi, (Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023).

[41] Dalga Derya Teoman, Bir Pozitif Psikoloji Uygulama Örneği Olarak Şükran Müdahalesi ile Çalışanların Dayanıklılıklarını Artırmaya ve Stresle Başa Çıkma Tarzlarını İyileştirmeye Yönelik Bir Alan Çalışması, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015).

[42] Abdurrahman Kendirci, Pozitif Psikoloji Temelli Mesnevi Hikayelerine Dayalı Psikoeğitim Programının Evlilik Uyumuna Etkisinin İncelenmesi, (Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019).

geliştirilen psikoeğitim programı aracılığıyla evli çiftlerin uyumunu üst seviyeye çıkarmak ve yaşam doyumlarına katkı sağlamaları hedeflenmiştir. Bu araştırmanın sonuçlarına göre pozitif psikolojiye dayalı Mesnevi öykülerine yönelik psikoeğitim programının, evli çiftlerin, çift uyum (Çift uyumu, çift doyumu, sevgi gösterme ve çiftlerin bağlılığı) seviyelerini arttırmada etkili olduğu vurgulanmıştır. Bu tespitlerden hareketle pozitif psikolojik konuların ve mecazların yer aldığı Mevlana'nın Mesnevi'sinin de psikoterapötik tarafının olduğu belirlenmiştir.

"Pozitif Psikoloji Bağlamında Din Eğitimi Temelli Manevi Danışmanlık ve Rehberlik (Sivas GSB Yurtlarında Kalan Kız Öğrenciler Örneği)"[43] adlı çalışmada, din eğitimi ve manevî danışmanlık çalışmalarına değerler ve erdemler noktasında yeni bir bakış açısı getirme çabalarında pozitif psikolojinin insan yetiştirmede kullanmış olduğu yöntemlerin önemli bir katkı sağlandığı belirtilmiştir. Araştırmada, pozitif psikoloji ve manevi danışmanlık alanı üzerinde ayrıntılı olarak durulmuş ve ilgili kavramlar incelenmiştir. Pozitif psikoloji bağlamında din eğitimi ile geliştirilmeye çalışılan manevî danışmanlık ve rehberlik çalışması, farklı bölümlerden on beş deney ve on beş kontrol grubu olarak otuz kişiden oluşan üniversite öğrencilerine, altı hafta süreyle uygulanarak sonuçlar istatistiki olarak değerlendirilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre yapılan uygulamalar gençlerin affetme, cesaret, azim seviyelerinde önemli artışlar olduğu tespit edilmiştir.

3. POZİTİF PSİKOLOJİYE YÖNELTİLEN ELEŞTİRİLER

Pozitif psikoloji bireylerin güçlü özelliklerini, erdemlerini, henüz varlığı ortay çıkmamış olan gizliliği ele alarak hayatın anlamlılığına sevince, psikolojik iyi oluşa insanları pozitif noktaya getirmeye çalışan bir psikoloji disiplini olduğunu belirtebiliriz.

Pozitif psikolojinin literatürde yeni bir yaklaşım olmasından dolayı ne olduğuna dair birtakım yanlış anlaşılmalar olmuştur. Bu yanlış anlaşılmalar üzerine pozitif psikolojiye yöneltilen bazı eleştiriler olmuştur.

Pozitif psikoloji, mutluluk bilimi (happiology) yani Pollyannacılık olarak yanlış algılanmıştır.[44] Pollyannacılık, hayata hep olumlu bakmak demektir. Polyannacılık, yaşanılan tüm olumsuzlukları görmezden gelir. Oysa ki pozitif psikoloji yaşanılanların

[43] Tuğba Bozkaya, Pozitif Psikoloji Bağlamında Din Eğitimi Temelli Manevi Danışmanlık ve Rehberlik (Sivas GSB Yurtlarında Kalan Kız Öğrenciler Örneği), (Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023).

[44] Bulut, Pozitif Psikoloji, 10.

olumlu ve olumsuz tüm yönlerini görerek ayrıca olumsuz yaşantılarla mücadele ederek olumluya odaklanmayı hedeflemektedir. Mutlu olan bireylerin de hayat standartlarını artırmak, en üst seviyede istek ve gereksinimlerini alabilmeleri için pozitif psikolojiye ve bu yaklaşımın temel öğretilerine ihtiyaç vardır.

Pozitif psikoloji, insanların ve toplumların gelişimine katkı sağlar. Toplumda olumsuzluk yaşayan bireylerin olumlu yönlere odaklanmasını sağlayarak psikolojik sorununu gidermeye çalışmaktadır. Bu yüzden pozitif psikoloji bencil (sadece kendini düşünen, kendi çıkarlarını başkalarından üstün tutan, hodbin, hodkâm, egoist) bir yaklaşım olarak düşünülmemelidir.[45]

Pozitif psikoloji, geleneksel psikoloji içerisinde sorunlara pozitif çözüm arayan psikolojinin alt bir disiplinidir.

> "Pozitif psikoloji, geleneksel psikolojinin bir alternatifi değildir, daha çok tamamlayıcısı ve bir alt dalıdır. Bu itibarla da geleneksel psikolojiyi tümüyle "negatif psikoloji" olarak değerlendirme söz konusu olmadığı gibi, önemsiz ve gereksiz görme gibi bir durum da söz konusu değildir".[46]

Pozitif psikoloji, psikoloji ana bilim dalının bir alt bilim dalı olduğundan klinik psikolojiyi reddetmez, önleyici olarak klinik psikolojiden yararlanır.

> "Psikoloji biliminin temel bilim çalışmaları sonucu elde edilmiş olan bilgilerini, bilişsel, duygusal ve davranışsal bozukluklara uygular. Bu uygulamalar, bozukluğu ölçme araçlarıyla değerlendirme, tanıya katkıda bulunma, psikolojik tedavi, tedavinin etkililiğini değerlendirme ve izlemi içerir. Klinik psikolog, bu temel işlevlerinin yanında, araştırma da yapabilir. Fobisi olan hastaların geçmişindeki ürkütücü olayların geriye dönük olarak araştırılması, çökkünlük (depresyon) ile uyku bozukluğunun şiddeti arasındaki ilişki, şizofreni alt gruplarının bellek açısından incelenmesi, klinik psikoloji araştırmalarına verilebilecek örnekler arasındadır".[47]

Pozitif psikoloji sadece olumlu düşünme eylemi olarak da algılanmamalıdır. Olumlu düşünme bireylerin psikolojisine iyi gelen ve bireyleri motive edici etkiye sahip olan bir düşünme eylemidir. Olumlu düşünen bireyler karşılaştıkları zorluklar karşısında üstesinden gelebilmeyi hedefler.

---

45 Doğan, Pozitif Psikoloji Kuram, Araştırma ve Uygulamalar, 12.
46 Tayfun Doğan, "Pozitif Psikoloji".
47 Sarı, Psikoloji, 6.

Pozitif psikoloji de bireylerin olumlu ve güçlü özelliklerine odaklanarak psikoloji biliminin kullandığı "hastalık modeli"ni değil, "sağlık modeli"ni esas alan ve bireylerin olumlu ve güçlü özelliklerini daha da geliştirmeyi hedeflemektedir.[48] Böylece pozitif psikoloji yaklaşımı subjektif ve psikolojik olarak iyi olma halini, yaşamda mutlu olma ve sevinci daha da artırarak bireylerin ruhsal sorunlar yaşamalarının önüne geçmeye çalışmaktadır.

Popüler psikoloji bilimsel kaynaklara dayalı olmayan tamamen okuyucunun ilgisine dayalı güncel ve kolay tüketilebilir içerikleri barındıran bir türdür. Pozitif psikoloji ise psikoloji ana bilim dalı içerisinde yer alan pozitif bir bilim dalıdır.

> "Popüler psikoloji, (*Pop-Psych*) psikolojinin bilimsel verilerini genel bir tüketici kitlesine sunmaya yönelik herhangi bir girişim olarak tanımlanabilir. Tüm alanlarda olduğu gibi akademik ve profesyonel psikolojinin de kendi uzmanlık yayınları ve jargonu vardır. Popülerleştirme, bu bilgiyi erişilebilir, anlaşabilir ve kullanılabilir kılma çabasıdır. Hem psikolog olmayanlar hem de psikologlar tarafından yazılan ve ortak bir izleyici kitlesini hedefleyen gazete ve dergi makaleleri ve psikoloji hakkındaki kitaplardan edinilen ortak psikoloji anlayışı olarak da tanımlanabilirler".[49]

Kişisel gelişim; bireyin günlük hayatta yaptığı aktiviteleri yeterli bulmaz ve kendi potansiyelini en üst seviyeye çıkarmak için çabalar. Pozitif psikoloji ise bireyin bulunduğu noktadan bireyin ulaşabileceği ve bireyin kendini iyi hissedeceği seviyeye taşımaya yardımcı olmaya çalışır.

Pozitif psikoloji hayatın olumsuzluklarını yok sayan bir disiplin yaklaşımı olarak ortaya çıkmamıştır. Pozitif psikoloji insan hayatındaki olumsuzlukları reddetmez. Pozitif psikolojinin amaçlarından biri de önleyiciliktir. Pozitif psikoloji insan yaşamındaki olumsuzlukları ele alarak pozitif psikolojik müdahalelerde bulunarak bireyi eksi değerden yine bireyin kendini iyi hissedeceği, mutlu olacağı artı bir değer almasını sağlamaya çalışmaktadır.

---

[48] Doğan, Pozitif Psikoloji Kuram, Araştırma ve Uygulamalar, 7.
[49] Ethos Psikoloji, "Popüler Psikoloji (Pop-Psych) Nedir?" (15 Mart 2023).

4. MANEVİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİĞİN TANIMI

Manevi kelimesi; "Gözle görülüp elle tutulamayan, madde ve cisimle ilgisi bulunmayan, inançla ilgili, manaya, içe, öze, ruha ait olan; ruhani, tinsel, maddi karşıtı"[50] anlamına gelmektedir. Manevî danışmanlık ve rehberlik ise bireyin; inançları, değer yargıları, ahlaki ilkeleri ve kültürel özelliklerini dikkate alarak acısını, ümitsizliğini, çaresizliğini yenmesi için hizmet eden bir bilim dalıdır.

Ülkemizde Manevi Danışmanlık ve Rehberlik yerine Dini Danışmanlık ve Rehberlik sözcükleri de kullanılmıştır. Dinî kelimesi de "Dinle ilgili, din üzerine, dinsel"[51] anlamına karşılık gelmektedir. Manevi kelimesi dini kelimesini daha kapsayıcı nitelikte bir sözcüktür.

> "Manevi danışmanlık ve rehberlik, danışanın kendi hayatında önem verdiği unsurları fark etmesi, kendi anlam kaynaklarını keşfetmesi ve inanç dünyasının hayatına etkilerini bilmesine yardımcı olma sürecidir. Özellikle hayatın çeşitli evrelerinde zor zamanlar yaşayan ve anlam arayışına giren bireylerin kaybettikleri anlamı ve kontrolü kazanma süreçlerinin dinî ve manevi referanslarla desteklenmesi, manevi danışmanlık ve rehberliğin temelidir".[52]

Manevi danışmanlık ve rehberlik 'manevi açıdan problem yaşayan kişiyi destekleme ve manevi açıdan iyilik hâlini destekleme' şeklinde uygulama alanına sahiptir.

> "Ülkemizde bu alandaki çalışmalar da özellikle ve öncelikli olarak hastaneler ve hapishaneler bağlamında gündeme gelmiştir. Diyanet İşleri Başkanlığı'nda yapılan çalışmalarda manevi danışmanlık hizmetinin verilebileceği dokuz alan belirlenmiş ve buna uygun olarak kılavuz kitap hazırlama çalışmalarına başlanmıştır. Bunlar şu şekildedir: hastanelerde hastalar ve hasta yakınları, hastane personeli, aile ve dini rehberlik bürolarında aileler, hapishanelerde mahkum ve mahkum yakınları, KYK yurtları ve gençlik merkezlerinde gençler ve öğrenciler, kadın sığınma evlerindeki kadınlar, sosyal hizmet kurumlarındaki yaşlılar ve bakıma muhtaç çocuklar, sığınmacılar, engelliler ve bağımlılar".[53]

Türkiye'de Manevi Danışmanlık ve Rehberlik; kanunlar çerçevesinde tanınan bir meslek alanıdır. 633 Sayılı Diyanet İşleri Başkanlığının Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun'un 7. maddesi ve ilgili diğer maddelerinde açıkça "manevi danışmanlık" terimi

---

50 Güncel Türkçe Sözlük, "Manevi" (15 Mart 2023).
51 Güncel Türkçe Sözlük, "Dinî".
52 Arslan Karagül, "Manevi Bakım: Anlamı, Önemi, Yöntemi ve Eğitimi", Dini Araştırmalar Dergisi 15/40 (Ocak-Haziran 2012), 40-45.
53 Ali Ayten, Din ve Sağlık Kavram, Kuram ve Araştırma (İstanbul: Marmara Akademi Yayınları, 2020), 143.

yer almaktadır.[54] Ülkemizde dini danışmanlık ve rehberlik yahut manevî danışmanlık ve rehberlik adı altında üniversitelerde tezsiz ve tezli olmak üzere anabilim dalı olarak lisansüstü eğitim verilmektedir. MDR uzmanları danışma ve rehberlik faaliyetleri ile çalıştıkları kurumlarda ve psiko-sosyal ortamda suçun önlenmesinde, toplumsal ahlak düzeninin oluşmasında, toplumsal birliğin oluşmasında katkı sağlayacaktır. MDR uzmanının danışanına uygulayacağı metotla danışanının suç işlememesine, sapkın davranışa yönelmemesine ve bireyin içinde bulunduğu manevî-ruhsal bozukluklarla başa çıkmasına katkı sağlayacaktır.

Manevî Danışmanlık ve Rehberlik hizmetlerinin amaçları arasında insan sevgisi, aile sevgisi, vatan ve bayrak sevgisinin de bulunduğu unutulmamalıdır. MDR uzmanı danışanının dini, manevi, kültürel özelliklerini dikkate alarak danışanına sağaltım yapmaktadır.

5. MANEVİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİĞİN TARİHSEL SÜRECİ

5.1. Manevî Danışmanlık ve Rehberliğin Dünya'daki Gelişimi

Batı dünyasından bize, dinî danışmanlık ve rehberliğe ait kavramlar geçmiştir. Dinî danışmanlığa ait olan ilk kavramlar Hıristiyanlık inancı içerisinde ortaya çıkmıştır.[55]

> "1975'lere kadar Batı literatüründe maneviyat kavramı, büyük ölçüde din kavramı ile eş anlamlı kullanılmıştır. Çoğunluğunu hemşirelik, tıp ve psikoloji bölümlerinin oluşturduğu sağlık literatüründe maneviyat konusunu ele alan çalışmaların sayısı 1975-2000 yılları arasında beş katına çıkmıştır. Bu çalışmalarda dikkat çeken nokta ise oldukça farklı maneviyat tanımları içeriyor olmasıdır. Bazı tanımlar şu şekildedir: 'Bireyi dünyaya bağlayan ve varoluşuna anlam ve açıklama getiren inanç, aşkın bir boyutun farkına varılmasıyla ortaya çıkan ve kişinin kendisi ile hayatla ve nihai gördüğü şeyle ilişkili olarak tanımlanabilir bazı değerler tarafından karakterize edilen oluş ve tecrübe ediş biçimi, kutsalı arama süreci'… Bu tanımlar Müslüman bir zihin tarafından din tanımlarına yakın algılanır ancak Batı'da durum farklıdır".[56]

Bu durumun farklı olmasının nedeni ise din kavramı önceleri insanın kutsal olanla yaşadığı kişisel tecrübesi olarak belirtilirken sonradan din bir kurum olarak belirtilmiştir.

---

54 Ayten, Din ve Sağlık, 159.

55 Ömer Faruk Söylev, Manevi Bakım ve Danışma Psikolojisi Kavram, Kuram ve Uygulamalar, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020), 63.

56 Sevde Düzgüner-Ali Ayten, Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri Temel Bilgiler Kılavuzu (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2021), 21.

Zuhal Ağılkaya Şahin ve Mustafa Koç; Batı'da MDR'nin tarihsel süreçte gelişimini şe şekilde açıklamışlardır:

> "Manevi danışmanlık ve rehberlik Batı ülkelerinde uzun zamandır hastane, hapishane, sosyal hizmetler kurumları, ordu ve emniyet gibi farklı alanlarda uygulanmaktadır. 20. Yüzyılın başalarında uygulamalar, din adamları tarafından verilen danışmanlık / bakım (pastoral counselling / care) olarak başlamış olsa da süreç içerisinde dini danışmanlık / bakım (religious counselling / care) ve bütün bunlara ilave olarak özellikle Avrupa ülkelerinde manevi danışmanlık / bakım (spiritual counselling / care) şeklinde uygulanmaya devam etmiştir. 1930'larda bu konuyu ilk olarak Amerika'da gündeme getiren Anton Boisen, pastoral psikoloji ve pastoral danışmanlık olarak da isimlendirilen bu alanın kurucusu kabul edilir. Amerika'da ortaya çıkan bu alan, günümüzde başta Hollanda ve Almanya olmak üzere pek çok Avrupa ülkesinde geniş bir uygulama alanına sahiptir".[57]

İslâm âleminde ise Hz. Muhammed (s.a.v.)'in dini danışma ve rehberlik yaklaşımı ve uygulamalarına baktığımızda ise ashabı suffenin kurularak burada gençlere rehberlik yapması, şehit ve yetim çocuklarının korunması, engellilerin sosyal hayata uyumunu kolaylaştıracak çalışmaların yapılması, hastaların ziyaret edilmesi gerektiği gibi uygulamalarla bireylerin manevi ve psikolojik iyi oluşları sağlanmıştır.

> "Hz. Peygamber gerek kendisine gelerek problemini açan danışanlarına doğrudan, gerekse sorunlarına dikkat çekmek suretiyle problemlerinin farkında olmayan insanlara dolaylı olarak manevi destek ve danışmanlık görevini yapmıştır. Allah Resûlü (s.a.v.)'nün gündelik hayatın akışı içinde endişe, korku, çaresizlik ve hastalık gibi sorunlarıyla başa çıkmakta zorlanan kadın-erkek, zengin-fakir, köylü-şehirli, hasta-zinde, çocuk-genç, yaşlı velhasıl her yaştan ve her kesimden insana yaygın şekilde uyguladığı en önemli manevi destek yaklaşımının dua olduğu söylenebilir. Nitekim Kur'an'da, duanın Hz. Peygamber gibi diğer peygamberlerin de kendi hayatlarında ve topluma rehberlik görevlerini ifaları esnasında müracaat ettikleri en önemli manevi destek yöntemlerinden birisi olduğu haber verilmektedir".[58]

Hz. Peygamber, Allah'ın kendisine verdiği dini tebliğ görevince insanlara yol göstermiştir. Hz. Peygamber, insanların problemlerine karşı toplumda danışmanlık yapmıştır.

5.2. Manevî Danışmanlık ve Rehberliğin Türkiye'deki Gelişimi

MDR, Türkiye'de bağımsız bir ana bilim dalı olana kadar interdisipliner çalışmalarda ilerlemiştir.

---

[57] Ayten, Din ve Sağlık, 157-158.
[58] Söylev, Manevi Bakım ve Danışma Psikolojisi, 102.

> "Manevi danışmanlık ve rehberlik konusu Türkiye'de 1990'lı yıllarda gündeme gelmiş ancak çeşitli nedenlerde uygulamaya geçirilememiştir. 2012 yılında gerçekleştirilen Din Psikolojisi ve Manevi Bakım Çalıştayı konunun akademik platformda yeniden tartışılmaya başlamasını sağlamıştır. Bu çalıştayda, başta kavramsallaştırma olmak üzere kapsam, görev tanımı, uzman yetiştirme programı, çalışma alanları, karşılaşılacak güçlükler ve çözüm önerileri üzerinde durulmuştur. O günden bu yana konuyla ilgili olarak pek çok farklı disiplinden akademisyenler bu interdisipliner alana katkıda bulunacak çalışmalar ortaya koymuştur. Yüksek lisans ve doktora tezleri, kitaplar ve makaleler kaleme alınmıştır. Değerler Eğitim Merkezinde (DEM) bu süreçte tartışmalara akademik katkı sağlamak amacıyla bünyesinde bir araştırma grubu oluşturulmuştur. Yüksek lisans ve doktora öğrencilerini destekleyerek konunun akademik düzeyde tartışılması ve geliştirilmesi için gerekli adımları atmıştır. Bu çerçevede psikolog ve ilahiyatçılardan oluşan araştırma grubu manevi danışmanlık ve rehberlikle ilgili akademik bilgi eksikliğini gidermek için çeşitli yayınlar yapmıştır".[59]

MDR çalışmaları Batı'da Hıristiyan kültürü içerisinde ilk olarak temellenmiştir. Türkiye'de ise bu yeni yaklaşımın öngördüğü çözüm yolları İslâm inancı çerçevesinde gelişmiştir.

> "Bugün Türkiye'de Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından din hizmetleri kapsamında öncelikle cami ve Kur'an kurslarında yaygın din eğitimi ve irşat faaliyetleri yürütülmektedir. Din hizmetlerinin en önemli bölümünü oluşturan irşat faaliyetleri çeşitli vasıta, usul ve yöntemler ile yapılmaktadır. İlk olarak, modern anlamdaki "rehberlik" kavramının geleneksel dini kültürdeki "irşat" kavramına yakınlığı nedeniyle bu kavram üzerinde durmak yararlı olacaktır. Zira irşat kavramının kapsamındaki genişliğe ve yöntemlerindeki çeşitliliğe rağmen, irşat denilince bir çırpıda akla gelen yöntem birkaç tane ile sınırlı kalmaktadır. Sözlükte "doğru yolu göstermek" anlamına gelen, irşat, dini bir kavram olarak "maddi veya manevi olarak doğru yola girmek" anlamındaki rüşd kökünden mastar olup, aklı ve kalbi ikna edici söz ve eserlerle gafletten uyandırmak, hakkı ve gerçekleri öğretmek, mânen aydınlatmak ve doğru yolu göstermek gibi çok zengin ve ihatalı bir anlama sahiptir".[60]

Ülkemizdeki üniversitelerde Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Ana Bilim Dalı kürsüsü ile yüksek lisans eğitimleri tezli ve tezsiz programda verilmektedir. Bu eğitimi veren üniversiteler şu şekildedir:

---

[59] Ali Ayten (ed.), Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Farklı Alanlardan Araştırma Bulguları ve Değerlendirmeler (İstanbul: Dem Yayınları, 2020), 143.

[60] Söylev, Manevi Bakım ve Danışma Psikolojisi, 102.

"İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi / Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Ana Bilim Dalı / Lisansüstü Eğitim Enstitüsü / Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Tezli ve Tezsiz Yüksek Lisans Programı"[61]

"Bursa Uludağ Üniversitesi / Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Ana Bilim Dalı / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Disiplinlerarası Tezli Yüksek Lisans Programı"[62]

"Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi / İslami Araştırmalar Enstitüsü / Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Tezli Yüksek Lisans Programı"[63]

"Kütahya Dumlupınar Üniversitesi / Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Ana Bilim Dalı / Lisansüstü Eğitim Enstitüsü / Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Tezli ve Tezsiz Yüksek Lisans Programı"[64]

"İstanbul Medeniyet Üniversitesi / Lisansüstü Eğitim Enstitüsü / Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Tezsiz Yüksek Lisans Programı"[65]

"Sakarya Üniversitesi / Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Ana Bilim Dalı / Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Tezsiz Yüksek Lisans Programı"[66]

"İstanbul Üniversitesi / Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Tezsiz Yüksek Lisans Programı / İkinci Öğretim"[67]

"Pamukkale Üniversitesi / İslami İlimler Enstitüsü / Manevi Danışmanlık ve Rehberlik / Tezsiz Yüksek Lisans Programı / İkinci Öğretim"[68]

"Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Tezsiz Yüksek Lisans Programı"[69]

---

61 İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi (İZÜ), "Manevi Danışmanlık ve Rehberlik" (25 Mart 2023).
62 Bursa Uludağ Üniversitesi (BUÜ), "Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Disiplinlerarası Tezli Yüksek Lisans" (25 Mart 2023).
63 Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi (ASBÜ), "Lisansüstü Programlar" (25 Mart 2023).
64 Kütahya Dumlupınar Üniversitesi (DPÜ), "Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Anabilim Dalı" (25 Mart 2023).
65 İstanbul Medeniyet Üniversitesi (İMÜ), "Manevi Danışmanlık ve Rehberlik" (25 Mart 2023).
66 Sakarya Üniversitesi (SAÜ), "Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Anabilim Dalı (25 Mart 2023).
67 İstanbul Üniversitesi (İÜ), "Manevi Danışmanlık ve Rehberlik" (25 Mart 2023).
68 Pamukkale Üniversitesi (PAÜ), "Manevi Destek ve Rehberlik" (25 Mart 2023).
69 Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi (KAMÜ), "Manevi Danışmanlık Ana Bilim Dalı" (25 Mart 2023).

MDR bir meslektir. Ülkemizde yeni bir bilimsel yaklaşımla oluşan yeni bir meslek grubundan biridir.

> "Bununla birlikte manevi danışmanlık kanuni bir zemine de sahiptir. Örneğin 633 Sayılı Diyanet İşleri Başkanlığının Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun'un 7. maddesi ve ilgili diğer maddelerinde açıkça "Manevi Danışmanlık" İfadesi yer almakta, anayasal bir kurum olarak bu hizmetin verilmesi sorumluluğu Diyanet İşleri Başkanlığına verilmekte ve uygulama sahası ve detayları anlatılmaktadır. Aynı şekilde Manevi Danışmanlık meslek standardı Mesleki Yeterlilik Kurumu (MYK) Sağlık ve Sosyal Hizmetler Sektör Komitesi tarafından incelendikten sonra MYK Yönetim Kurulunca onaylanmış ve Resmi Gazete Tarih-Sayı/ 25.10.2019 – 30929 (Mükerrer) sayısında 19UMS0728-6 referans koduyla ve "Manevi Danışman (Seviye 6) Ulusal Meslek Standardı" ismiyle yayınlanmıştır".[70]

Ülkemizde DİB'de çalışan 'vaiz, vaize, Kur'an kursu öğreticisi' gibi imam-hatip meslek gruplarından oluşan kişilerce MDR hizmeti; sevgi evlerinde, ceza evlerinde, hastanelerde ve KYK'da yerine getirilmiştir. Bu hizmeti sunanlar çalıştığı kuruma göre isim almıştır. Cezaevlerinde "cezaevi vaizi", hastanelerde "manevi destek görevlisi ya da manevi bakım uzmanı", KYK'da ise "manevi rehber" gibi farklı isimlendirilmeler yapılmıştır.[71]

6. MANEVİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİĞE YÖNELTİLEN ELEŞTİRİLER

"Psikiyatr; ruh ve sinir hatalarıyla, kişide görülen önemli uyumsuzlukları önleme, teşhis ve tedavi etmeyle uğraşan uzmandır."[72] Psikolog; "ruh bilimci"[73] anlamına gelmektedir. MDR uzmanı ise danışanının problemi konusunda danışana manevî yönde sağaltım yapmak maksadıyla Manevî Danışmanlık ve Rehberlik hizmetini sunan, nitelikli kişidir.

MDR Uzmanı; hurafelerden, batıl inançlardan, sapkın inançlardan uzaktır. Üfürükçü kelime anlamı olarak şu şekilde açıklanmıştır:

"Maddi çıkar sağlamak için okuyup üfleyerek hastalıkları iyileştirdiğine, karı koca ilişkilerini düzenlediğine vs. inanılan, ilaç terkipleri yapan, muska yazan sahtekâr kimse".[74]

---

70 Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Derneği (MDR), "MDR Nedir?" (26 Mart 2023).
71 Ayten, Din ve Sağlık, 158-159.
72 Güncel Türkçe Sözlük, "Psikiyatr" (22 Mart 2023).
73 Güncel Türkçe Sözlük, "Psikolog" (22 Mart 2023).
74 Güncel Türkçe Sözlük, "Üfürükçü" (23 Mart 2023).

Tıp biliminin gelişmediği dönemlerde insanların kendi özel girişimleriyle hastalıkları tedavi etme yöntemi halk hekimliği olarak adlandırılmıştır. Halk hekimliğinde; hastalıklara tedavi konusunda insanlar ya bitkilerden ilaç yaparak, muska yazarak ya da bir 'ocaklıya/ şifacıya' görünmek şeklinde tezahür etmiştir. MDR uzmanı aklın ve bilimin ışığında rehberlik hizmeti sunmaktadır.

MDR uzmanı, imam, papaz, haham vb. herhangi bir dinin görevlisi gibi algılanmamalıdır. Şunu da belirtmeliyiz ki bir din görevlisi DİB'in MDR sertifika eğitim süreciyle manevi rehberlik yapabilir. Lisansüstü eğitim sürecinde; MDR ana bilim dalında eğitim alanlar MDR uzmanı unvanına sahip olarak bu hizmeti sunabilirler.

> "Manevi danışman asla bir terapist değildir. 2014 yılında Resmi Gazete'de yayımlanmış olan görev tanımına göre danışanlara eğitimini aldığı terapi ve psikolojik yardım hizmetini sağlamaya yönelik yetkili kişiler klinik psikologlar ve psikolojik danışmanlardır. Nitekim psikolojik destek ve terapi hizmetleri, insanın psiko-sosyal boyutuna yönelik hizmetler uygulamaktadır. Manevi danışman, terapi veya psikolojik danışmanlık yapmaz ve yapamaz. Ancak o, talep edilmesi halinde hedef kitleyi manevi konularda destekleme hizmeti sunar. Manevi danışman, psikopatoloji hakkında temel bilgilere sahip olmalıdır. Hizmet alanında görevini icra ederken bu tür durumlarla karşılaştığında muhataplarına psikolojik sağlıkla ilgili profesyonel destek almasını önermelidir. Manevi danışmanlar, bu bireylerin psikolojik sağlık uzmanlarına gitme konusundaki ön yargı ve damgalanma korkuları hakkında konuşup onları profesyonel destek almaya teşvik edebilir".[75]

Manevî danışman sadece dert dinleyen kişi olarak algılanmamalıdır. Manevî rehber, bir 'can arkadaşıdır'[76] diye tanımlayabiliriz.

> "Manevi danışman, dert dinleyen kişi değildir. Bu hizmet, dinleyen kişinin gelip dertlerini paylaştığı ve gittiği bir hizmet çeşidi de değildir. Manevi danışmanlık ve rehberlikte duygu paylaşımı vardır ancak danışan ile manevi danışman arasındaki, ilişki sohbet eden iki arkadaş gibi değil, yolda yürürken onun yanında yol alarak onu bilgilendiren bir rehber gibidir".[77]

Manevî danışman faaliyetlerini gerçekleştirirken çeşitli etkinlikler düzenleyebilir. Bu düzenlediği etkinlikler tamamen danışanlarına yönelik bir farkındalık oluşturma

---

75 Düzgüner-Ayten, Manevi, Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri Temel Bilgiler Kılavuzu, 51.
76 Robert Frager (ed.), Manevî Rehberlik ve Benötesi Psikolojisi Üzerine Paylaşımlar, (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2009), 8.
77 Düzgüner-Ayten, Manevi, Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri Temel Bilgiler Kılavuzu, 52.

amacıdır. Bu yüzden manevî danışman sadece sosyal etkinlik düzenleyen kişi olarak algılanmamalıdır.[78]

Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik ile MDR farklı iki ayrı pozitif bilimlerdir.

> "Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Programının temel hedefi, bireylerin kişisel, sosyal, eğitsel ve mesleki gelişimlerine olumlu katkı sağlamaya yönelik hizmetleri sunabilecek mesleki yetkinliğe (bilgi, beceri ve tutumlara) ve etik ilkelere sahip psikolojik danışmanlar yetiştirmektir".[79]

Manevi Danışmanlık ve Rehberlik hizmeti; psikoloji, din ve maneviyat, danışmanlık konularında uzmanlık eğitimi almış kişilerce verilir. MDR uzmanı danışanına psikolojik ve manevî yönde destek olarak rehberlik ve danışmanlık yaparlar. Manevi Danışmanlık ve Rehberlik sürecinde danışanın herhangi bir düşüncesini, dinini değiştirmeye yahut kendi düşünce ve inancını empoze etmeye çalışılmaz. Danışanının temel etik değerler kazanmasını amaçlanır.

MDR sadece bireylerin kriz dönemlerinde problemlerine yönelik danışmanlık ve rehberlik faaliyeti yürütmez. Danışanının tüm durumlarında danışmanlık ve rehberlik yapmayı amaçlamaktadır. Danışanının kendini tanımasını, güçlü ve zayıf yönlerini bilmesi, toplum içerisinde mutlu ve uyumlu birey olmasını ve kendini gerçekleştirebilme noktasında yardımcı olmaya çalışmaktadır.

MDR uzmanı danışanına duygusal açıdan bakmaz. Danışanına akıl vermeye çalışmaz. Danışanına dini, manevi yönde rehberlik yaparak bireyin kendini ifade etmesini sağlar.

> "Manevi danışmanlık sadece dini bilgi aktarımı yapma, vaaz ve Kur'an-ı Kerîm okumayı öğretme işi değildir. Manevi danışmanlığın temelinde hedef kitlenin halinden anlama, onlarla duygu paylaşımında bulunma, başa çıkma süreçlerinde destek olma ve onlara rehberlik etme söz konusudur. Manevi danışmanlıkta, hedef kitlenin talep etmesi halinde ona sağlam kaynaktan doğru dini bilgi aktarılabilir; ancak manevi danışmanlık bunun ötesinde bir hizmettir".[80]

---

78 Düzgüner-Ayten, Manevi, Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri Temel Bilgiler Kılavuzu, 52.
79 Bursa Uludağ Üniversitesi (BUÜ), "Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık" (02 Nisan 2023).
80 Ayten, Din ve Sağlık, 157-158.

7. POZİTİF PSİKOLOJİ İLE MANEVİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİK İLİŞKİSİ

Pozitif psikoloji yaklaşımı, insanın değerini anlamak ve bilmek, insanın güçlü özelliklerine vurgu yaparak insanı kazanma eğiliminde olmuştur.[81] MDR yaklaşımı da insanın değerini, insanı kazanmayı ve insanı toplum içerisinde barışık, kendini gerçekleştirmesine yardımcı olması için din odaklı olarak ele almıştır. Her iki yaklaşım da 'affetme, iyimserlik, mutluluk, iyi oluş, çalışma etiği, maneviyat, umut gibi' konuları incelemiştir.

> "Temel bilim açısından, pozitif psikoloji yaklaşımının güçlenmesi ile birlikte maneviyata ilişkin çalışmalarda artış olmuştur. Pozitif psikoloji ile önem kazanan minnettarlık, affedicilik, iyimserlik, değerler gibi birçok kavram aslında manevi geleneklerdekilerle paralellikler göstermektedir. Bu alanda yapılan çalışmalar pozitif işlevsellikle ilgili psikolojik yapılarla birlikte maneviyat alanına ilişkin olguların geçerli bilimsel yöntem ve standartlara uygun şekilde incelenmesini kolaylaştıran bir çerçeve sunacaktır. Maneviyat ve dinî deneyim ile ilgili insan potansiyelini incelemeye yönelik bütün çalışmalar pozitif psikoloji alanı içerisinde de ele alınabilir".[82]

Pozitif psikoloji ile Manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri daha güçlü bir şekilde işlevsellik kazanarak danışana yönelik pozitif sağaltım, pozitif moral ve pozitif bir düşünce sunmuştur.

Pozitif psikoloji; psikoloji biliminin bir alt dalıdır. Psikoloji bilimi danışanlarının olumsuz durumları üzerinde durmuştur. Psikoloji bilimi bireyleri içinde bulunduğu olumsuzluklar içerisinden yani bir sayı doğrusu üzerinden belirtmek gerekirse eksi yönden alıp sıfır noktasına getirmeyi amaçlamıştır. Pozitif psikoloji de bireyin içinde bulunduğu eksi ya da artı durumlardan artı değer üstünde alabileceği değere kadar ulaştırmayı amaç edinmiştir.

MDR bilim dalı da din eğitimi ve din psikolojisi dalları içerisinde gelişerek bağımsız bir bilim dalı haline gelmiştir. MDR'de sadece danışanların olumsuz durumuyla ilgilenmez. MDR servisi; danışanlarını olumsuz noktadan alıp sıfır noktasına getirmeyi amaçlamamaktadır. Danışanını alabildiği değer kadar pozitif yönde ilerlemesini sağlamaktır.

---

81 Bulut, Pozitif Psikoloji, 10.

82 Halil Ekşi-Çınar Kaya, Manevi Yönelimli Psikoterapi ve Psikolojik Danışma, (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2016), 230.

Pozitif psikoloji yaşamı anlamlı kılacak değerler üzerinden bireyin güçlü yönleriyle olumsuzlukları aşmayı hedefler. MDR yaklaşımı da yaşamı anlamlı kılacak manevi değerler üzerinden bireyin güçlü yönlerine vurgu yaparak olumsuz durumları aşmayı hedeflemektedir.

Gerek pozitif psikoloji gerek MDR bireylerin pozitif ve manevi karakter özelliklerini keşfederek, bireylerin olumlu özelliklerini güçlendirerek bireylerin, grupların, toplulukların gelişimi için birer çalışma alanı olmuştur.

MDR açısından incelenen sözcükler veya cümlelerin aynı zamanda pozitif cümleler içerdiği tespit edilmiştir. Bu cümleler pozitif psikolojide psikoterapi tekniğinin, manevi danışmanlık ve rehberlikte ise bibliyoterapi tekniğinin uygulanabilirliği tespit edilmiştir.

Günlük hayatta kullandığımız pozitif (olumlu) sözcük veya cümlelerin bir de manevi açıdan desteklenildiğinde danışanı için hayatta mutlu olabilmenin, olumlu düşünmeye sevk etmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

ERZURUMLU İBRAHİM HAKKI'NIN TEFVÎZNÂME'Sİ İLE MANEVİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİK

Bu bölümde, mutasavvıf Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın biyografisi ve eserleri verilerek Tefvîznâme adlı şiir metni şerh edilmiştir. Şerh metodu şöyle uygulanmıştır: Tevfîznâme'nin her bir bendinde geçen kelimelerin sözlük anlamları verilerek bent günümüz Türkiye Türkçesi ile nesre çevrilmiştir. Ardından her bir bent için ayrı ayrı açıklama yapılmıştır. Bu açıklamalar yapılırken pozitif psikoloji ve MDR açısından değerlendirilmiştir. Metin şerhi sonucunda Tefvîznâme adlı şiir metninin bibliyoterapi tekniği için uygulanabilir bir metin olduğu bildirilmiştir.

1. ERZURUMLU İBRAHİM HAKKI BİYOGRAFİSİ VE ESERLERİ

Mârifetnâme adlı eseriyle bilinen âlim, mutasavvıf, sûfî ve şair İbrâhim Hakkı Erzurûmî'nin yaşam öyküsü ve eserleri, müellifi Mustafa Çağrıcı tarafından, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi'nin İstanbul, 2000 basımlı 21. cildinde, 305-311 numaralı sayfalarda anlatılmıştır.

İbrâhim Hakkı Erzurûmî (1703-1780)

Erzurumlu İbrahim Hakkı Hazretleri, Erzurum'un Hasankale (Pasinler) ilçesinde 18 Mayıs 1703 tarihinde dünyaya gelmiştir. Babası Osman Efendi veli bir zattır. Mârifetnâme adlı eserinde geçen beytinde kendini şöyle anlatmıştır: 'Hicri 1515 tarihinde bir bahar günü İbrahim Hakkı Hasankale kasabasında doğdu. 1140 senesine kadar ilim öğrenmek için çalıştı. Ârif olup dünyayı unutarak Allahu Teâlanın aşkıyla yanıp kavruldu. İşini, gücünü, malını, mülkünü her şeyini bırakarak Allah'a yöneldi.'[83]

[83] Cemaleddin Server Revnakoğlu, Erzurumlu İbrahim Hakkı ve Marifetnamesi (İstanbul: İlk Harf Yayınevi, 2011), 57-58.

İbrahim Hakkı Hazretleri yedi yaşında iken annesi Şerife Hanife Hatun vefat etti. Babası Osman Efendi, İbrahim Hakkı'yı amcası Şeyh Ali Efendi'nin yanıına bıraktı. Derviş Osman Efendi kendini tasavvufta yetiştirmek için yola çıktı. Derviş Osman Efendi, Siirt'in Tillo kasabasında İsmail Fakirullah Hazretlerinin ermişliğini anlayarak İsmail Fakirullah Hazretlerinden bir şeyler öğrenmek için gece, gündüz demeden çalıştı.[84]

Babasını özleyen dokuz yaşındaki İbrahim Hakkı, 1711 yılında amcası Şeyh Ali Efendi ile birlikte babasının bulunduğu Tillo kasabasına varırlar. Baba oğul İsmail Fakirullah hazretlerinin evinin karşısındaki evde birlikte yaşarlar. Derviş Osman Efendi, 1720 yılında vefat etmiştir. İbrahim Hakkı altı yaşında annesini, on yedi yaşında ise babasını kaybetmiştir. 1735'te de İbrahim Hakkı'nın şeyhi İsmail Fakirullah vefat etmiştir.[85] Bunun üzerine yalnızlık çeken İbrahim Hakkı Erzurum'a geri gelir. Erzurum'da babasının da imamlık vazifesini yerine getirdiği Yukarı Habib Efendi Camii'nde imamlık yapar. İbrahim Hakkı otuz üç yaşında evlenir. 1738 yılında ilk hac vazifesini yerine getirir.[86] İbrahim Hakkı, 1747 yılında İstanbul'a giderek Sultan I. Mahmud'un huzuruna çıkmış ve sultanın övgüsüne lâyık olarak saray kütüphanesinde bilim faaliyetlerinde bulunmak üzere izin almıştır. İstanbul'da bir de müderrislik de yapmıştır. Ardından İbrahim Hakkı'ya Erzurum'da bulunan Abdurrahman Gazi Dede tekkesinin zaviyedarlığı görevi verilmiştir.[87]

İbrahim Hakkı M. 1756 (H. 1170) yılında ünlü eseri olan Mârifetnâme telif olmuştur.[88]

İbrahim Hakkı, 1763'de üçüncü kez Tillo'ya doğru yola çıkmıştır. İsmail Fakirullah'ın erkek çocukları İbrahim Hakkı'nın Tillo'da kalmasını çok istemişledir. Bu yüzden kız kardeşleri Fatma Azize hanım ile evlenmelerini sağlarlar.[89]

İbrahim Hakkı 1775 yılında hastalanır ve bir zaman sonra iyileştiği görülür. 1778 yılında İsmail Fairullah Hazretlerinin kızı, İbrahim Hakkı'nın eşi Fatma Azize Hanım vefat eder.

---

84 Veyis Değirmençay, Erzurumlu İbrahim Hakkı Eserlerinden Seçmeler (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 2011), 7.
85 Değirmençay, Erzurumlu İbrahim Hakkı, 7.
86 Değirmençay, Erzurumlu İbrahim Hakkı, 8.
87 Değirmençay, Erzurumlu İbrahim Hakkı, 9.
88 Revnakoğlu, Erzurumlu İbrahim Hakkı ve Marifetnamesi, 103.
89 Değirmençay, Erzurumlu İbrahim Hakkı, 9.

İbrahim Hakkı bu duruma çok üzülür. Çünkü eşi Fatma Azize Hanım'ı şeyhinin yadigârı olarak görmüştür.[90]

Hz. Mevlânâ ölüm günü için "şeb-i arus" diye adlandırmıştır. İbrahim Hakkı ise ölüm gününü "ıyd-i ekber" diye adlandırmıştır. İbrahim Hakkı Hazretleri 22 Haziran 1780 (Cemâziyelâhir 1194) Perşembe günü Tillo'da vefat etmiştir.[91]

İbrahim Hakkı'nın kayınbiraderi ve aynı zamanda İsmail fakirullah Hazretlerinin oğlu Mustafa Fani Efendi, İbrahim Hakkı'yı hocası, şeyhi İsmail Fakirullah'dan ayırmak istememektedir. İsmail Fakirullah Hazretlerinin türbesinin yanına İbrahim Hakkı Hazretleri defnedilir.[92]

İbrahim Hakkı'nın Eserleri:

1. Dîvân: İbrahim Hakkı'nın ilk eseri olan Dîvân, oğlu İsmail Fehim için yazmıştır. Aynı zamanda bu esere İlâhînâme adını da vermiştir. Dinî-tasavvufî gazellerin bulunduğu bir eserdir. Bu eser 1754 yılında inşat ve tertip kılınmıştır.[93]

2. Mârifetnâme: Din ve dinle ilgili olmayan bilime dair, ansiklopedik bir eser niteliğinde olan aynı zamanda İbrahim Hakkı'nın adının büyük şöhrete taşınmasına katkı sağlamıştır. Bu kitap giriş, üç bölüm ve bir hatimeden oluşmaktadır. Mârifetnâme'nin birçok yazması ve birçok baskısı vardır. Eseri, 1170 yılında Hasankale'de tamamlamıştır.[94]

3. Mecmûatü'l-irfâniyye: Eserin uzun ismi Mecmûatü'l-vahdâniyye fî ma'rifeti'n-nefsi'r-rabbâniyye olan eserde hadis olduğu söylenilen "Kendini bilen Allah'ı da bilir" ifadesinin tasavvufî açıklaması yapılmıştır. Bu kitap üç bölümden oluşmaktadır. Üç bölümde de aynı konular işlenmiştir. Birinci bölüm Arapça ile yazılmıştır. İkinci bölüm Farsça ve üçüncü bölüm ise Türkçe kaleme alınmıştır.[95]

4. İnsâniyye: Eser, Mecmûatü'l-insâniyye fî ma'rifeti'l-vahdâniyye olarak geçmektedir. İbrahim Hakkı, bu eseri oluştururken "kırk kitaptan üç dil üzerine" topladığını

[90] Değirmençay, Erzurumlu İbrahim Hakkı, 9.
[91] Değirmençay, Erzurumlu İbrahim Hakkı, 9.
[92] Değirmençay, Erzurumlu İbrahim Hakkı, 9.
[93] Revnakoğlu, Erzurumlu İbrahim Hakkı ve Marifetnamesi, 57-58.
[94] Değirmençay, Erzurumlu İbrahim Hakkı, 17.
[95] Değirmençay, Erzurumlu İbrahim Hakkı, 20.

söylemiştir. Bu eserde Arapça, Farsça ve Türkçe bulunan şiirler tasavvufî ve didaktik içeriklidir.[96]

5. Mecmûatü'l-meânî (Mecmûatü'l-Hakkı): Bu eserde dinî-tasavvufî şiirlerin yanı sıra astronomi ile ilgili Türkçe bir bölüm bulunmaktadır. Kur'an-ı Kerîm tecvidine dayalı bilgiler Türkçe olarak bölümde verilmiştir. Kavâid-i Fürsiyye adı verilen bölümde ise Arapça, Farşça, Türkçe bir sözlük içermektedir.[97]

6. Meşâriku'l-yûh Müellifin: Antoloji mahiyetinde olan başta tasavvuf olmak üzere çeşitli konuları içeren bilgiler Türkçe, Farsça ve Arapça manzumeden oluşmaktadır.

7. Sefînetü'r-rûh min vâridâti'l-fütûh: kırk bölüm olarak yazılan bu eserde Türkçe, Farsça ve Arapça şiirler seçilerek yer almıştır.

8. Kenzü'l-fütûh: Didaktik ve tasavvufî içerikli olan bu eser 1021 beyititen oluşmaktadır. Eserde bulunan şiirlerden bazıları Arapça'dan Türkçe'ye ve Arapça'dan Farsça'ya çeviri olarak verilmiştir. 1774 yılında Kenzü'l-fütûh nazm olunmuştur.[98]

9. Defînetü'r-rûh: Bu eserin içeriği Mecmuâtü-l Meâni'dir. Bu eserde iki risale, üç mektup, kırk tane şiir bulunmaktadır. Mecmuâtü-l Meâni'den seçilen şiirler Arapça, Farsça ve Türkçe olarak verilmiştir.[99]

10. Rûhu'ş-şürûh: İbrahim Hakkı'nın Dîvân'ında bulunan "İlâhînâme"den seçilen manzumeler bulunmaktadır.[100]

11. Urvetü'l-İslâm: Bu eser bir giriş ve bir hâtime bölümü ile birlikte on beş bölümden oluşmaktadır. Kur'an-ı Kerîm'in üstün değerde oluşu, tecvid kuralları, sünnet esasları, esmâ-i hüsnâ, Hz. Peygamber'in isimleri ve hilyesi, itikad, İslâm'ın ve namazın şartları gibi konuları içermektedir.[101]

12. Hey'etü'l-İslâm: Arapça olarak kaleme alınan bu eserde Mârifetnâme'nin astronomiye dair bilgilerini içermektedir.[102]

---

96 Değirmençay, Erzurumlu İbrahim Hakkı, 22.
97 Değirmençay, Erzurumlu İbrahim Hakkı, 25.
98 Revnakoğlu, Erzurumlu İbrahim Hakkı ve Marifetnamesi,104.
99 Değirmençay, Erzurumlu İbrahim Hakkı, 33.
100 Değirmençay, Erzurumlu İbrahim Hakkı, 34.
101 Değirmençay, Erzurumlu İbrahim Hakkı, 35.
102 Değirmençay, Erzurumlu İbrahim Hakkı, 36.

13. Tuhfetü'l-kirâm: İbrâhim Hakkı'nın Tillo'da yazdığı "evlât eserler" olarak adlnadırdığı eserlerin ilk olanıdır.

14. Nuhbetü'l-kelâm: Mecmûatü'l-meânî ve Mârifetnâme'den alıntılarla oluşturulan bu eser günümüze kadar ulaşmamıştır.[103]

15. Ülfetü'l-enâm: İbrahim Hakkı'nın Mârifetnâme'den alıntı yaparak düzenlemiştir. Bu eser günümüze kadar ulaşamamıştır.[104]

1.1. Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Dilinde Pozitif ve Manevi İçerikli Sözcükler, Cümleler, Deyişler

Mârifetnâme adlı eseriyle bilinen mutasavvıf, âlim, sûfî ve şair İbrâhim Hakkı Erzurûmî'nin yine Mârifetnâme'de geçen Tevfîznâme şiir metninin her bir bendinde geçen dört ve beşinci dizelerinde;

" Mevlâ görelim neyler

Neylerse güzel eyler."

İfadesi pozitif psikoloji yaklaşımıyla değerlendirildiği zaman yaşanılan olaylara pozitif bakılmalı ve sonuç pozitif olmalı, şeklindedir. Manevi danışmanlık ve rehberlik yaklaşımıyla değerlendirildiği zaman sabrederek olaylara yaklaşılmalı ve sonunda güzelliklerin olunacağı, bildirilmektedir. Her iki yaklaşımda da pozitiften daha pozitifliğe doğru bir yol vardır. Özellikle sözcükler manevi anlamsal yüklü olduğu zaman pozitifliğin derecesi kat kat artmaktadır.

18. yüzyılda kaleme alınan Tefvîznâme adlı şiirde "tevekkül, tefvîz, sabır, teslimiyet" konularına vurgu yapan İbrahim Hakkı Hazretleri, şiir metninin her bir dizesinde iç dünyasında huzursuzluklar yaşayan bireylere ve günümüz dünyasında karşılaştığımız olay ve durumlara çözüm üretebilecek pozitif sözcükler/cümlelerle, manevi sözcükler/cümlelerle, deyişlerle seslenmektedir.

[103] Değirmençay, Erzurumlu İbrahim Hakkı, 25.
[104] Değirmençay, Erzurumlu İbrahim Hakkı, 34.

2. TEFVÎZNÂME SÖZCÜĞÜNÜN ETİMOLOJİSİ

"Etimolojisi yapılacak kelimenin anlamının bilinmesi şarttır. Anlamı bilinmeyen kelimelerin etimolojisi yapılamaz".[105]

"tefvîz (a.i.): **1.** ihâle, sipariş etme, edilme. **2.** dağıtım (bkz: tevzi'). **3.** bir gayrimenkulü, bilinen bedeli karşılığında, bir kimsenin üstüne bırakma. **4.tas.** her şeyi Allah'tan bekleme".[106]

Tefvîz sözcüğü Arapça kökenli bir kelimedir. Her şeyin Allah'tan olduğu anlamına gelmektedir. Allah'ın verdiği şeylerde de bir güzellik vardır. Nitekim Erzurumlu İbrahim Hakkı otuz bir bentten oluşan şiirine "Tefvîznâme" adını vermiştir. Dördüncü ve beşinci dizelerde şu şekilde:

…

"Mevlâ görelim neyler

Neylerse güzel eyler." dile getirilmiştir.

3. ERZURUMLU İBRAHİM HAKKI'NIN TEFVÎZNÂME'Sİ İLE MANEVİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİK

Bu bölümde Tefvîznâme şiir metninin pozitif psikoloji ve MDR olan ilişkisine değinilmiştir.

3.1. Birinci Bent

"Hak şerleri hayr eyler
Zan etme ki ğayreyler
Ârif onu seyreyler
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler"[107]

[105] Ahmet Bican Ercilasun, "Oğuz Boy Adlarının Etimolojisi", Dil Araştırmaları Dergisi, 3/3 (Aralık 2008), 10.
[106] Ferit Devellioğlu, "tefvîz", Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat (Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 2010), 361.
[107] Erzurumlu İbrahim Hakkı, Mârifetnâme, nşr.Hüsnü Kılıç-Durali Yılmaz (İstanbul: Çelik Yayınevi, 2013), 619.

a. Kelimelerin Anlamı:

"**hakk** (a.i.c. hukuk): **1.** Allah, tanrı **2.** Doğruluk ve insaf: **hakdan ayrılmamalı. 3.** Bir insana âit olan şey: **Bu, benim hakkımdır. 4.** Dâvâ ve iddiâda hakikate uygunluk; doğruluk: **Hak budur. 5.** Geçmiş, harcanmış emek: **Baba hakkı; Ana hakkı. 6.** Pay, hisse: **Makas hakkı; Barut hakkı 7. s.** doğru gerçek: **Bu söz hakdır. 8.** Lâyık, münasip: **Bu sana haktır**".[108]

"**şerr** (a.i.c.: şürûr): **1.** kötülük, fenalık; kötü iş. (zıddı: "hayr"dır.) **2.** kavga, gürültü. (bkz: nizâ)".[109]

"**şerr** (a.s. ve i.c.: eşrâr): **1.** fenâ, fenalık eden adam, kötü adam. (bkz: fâsid, fâsik, muzır). **2.** daha (pek, en) kötü".[110]

"**hayr** (a.s.): iyilik, iyi, faydalı iş; fayda".[111]

"**zan** (a.i.). (bkz: zann)".[112]

"**zann** (a.i.c.: zunûn): **1.** sanma, sanı, sezme. **2.** şüphe, işkil. **Hüsn-i zann:** birini iyi zannetme, iyi sanma. **Sû-i zann:** kötü fikir besleme, kötü sanma".[113]

"**gayr** (a.s. agyâr): **1.** ayrı, başka, özge, artık, diğer, ma'dâ, değil. (bkz: âher, gayrı). **2.** Yabancı, bildik olmayan. **3.e.** Arapça sıfatların başında nefî edâtı olan "-sız", "değil" mânâsına gelir".[114]

"**ârif** (a.s. irfân'dan c.: urefâ) **1.** Bilen, bilgili, irfân sahibi. **2. i.** erkek adı".[115]

"**Mevlâ** (a.s.c.: mevâlî): **1.** efendi, sâhip, mâlik. **2.** Allah. **3.** kul, köle, azât eden. (bkz: mu'tik). **4.** velâyeti olan, velî, karışmaya hakkı olan. **5.** şanlı, şerefli (adam). **6.** yardımcı. **7.** mürebbi, terbiye eden".[116]

---

[108] Devellioğlu, "hakk",361.
[109] Devellioğlu, "şerr", 1158.
[110] Devellioğlu, "şerr", 1158.
[111] Devellioğlu, "hayr", 400.
[112] Devellioğlu, "zan", 1362.
[113] Devellioğlu, "zann", 1362.
[114] Devellioğlu, "gayr", 322.
[115] Devellioğlu, "ârif", 42.
[116] Devellioğlu, "Mevlâ", 738.

b. Nesre Çevirme.

Allah; kötü, fena işleri, iyi, faydalı olan işlere çevirir. Bilgi, irfan sahibi olan kişiler ise onu (bu durumu) izler. Bakalım bu işin sonunda ne olacak? Allah ne yaparsa güzel yapar. Görelim, bakalım ne yapar?

c. Açıklama:

Allah, şerleri hayra (iyiliğe) çevirir. Her işte bir hayır vardır. Günlük hayatta yaptığımız birtakım işlerde sonuç olumsuz olduysa bunda bir Hak'tan hayır olduğunu düşünmemiz gerekir. Bu şekilde sonuçlandıysa bunu kendimiz için pozitif düşünmeli ve bu işte bir hayır vardır, demeliyiz.

> "Olur ki bir şey sizin için hayırlı iken siz onu hoş görmezsiniz. Yine olur ki bir şey sizin için kötü iken siz onu seversiniz. Allah bilir, siz bilmezsiniz".[117]

Allah'ı bilenler yani ârif olanlar, görünürde şer olan şeylerin arkasındaki hayırları görüp, "Mevlâ görelim neyler, neylerse güzel eyler" derler.

Bu bilinçte olan bilen kişi bunun farkındadır ve pozitif düşünür. Bu yüzden her şeyi Allah'ın güzel tecellisini bilip sadece seyreder. Düşünce pozitiftir, sonuç pozitiftir. İçeriğinde manevî sözcüklerle daha da bu olumlu düşünceler pekiştirilmiş olur.

Bu benti MDR açısından değerlendirdiğimizde; danışan, olayları her zaman dışarıdan göründüğü gibi olmadığının ve olmayacağının farkında olmalıdır ve olaylara bu güzle bakmalıdır. Olaylar bazan şer (olumsuz/kötü) gibi görünür, fakat özünde (hakikatinde) o olay iyi/olumlu/hayırlı olabilir; kişinin algılayamadığı/kavrayamadığı bir noktada hayır/olumluluk içerebilir. Dolayısıyla olayların görülebilen/kavranabilen boyutları olduğu gibi, kavranamayan, bilinemeyen/görülemeyen boyutlarının olabileceği düşünülmelidir. Olayların görülemeyen boyutlarında özüne vâkıf olamadığımız, gerçek sebebini bilemediğimiz yönlerinin olabileceği hesaba katılmalıdır. Şer gibi görülen olayların, bazan olumlu/hayırlı bir özelliğe veya sebebe dayalı olabileceği düşünülürse, hayata bakış ve olaylara yaklaşım daha olumlu bir niteliğe bürünür. Bu da, insanı ve toplumu daha olumlu bir ruh haline sevkeder ve hayatta mutlu olmayı daha mümkün hale getirir.

---

[117] Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir, çev. Hayreddin Karaman-Mustafa Çağrıcı (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014), Bakara Sûresi 2/216.

3.2. İkinci Bent

"Sen Hakk'a tevekkül kıl
Tefvîz et ve râhat bul
Sabreyle ve râzı ol
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler"[118]

a. Kelimelerin Anlamı:

"**tevekkül** (a.i.): işi Allah'a bırakıp kadere râzı olma".[119]

"**tefvîz** (a.i.): **1.** ihâle, sipâriş etme, edilme. **2.** dağıtım. (bkz: tevzî'). **3.** bir gayrimenkulü, bilinen bedeli karşılığında, bir kimsenin üstüne bırakma. **4. tas.** her şeyi Allah'tan bekleme".[120]

"**sabr** (a.i.): **1.** sabır, dayanma, katlanma. **2. tas.** nefsine hâkim olma, kendini tutma".[121]

"**râzî, raziyye** (a.s. rızâ'dan): **1.** rızâ gösteren, kabul eden, boyun eğen. (bkz: kail) **2.** (birincisi) erkek, (ikincisi) kadın adı. (bkz: râdî, râdiyye)".[122]

b. Nesre Çevirme:

Sen işini Allah'a bırakıp kadere razı ol. Her şeyi Allah'tan bekle ki rahat olasın. Sabırlı ve rıza gösterenlerden ol. Allah ne yaparsa güzel yapar. Görelim, bakalım ne yapar?

c. Açıklama:

"Tevekkül, insanın cüz'i iradesine bırakılan işlerde gerekli sebeplere tam teşebbüs ettikten sonra sonucunu Allah'tan beklemektir. Tefvîz ise tevekkülün daha ileri derecesidir; 'iradesini ilâhî iradede fâni kılmak' şeklinde tarif edilir. Bu bir manevî makamdır; Allah'ın kendilerini ilham yoluyla bizzat sevk ve idare ettiği zatların makamıdır. Bu noktaya gelmeyen kişideki yanlış tevekkül ve tefvîz anlayışı onu tembelliğe götürür".[123]

Tevekkül ve tefvîz etmek önemlidir.

---

[118] Erzurumlu İbrahim Hakkı, Mârifetnâme, nşr.Hüsnü Kılıç-Durali Yılmaz, 619.
[119] Devellioğlu, "tevekkül", 1282.
[120] Devellioğlu, "tefvîz", 1235.
[121] Devellioğlu, "sabr", 1058.
[122] Devellioğlu, "râzî", 1029.
[123] Yusuf Bilen, Tefvîznâme, (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 2011), 9.

Bu benti MDR açısından değerlendirdiğimizde; danışana, sabırlı olmayı ve Hakk'a razı olunması gerektiğini, O'nun yaptığı şeylerde bir güzellik olduğunu belirtmektedir. Burada tevekkül, tefvîz (çalışarak işin sonucunu Allah'ın iradesine teslim etme) ve sabır kavramları arasındaki bağın önemine dikkat çekilmektedir. Çalışma, Allah'ın irade ve takdirine güven ve sabır… Tevekkül ve tefviz içiçe, sabırla da desteklenen bir tutum. Âdeta insanda kaygıyı azaltacak, mutlu olmanın ve ruhsal huzurun önünü açacak bir anahtar.

3.3. Üçüncü Bent

"Kalbin ona berk eyle
Tedbîrini terk eyle
Takdîrini derk eyle
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler"[124]

a. Kelimelerin Anlamı:

"**berk** (a.i.c.: bürük): şimşek. (bkz: beve)".[125]

"**tedbir** (a.i. dübûr'dan. c.: tedâbir): bir şeyi te'min edecek veya önleyecek yol, çâre".[126]

"**takdir** (a.i. kader'den. c.: takdîrât): **1.** beğenme, değer biçme, değer verme; verilme. **2.** (değerini, ehemmiyetini, lüzumunu) anlama. **3.** ezelde Allah'ın olmasını istediği şeyler. (bkz: kader). **Alâ-kile't-takdîreyn:** her iki surette. (-de hâli son takı olarak kullanıldığı zaman: vakit, vaziyet, şart anlatılır: o takdirde=o halde; geldiği takdirde=gelirse…gibi)".[127]

"**derk** (a.i.): 1. anlama, kavrama. (bkz: idrâk)".[128]

[124] Erzurumlu İbrahim Hakkı, Mârifetnâme, nşr.Hüsnü Kılıç-Durali Yılmaz, 619.
[125] Devellioğlu, "berk", 100.
[126] Devellioğlu, "tedbir", 1228.
[127] Devellioğlu, "takdir", 1196.
[128] Devellioğlu, "derk", 199.

b. Nesre Çevirme:

Ezelde Allah'ın olmasını istediği şeyleri anla. Bir olayı önleyecek yoldan vazgeç. Kalbini ona şimşek gibi yap. Allah ne yaparsa güzel yapar. Görelim, bakalım ne yapar?

c. Açıklama:

Gönlümüzü Rabbimize bağladığımız zaman kötü ve olumsuz düşünceye kapılmaya gerek yoktur. Sonucu değiştirme çabası olumsuz ve kendini yorma çabasıdır. Allah'ın takdir ettiği, yaptığı tüm şeylerde bir güzellik bir incelik vardır. Bu yüzden Rabbimize sığınırız.

Bu benti MDR açısından değerlendirdiğimizde; danışana Allah'ın sonsuz hikmetine ve rahmetine teslim olmayı bildirmektedir. Bir anlamda, Mehmet Âkif Ersoy'un çok bilinen ve sevilen "Allah'a dayan, sa'ye sarıl, hikmete râm ol! Yol varsa budur, bilmiyorum başka çıkar yol" sözünün bir başka ifadesidir. İnsanı Allah'a güvenmeye sevketmektedir. Bu da insana güç ve motivasyon kaynağı oluşturucu bir yaklaşım olabilir.

3.4. Dördüncü Bent

"Hallâk-ı Rahîm oldur
Rezzâk-ı Kerîm oldur
Fa'âl-i Hakîm oldur
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler"[129]

a. Kelimelerin Anlamı:

"**Hallâk** (a.s. ve i.): halk edici, hâlik, yaratıcı, yaratan, vareden".[130]

"**Rahîm** (a.s. rahmet'den. c.: ruhamâ): **1.** merhametli, esirgeyen, koruyan, acıyan, âhirette mü'min kullarına keremiyle muâmelede bulunan Cenâb-ı Hak (Allah adlarındandır.). **2.i.** erkek adı".[131]

[129] Erzurumlu İbrahim Hakkı, Mârifetnâme, nşr.Hüsnü Kılıç-Durali Yılmaz, 619.
[130] Devellioğlu, "Hallâk", 367.
[131] Devellioğlu, "Rahîm", 1021.

"**fa'âl** (a.s. fi'l'den):**1.** çok işleyen, dâimâ harekette bulunan; gayretli, çalışkan. **2.** kim., fels. etkin, **fr. actif**".[132]

"**Hakîm** (a.s.c.: hükemâ): âlim, bilgin, her şeyi bilen; tabiatı inceleyen; felsefeci; tabip, doktor. (Allah'ın adlarındandır). **Emr-i hakîm:** Tanrı buyruğu".[133]

b. Nesre Çevirme:

Her şeyi bilen Allah'tır. Büyük varlıkların rızıklarını veren pek büyük ikram sahibi Allah'tır. Yaratan, kullarına merhametli olan, kullarını esirgeyen, koruyan ve acıyan, âhirette de inanmış kullarına keremiyle muâmelede bulunan Allah'tır. Allah ne yaparsa güzel yapar. Görelim, bakalım ne yapar?

c. Açıklama:

Allah, yaratıcı, merhametli ve büyük bir rızık vericidir, herkese bol bol vermektedir. Bunu iyi algılamak gerekir. Allah'ın takdirine itiraz etmemek gerekir. Allah ne yaparsa güzel yapmıştır. Olumsuz düşünmüyoruz. Bir güzellik vardır. Daha da güzel olacaktır, demeliyiz.

Bu benti MDR açısından değerlendirdiğimizde; danışana, Allah'ın her şeyi mükemmel şekilde yarattığını ve bu rahmetini ebedî âlemde de devam ettireceğini, bildirmektedir. Allah'ın aynı anda yaratıcı, merhametli ve varlıkların rızıklarını veren özelliklerinin dile getirilmesi, insanın hem şu andaki yaşayışıyla, hem de geleceğe dönük yaşayışıyla ilgili kaygı ve endişelerini giderici bir amacı içermektedir. İnsanın geleceğe daha güvenle bakmasını sağlayabilir. Allah'ın "hikmet" sahibi olduğu vurgusu da ayrıca bu konuda insana güven verici bir işlev görebilir. Bütün bunlar, insanda ruh sağlığını güçlendirici ve mutluluk hissi uyandırmaya dönük bir destek görevi görebilir.

[132] Devellioğlu, "fa'âl", 283.
[133] Devellioğlu, "Hakîm", 360.

3.5. Beşinci Bent

"Bil kâdî-i hâcâtı
Kıl ona münâcâtı
Terk eyle mürâdâtı
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler"[134]

a. Kelimelerin Anlamı:

"**kâdî** ("ka" uzun okunur. a.s.kazâ'dan. c. kuzât): **1.** yapan, yerine getiren".[135]

"**hâcât** (a.i. hâcet'in c.): istekler, dilekler. **Kadîyü'l-hâcât:** hâcetleri, istekleri, dilekleri yerine getiren, Allah".[136]

"**münâcât (**a.i. necv'den): **1.** Allah'a duâ etme, yalvarma. **2.** Allah'a duâ mevzû'lu manzume: "Hak taâlâ azamet âleminin pâdşehi / Lâ-mekândır, olamaz devletinin tahtgehi. (Şinasi)…gibi".[137]

"**murâd** (a.i. revd'den): **1.** arzu, istek, dilek. **2.** maksat, meram".[138]

b. Nesre Çevirme:

Kullarının isteklerini karşılayan Allah'tır. Allah'a dua et ve yakarışta bulun. Heves ve arzularını terk eyle. Allah ne yaparsa güzel yapar. Görelim, bakalım ne yapar?

c. Açıklama:

Allah dualarımızı, isteklerimizi kabul edendir, bizleri gözetendir. İsteklerimizde çok dua ve yakarışla, ibadetle geçirmeliyiz. İsteklerden vazgeçip yalvarışa, ibadete yönelmeliyiz.

"Yalnız sana kulluk eder ve yalnız senden yardım dileriz".[139]

---

134 Erzurumlu İbrahim Hakkı, Mârifetnâme, nşr.Hüsnü Kılıç-Durali Yılmaz, 619.
135 Devellioğlu, "kâdî", 550.
136 Devellioğlu, "hâcât", 350.
137 Devellioğlu, "münâcât", 846.
138 Devellioğlu, "murâd", 797.
139 Fatiha Sûresi 1/5.

Bizleri gözeten Allah bize isteklerimizin de üstünde güzellikleri verecektir. Yeter ki bunun farkında olalım, gerisi gelecektir. Gereksiz merakı ve endişeyi terk eylemeliyiz. Pozitif düşünüyoruz ki sonuç pozitif odaklı olsun.

"Herhangi biriniz acele etmedikçe duası kabul edilir. (Kul acele ederek) Rabbime kaç defa dua ettim de duamı kabul etmedi, der".[140]

Bu benti MDR açısından değerlendirdiğimizde; danışana, insanın yalnız olmadığını, kendisini yalnız hissetmemesi gerektiğini, Rabbinin onun takipçisi ve çok yakınında olduğunu, ihtiyaç duyduğu ve zorda kaldığı durumlarda dua ve istekleriyle O'na mürâcaat edebileceğini, O'na sığınabileceğini hatırlatmakta, bu kapsamda yapacağı mürâcaatın eninde sonunda karşılık bulacağını telkin etmektedir. Gerekli teşebbüsü yaptıktan sonra muradın yerine gelip gelmemesi üzerinde fazla durmamayı bildirmektedir. Bu yaklaşım, kişiye güven duygusu, yalnızlık duygusundan kurtulma hissi, hayata olumlu bir bakış kazandırabilir.

3.6. Altıncı Bent

"Bir işi murâd etme
Olduysa inâd itme
Hak'dandır O red etme
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler"[141]

a. Kelimelerin Anlamı:

"**murâd** (a.i. revd'den): **1.** arzu, istek, dilek. **2.** maksat, meram".[142]

"**inâd** (a.i.): ısrar, ayak direme, dediğinden vazgeçmeme".[143]

b. Nesre Çevirme:

Bir işi çok ısrarla isteme. İstediğin olduğunda, istediğinden vazgeçme. Çünkü isteğinin kabul olması Allah'tandır, sakın geri çevirme. Allah ne yaparsa güzel yapar. Görelim, bakalım ne yapar?

---

[140] Buharî, "Daavât", 22.
[141] Erzurumlu İbrahim Hakkı, Mârifetnâme, nşr.Hüsnü Kılıç-Durali Yılmaz, 619.
[142] Devellioğlu, "murâd", 797.
[143] Devellioğlu, "inâd", 500.

c. Açıklama:

Allah'a inanmış iyi dostlar, kendileri için dua istememektedirler. Onlar sadece Allah'ın rızasını kazanmak isterler. Dua kabul olduğunda geri çevrilmemelidir. Bunu İlâhî bir ihsan olarak bilmeliyiz.

> "Mahlûkat âleminden hiçbir şey senin için murâd olmasın; kalbini dolduran tek arzu Hakk'ın rızası olsun. Sen Hakk'a gönül bağlamışken, dünya nimetlerine de nâil olursan, bunu İlâhî bir ihsan bil; kabul etmemekte direnme, 'Mevlâ görelim neyler, neylerse güzel eyler' de; inat gösterme ve o ikramı reddetme".[144]

Bu benti MDR açısından değerlendirdiğimizde; danışana, dünyada insanın gönlünde sadece Hakk'ın rızasının olması, aç gözlü ve doyumsuz olmaması, kanaatkâr olması gerektiği hatırlatılmakta; gönülde başka murâd olmaması, isteklerinde doyumsuzluk göstermemesi gerektiği bildirilmektedir. Ruhsal tatmin ve huzur için, bazan kanaatkâr olmak önemlidir. Var olanla ve sahip olduğu ile yetinmek, toplumsal huzur ve barış açısından da önemlidir. Mutlu bireyler, mutlu toplumları oluşturur, toplumsal barışa katkı sağlarlar. İnsan kendisini düşündüğü kadar, başkalarını da düşünmelidir. Bencillik, hırs ve ihtiras, düşmanlıkların kaynağıdır.

3.7. Yedinci Bent

"Hakk'ın olacak işler
Boşdur gam u teşvişler
Ol hikmetini işler
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler"[145]

a. Kelimelerin Anlamı:

"**gamm** (a.i.c.: gumûm): keder, tasa, kaygı, dert".[146]

"**teşviş** (a.i. sül.: şeveşe. c. teşvîşât): karıştırma, karmakarışık etme".[147]

"**hikmet** (a.i.): **1.** Hâkimlik. **2.** Sebep".[148]

---

144 Bilen, Tefvîznâme, 21.
145 Erzurumlu İbrahim Hakkı, Mârifetnâme, nşr.Hüsnü Kılıç-Durali Yılmaz, 620.
146 Devellioğlu, "gamm", 317.
147 Devellioğlu, "teşviş", 1279.
148 Devellioğlu, "gamm", 423.

b. Nesre Çevirme:

Kederin, tasan, kaygın, derdin gereksizdir, karmakarışıklığa düşme. Bunlar Allah'tan olacak işlerdir. Bunlar sebep olacak işlerdir. Allah ne yaparsa güzel yapar. Görelim, bakalım ne yapar?

c. Açıklama:

İyi olan da kötü olan da Allah'tandır. İyi Allah dostları buna itiraz edip isyan etmezler. Sıkıntılarını dua ve ibadetle çözmeye çalışırlar.

Bu benti MDR açısından değerlendirdiğimizde; danışana, sorunlar karşısında isyan etmemesi gerektiğini, gereksiz ve aşırı kaygı ve tasanın yersiz olduğunu, olaylara daha serin kanlı ve sakin bakmak gerektiğini hatırlatmaktadır. Gereksiz heyecan, aşırı kaygı ve tasanın insana zarar verici olduğu ve bunların mutsuzluğa yol açıcı olduğu telkin edilmektedir. Bu beyit, "Duvarı nem, yiğidi gam öldürür" atasözüne uygun bir yaklaşımı ile sakinleştirici bir anlayışı içermektedir. Aynı zamanda sorunlarını çözmede dua ve ibadetlere yer vermek gerektiğine de işaret edildiği söylenebilir. Bunlar, ruh sağlığı ve hayata olumlu bakış açısından önemli hususlardır.

3.8. Sekizinci Bent

"Hep işleri fâyıkdır
Birbirine lâyıkdır
Neylerse muvâfıkdır
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler"[149]

a. Kelimelerin Anlamı:

"**fâik, fâika** (a.s. fevk'den) **1.** Fevkında bulunan, mânevî olarak üstünde olan".[150]

"**lâyık** (a.s. liyâkat'den): yakışan, yaraşır, yakışık. (bkz: bercâ, çespân, şâyân, şâyeste)".[151]

[149] Erzurumlu İbrahim Hakkı, Mârifetnâme, nşr.Hüsnü Kılıç-Durali Yılmaz, 620.
[150] Devellioğlu, "fâik", 285.
[151] Devellioğlu, "lâyık", 626.

"**muvafık** (a.i. vefk'den): **1.** uygun, yerinde. (bkz: münâsib). **2. müz.** Ali Şah bin Hacı Büke'nin edvarında andığı makam".[152]

b. Nesre Çevirme:

İşleri mânevî olarak üstünde tutan, işleri birbirine yakıştıran Allah'tır. Allah, ne yaparsa uygun ve yerinde işler yapmıştır. Allah ne yaparsa güzel yapar. Görelim, bakalım ne yapar?

c. Açıklama:

Allah'ın tüm işleri bir düzen içindedir.

"Şüphesiz biz, her şeyi bir ölçüye göre yarattık".[153]

Bu benti MDR açısından değerlendirdiğimizde; danışana, her şeyin bir düzende olduğu, her şeyin yerli yerinde olduğu, Allah'ın hiçbir işinin rastgele ve boşuna olmadığı dile getirilmekte; bu yüzden Allah'ın düzeninde güzellik olduğu, her bir işinin hikmetlere dayalı olduğu bildirilmektedir. Bu yaklaşım ve telkinler, insana güven duygusu aşılayıcı, boşlukta kalmamasını sağlayıcı özelliğe sahiptir. Bu yaklaşım, insana hayatta prensipli ve programlı olmasını, düzenli yaşaması ve rastgele yaşamaması gerektiğini hatırlatır. Bunlar, uyumlu, tutarlı ve doyuma ulaştıran bir hayat tarzı için önemli hususlardır.

3.9. Dokuzuncu Bent

"Dilden gamı dûr eyle
Rabbinle huzûr eyle
Tefvîz-i umûr eyle
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler"[154]

a. Kelimelerin Anlamı:

"**tefvîz** (a.i.): **1**. İhâle, sipariş etme, edilme. **2.** Dağıtım (bkz: tevzi'). **3.** Bir gayrimenkulü, bilinen bedeli karşılığında, bir kimsenin üstüne bırakma. **4.tas**. her şeyi Allah'tan bekleme".[155]

---

[152] Devellioğlu, "muvafık", 811.
[153] Kamer Sûresi 54/49.
[154] Erzurumlu İbrahim Hakkı, Mârifetnâme, nşr.Hüsnü Kılıç-Durali Yılmaz, 620.
[155] Devellioğlu, "tefvîz", 1235.

b. Nesre Çevirme:

Gönülden kederi, kaygıyı, derdi atmalısın. Allah ile huzur bulmalısın. Her şeyi Allah'tan bekle. Allah ne yaparsa güzel yapar. Görelim, bakalım ne yapar?

c. Açıklama:

Kalbimizden, fikrimizden kötü düşünceleri uzak tutmalıyız. Rabbimizin bizi her zaman koruyup kolladığını unutmamalıyız. Allah ile huzur bulmalıyız.

"Kadere iman eden kederden emin olur".[156]

Gönüle keder çektirmemeliyiz.

"Allah kimseye kaldıramayacağı yük yüklemez".[157]

Bu benti MDR açısından değerlendirdiğimizde; danışana, Allah ile bağını güçlendirmesi gerektiğini, kötü düşüncelerden uzak durarak Allah'ta huzur bulabileceğini ve böylelikle kalbin huzurunu kaçırmamış olacağını bildirmektedir. Allah ile bağını güçlendirmek, ruhsal boşluğu ve tatminsizliği bertaraf edici bir role sahiptir. Allah'ı anmak (zikretmek), kalbin tatminine yol açar. Zira Kur'an-ı Kerim'de bir ayette; "Bilesiniz ki, kalpler, ancak Allah'ı anmakla huzur bulur"[158] buyurulmaktadır. Kalbin tatmini, hayata bakışı olumlu etkiler, mutlu ve huzurlu olmaya katkı sağlar.

3.10. Onuncu Bent

"Sen adli zulüm sanma
Teslim ol oda yanma
Sabr et sakın o sanma
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler"[159]

a. Kelimelerin Anlamı:

"**adlî** (a.s.): **1.** adâlete mensup, adâletle ilgili".[160]

---

156 "Deylemi", 1/113.
157 Bakara Sûresi 2/286.
158 Ra'd Sûresi, 13/28.
159 Erzurumlu İbrahim Hakkı, Mârifetnâme, nşr.Hüsnü Kılıç-Durali Yılmaz, 620.
160 Devellioğlu, "adlî", 12.

"**zulm** (a.i.): **1.** bir şeyi kendi yerinden başka bir yere koyma. **2.** zulüm, haksızlık, eziyet. (bkz: sitem)".[161]

b. Nesre Çevirme:

Sen Allah'ın adaletini haksızlık ve eziyet olarak görme. Allah'ın adaletine teslim ol ki ateşte yanmayasın. Sabırlı olmalı ve adaleti zulüm sanmayasın, sakın. Allah ne yaparsa güzel yapar. Görelim, bakalım ne yapar?

c. Açıklama:

İnsan kendi bakış açısıyla bazı şeyleri zulüm gibi görür. Fakat durum, Allah nazarında adaletin kendisidir. Bunu iyi algılayıp sabır göstermek gerekir.

Bu benti MDR açısından değerlendirdiğimizde; danışana zulümle adaleti karıştırmaması gerektiğini, Allah'ın tasarrufunun sadece ve yalnızca adâlet üzere olduğunu hatırlatmakta; Allah'ın adaleti kişinin aleyhine de olsa ona katlanması ve sabretmesi gerektiği, sabreden kişinin bu dünyada sıkıntı ateşinden ahirette de cehennem ateşinden korunmuş olacağı ve ilâhî adâlete güvenmesi gerektiği bildirilmektedir. Bu da, insanın yaşama motivasyonunda pozitif bir etki oluşturabilir; hayata bağlılık duygusunu güçlendirebilir.

3.11. On Birinci Bent

"Deme şu niçin şöyle
Yerincedir ol öyle
Bak sonuna sabr eyle
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler"[162]

a. Nesre Çevirme:

Bu neden böyle oldu diye, sorgulamamalısın. Her şey olması gerektiği gibidir. Sonuç odaklı düşünmeli ve sabırlı olmalısın. Allah ne yaparsa güzel yapar. Görelim, bakalım ne yapar?

---

[161] Devellioğlu, "zulm", 1388.
[162] Erzurumlu İbrahim Hakkı, Mârifetnâme, nşr. Hüsnü Kılıç-Durali Yılmaz, 620.

b. Açıklama:

Allah'ın işlerine akıl erdiremeyebiliriz. Sabırlı olup itiraz etmektense sonucu seyretmemiz bizim hayrımıza olacaktır. Buna örnek olarak:

"Hz. Musa (as.) 'İlm-i ledün' denilen, 'İlahî esrara vâkıf olma' dersini almak üzere Hz. Hızır'la arkadaşlık eder. Şâhit olduğu üç ayrı olayda da 'şu niçin şöyle? Yollu sorular sorduğunda arkadaşlıkları son bulur. Ve Hz. Hızır kendisine 'bindikleri gemiyi yaralamasının, bir çocuğu öldürmesinin ve misafir edilmedikleri bir beldede yıkılmak üzere olan bir duvarı onarmasının hikmetlerini anlatır".[163]

Bu benti MDR açısından değerlendirdiğimizde; danışana, irademizi aşan, bizim tasarrufumuzun ve müdahale gücümüzün dışında gelişen olaylar ve gelişmeler karşısında sorgulayıcı ve şikayetçi olmamamız gerektiğini telkin etmektedir. "Bu niçin şöyle değil de böyle, niçin böyle değil de şöyle" gibi sorular sormak yerine, bir kısım olayların içyüzünde anlayamadığımız, kavrayamadığımız boyutlarının olabileceğini dikkate almak gerekir. Zira bu, kişinin mutluluğunu ve iç huzurunu etkileyen bir unsurdur. Olayları ve gelişmeleri gereksiz yere takıntı haline getirmek, mutsuzluk vesilesi olabilir. Olaylar karşısında bazan "Mevlâ görelim neyler, neylerse güzel eyler" dememiz gerekmektedir. Bu, ruhsal yönden rahatlatıcı ve mutluluğa ulaştırıcı bir etki oluşturabilir.

3.12. On İkinci Bent

"Hiç kimseye hor bakma
İncitme, gönül yıkma
Sen nefsine yan çıkma
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler"[164]

a. Kelimelerin Anlamı:

"**hor** (f.s.): ehemmiyetsiz, değersiz, bayağı, âdî (kimse). (bkz: hâr)".[165]

b. Nesre Çevirme:

[163] Bilen, Tefvîznâme, 9
[164] Erzurumlu İbrahim Hakkı, Mârifetnâme, nşr. Hüsnü Kılıç-Durali Yılmaz, 620.
[165] Devellioğlu, "hor", 431.

Kimseyi değersiz, bayağı ve âdî bir kimse olarak görmemelisin. Kimsenin kalbini kırıp incitmemelisin. Nefisine sahip çıkıp nefsini korumamalısın. Allah ne yaparsa güzel yapar. Görelim, bakalım ne yapar?

c. Açıklama:

Burada kimseyi aşağılamamak gerekir.

"Müslümanın kardeşini küçük görmesi, kişiye kötülük olarak yeter".[166]

Çünkü yaratan Rabbimiz'dir. Kötülüğü iyiliğe çeviren Rabbimiz'dir.

Bu benti MDR açısından değerlendirdiğimizde; danışana negatifliğe değil, pozitif düşünüp iyiliğe çevirmeye yönelik eylemde bulunmamız gerektiğini bildirmektedir. Bunun için kişi, başkalarını hor ve hakir görmemeli, insanlara sevgi ile yaklaşmalı, başkalarına değer vermeli, kalp kırıcı olmamalıdır. Bir hadiste değinildiği üzere, müjdeleyici ve sevdirici olmalı, nefret ettirici olmamalıdır. Zira başkalarına değer vermek, müjdeleyici ve sevdirici olmak, benzer davranışı başkalarından görmeye de vesile olur. Bu da bireysel ve toplumsal düzlemde ruh sağlığı açısından önemlidir.

"…Allah (c.c) için tevazu gösteren kişiyi, Allah (c.c) ancak yüceltir".[167]

3.13. On Üçüncü Bent

"Mü'min işi reng olmaz
Âkıl huyu ceng olmaz
Ârif dili teng olmaz
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler"[168]

a. Kelimelerin Anlamı:

"**mü'min** (a.s. ve i. emn'den. c.: mü'minîn, mü'mînûn): **1.** imân etmiş, İslâm dinine inanmış. İslâm, Müslüman. **2.** Kur'ân'ın 40'ıncı sûresi. Mekke'de nâzil olan ve 85 âyetten

[166] Müslim, "Birr", 32.
[167] Müslim, "Birr", 69.
[168] Erzurumlu İbrahim Hakkı, Mârifetnâme, nşr.Hüsnü Kılıç-Durali Yılmaz, 620.

oluşan bu sûre: Allah'ın birliğini ve peygamber aracılığı ile kitap indirdiğini, yargılayıcı olmakla birlikte suçluların cezasız kalmayacaklarını açıklar".[169]

"**reng** (f.i.): **1.** renk (bkz. levn)".[170]

"**ceng** (f.i.): savaş, vuruşma".[171]

"**teng** (f.s.): **1.** dar, sıkıntılı (şey, yer). (bkz: dayyık). **2.** küçük. Dehân-ı teng: küçük ağız. **3.i.** denk, eşya, yük dengi. **4.** sıkı; yapışık. **5.** zavallı. **6.** nâdir. **7.** zor **8.** ince, **9.** bağ, kayış".[172]

b. Nesre Çevirme:

İmân etmiş kişi renkten renge giren kişi değildir. Aklı olan, inanmış kişi, bilen kişi Hak'tan olan şeylerle savaşmaz, sıkıntıya girmez. Allah ne yaparsa güzel yapar. Görelim, bakalım ne yapar?

c. Açıklama:

İman etmiş bir kişi, bilen kişi dünya varlığı için kavga edip renkten renge bürünmez, kimseyle kavga etmez.

"Müslüman, dilinden ve elinden müslümanların zarar görmediği kimsedir".[173]

Bilen kişi kalbini zikirle süsler.

Bu benti MDR açısından değerlendirdiğimizde; danışana kalbini ve ruhunu gereksiz kederlerden uzak tutması gerektiğini bildirmektedir. İnsan, kişiliğiyle, davranışıyla, yaşayışıyla, insanlarla ilişkileriyle tutarlı, istikrarlı, güvenilir bir kimse olmalıdır. Huzurlu ve mutlu bir toplum, bu özelliklere sahip bireylerden meydana gelir. Allah'ın sevgisi de bu yolla kazanılır.

169 Devellioğlu, "mü'min", 845.
170 Devellioğlu, "reng", 1036.
171 Devellioğlu, "ceng", 150.
172 Devellioğlu, "teng", 1257.
173 Buharî, "İman" 4-5, "Rikak" 26.

3.14. On Dördüncü Bent

"Hoş sabr-ı cemîlimdir
Takdîr-i kefîlimdir
Allah kim vekîlimdir
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler"[174]

a. Kelimelerin Anlamı:

"**sabr-ı cemîl:** Allah'dan gelen bir acıya dayanma".[175]

"**kefil** (a.i. kefâlet'den): kefâlet eden, kaçındığı takdirde birinin borcunu ödemeyi, birinin bir şeyi-yapması gerekirken- yapmadığı takdirde o işi yapmayı kendi üstüne alan kimse".[176]

"**vekîl** (a.i.): **1.**birinin, işini görmesi için yerine bıraktığı veya yetki verdiği kimse".[177]

b. Nesre Çevirme:

Allah'tan gelen bir acıya dayanma benim üstüme bir borçtur. Bu borç Allah'a dayanarak, güvenerek giderilir. Allah, benim vekilimdir. Allah ne yaparsa güzel yapar. Görelim, bakalım ne yapar?

c. Açıklama:

İnsan bir acıyla karşı karşıya geldiğinde isyan etmemelidir. Elbette üzülebilir, ama üzüntüsü isyankâr olmamalıdır. Sabredip sonucu beklemelidir.

Bu benti MDR açısından değerlendirdiğimizde; danışana Allah'a tevekkül ettiği takdirde merak, endişe ve sabırsızlıkla ruhuna ıstırap çektirmemesini bildirmektedir. Sabır ve tevekkül yoluyla hayatını yaşamak, insana dayanma gücü kazandırır, hayata dinamizm katar, insanı ruhen güçlendirir.

---

[174] Erzurumlu İbrahim Hakkı, Mârifetnâme, nşr.Hüsnü Kılıç-Durali Yılmaz, 620.
[175] Devellioğlu, "sabr-ı cemîl", 1058.
[176] Devellioğlu, "kefil", 578.
[177] Devellioğlu, "vekîl", 1334.

3.15. On Beşinci Bent

"Her dilde onun adı
Her canda onun yâdı
Her kuladır imdâdı
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler"[178]

a. Kelimelerin Anlamı:

"**yâd** (f.i.): **1.** Hatırlama, anma. **2.** Hatır, gönül".[179]

b. Nesre Çevirme:

Her canlının dilinde Allah'ın adı vardır. Her canlı Allah'ı hatırlar ve anar. Çünkü Allah her kulunun zor anına yetişir. Allah ne yaparsa güzel yapar. Görelim, bakalım ne yapar?

c. Açıklama:

Âlemlerin yaratıcısı Allah'tır. Allah tüm âlemlerin Rabbi'dir. Herkes O'nu zikreder. Rabbimiz de yardım edendir.

Bu benti MDR açısından değerlendirdiğimizde; danışana Allah'ın adını zikrettikçe Allah da her kuluna rahmet ve inâyet edeceğini bildirmektedir. İnsan, O'nu andıkça ve onun varlığını hissettikçe, Allah da o kişiye yakın olur, onu yalnız bırakmaz, ona yardımını esirgemez. İnsan, bu yolla kendisini güçlü hisseder.

3.16. On Altıncı Bent

"Nâçâr kalacak yerde
Nâgâh açar ol perde
Dermân eder ol derde
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler"[180]

[178] Erzurumlu İbrahim Hakkı, Mârifetnâme, nşr.Hüsnü Kılıç-Durali Yılmaz, 620.
[179] Devellioğlu, "yâd", 1345.
[180] Erzurumlu İbrahim Hakkı, Mârifetnâme, nşr.Hüsnü Kılıç-Durali Yılmaz, 620.

a. Kelimelerin Anlamı:

"**nâ-çâr** (f.b.s.): **1.** Çâresiz, ister istemez. **2**. ...zorunda kalmış. (bkz. mecbur, muztar). **3.** Zavallı. (bkz. bî çâre). **Çâr-nâ-çâr**: ister istemez. (bkz: mutlaka)".[181]

"**nâ-gâh (f.b.s.): 1.** vakitsiz. **2.** zf. ansızın, birdenbire".[182]

"**dermân (f.i.): 1.** ilâç **2.** çâre **3.** takât, kuvvet, güç".[183]

b. Nesre Çevirme:

Ansızın bir zamanda çaresiz kalınmış bir durumda bir ilâç, bir çâre, bir güç gelir, derde Allah'tan. Allah ne yaparsa güzel yapar. Görelim, bakalım ne yapar?

c. Açıklama:

Allah'tan hiçbir zaman umut kesmemek gerekir. En ummadık zamanda, çaresiz durumda rabbimiz yetişir. Ümitsizliğe düşmemek gerekir. Ümitsizlik olumsuz bir eylemdir. Olumlu düşünelim.

Bu benti MDR açısından değerlendirdiğimizde; danışana çaresiz kalınan durumlarda ümitsizliğe düşmemek gerektiğini, böyle durumlarda İlahî rahmetten kendisine bir perde açılacağını ve derdine derman olunacağını, İlahî yardımdan, destekten ve lütuftan ümit kesmemek gerektiğini bildirmektedir. İnsan, Allah'ı her daim anmalı ve zikretmelidir. Allah, kendisini zikredenlerin yanındadır, onları yalnız bırakmaz. Allah, her derdin dermanını yaratmıştır. İnsan, çaresizlik ve dermansızlık duygusuna kapılmamalı, ancak bunun için çaba göstermelidir.

3.17. On Yedinci Bent

"Her kuluna her ânda
Geh kahr u geh ihsânda
Her ânda o bir şânda
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler"[184]

---

[181] Devellioğlu, "nâ-çâr", 932.
[182] Devellioğlu, "nâ-gâh", 934.
[183] Devellioğlu, "dermân", 199.
[184] Erzurumlu İbrahim Hakkı, Mârifetnâme, nşr.Hüsnü Kılıç-Durali Yılmaz, 620.

a. Kelimelerin Anlamı:

"**kahr** (a.i.): **1**. zorlama, zorla biriş gördürme. (bkz: icbâr, cebr). **2.** üstün gelerek mahvetme, helâk etme, batırma, ezme. **3.** çok kederlenme, çok üzüntü duyma".[185]

"**ihsân** (a.i. hasen'den. c.:ihsânat): **1.** iyilik etme. **2.** bağış, bağışlama. **3.** verilen, bağışlanan şey. (bkz: atiyye). **4.** lûttuf, iyilik".[186]

"**şân** (a.i. şe'n'den): **1.** şan, şöhret, ün. **2.** hal, keyfiyet. **Azîmü'ş-şân:** şânı, şöhreti, keyfiyeti büyük olan. **3.** gösteriş, çalım. **4.** âdet, tabiat, huy. (bkz: i'tiyâd)".[187]

b. Nesre Çevirme:

Her kuluna her zamanda yetişen Allah'tır. Bazen zor bir durumda bazen iyilik durumunda her zaman ve doğanın her yerinde yetişen Allah'tır. Allah ne yaparsa güzel yapar. Görelim, bakalım ne yapar?

c. Açıklama:

Allah'ın tecelliyâtı her zaman her yerdedir.

"Her ânda o bir şânda" diye belirtilen dizede

"O, her gün yeni bir tecellidedir".[188]

Ayetine telmih yapılmıştır.

Bu benti MDR açısından değerlendirdiğimizde; danışana her zaman, her yerde Allah'ın yardım edeceğini bildirmektedir. Allah, her an ve mekânda insanın yanında ve yakınındadır. İnsan, Allah'tan güç ve kuvvet almasını bilmelidir, o şuurda olmalıdır.

[185] Devellioğlu, "kahr", 554
[186] Devellioğlu, "ihsân", 480.
[187] Devellioğlu, "şân", 1141.
[188] Bakara Sûresi 55/29.

3.18. On Sekizinci Bent

"Geh mu'tî vu geh mânî'
Geh dârr u gehî nâfî'
Geh hâfid u geh râfî'
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler"[189]

a. Kelimelerin Anlamı:

"**mu'tî, mutîa** (a.s. tâat'den): **1**. itaat eden, boyun eğen. (bkz: münkad). **2.** bağlı. (bkz: tâbi'). **3.** rahat**. 4. i.** (birincisi) erkek, (ikincisi) kadın adı".[190]

"**mânî** (a.s. men'den c.: menea): **1.** men'eden, geri bırakan, alıkoyan, engel olan. **2. i.** engel, özür".[191]

"**dârr** (a.s.): zararlı".[192]

"**gehî** (f. zf.): bâzan, arasıra. (bkz: gâhî, gıbben)".[193]

"**Nâfî'** (a.s. nefy'den): **1.** Menfaatlı, faydalı, kârlı. **2. i.** Allah adlarındandır".[194]

"**hâfîd** (a.i.c.: ahfâd): evlât oğlu, torun".[195]

"**Râfî'** (a.s. ref'den): **1.** kaldıran, yükselten. **2. i.** Allah adlarındandır. **3. anat. i.** göz kapağı gibi bâzı uzuvları yukarı kaldırmaya yarayan (adale, sinir). **4. i.** erkek adı".[196]

b. Nesre Çevirme:

Bazen rahat ettiren, bazen men eden, alıkoyan, bazen zararlı bazen kaldıran, yükselten yani bütün bu zıtlıklar bizim bakış açımıza göredir. Eğer doğru bakabilirsek her şeyin zıt olmadığını, her şeyin yerli yerinde olduğunu görürüz. Allah ne yaparsa güzel yapar. Görelim, bakalım ne yapar?

---

189 Erzurumlu İbrahim Hakkı, Mârifetnâme, nşr.Hüsnü Kılıç-Durali Yılmaz, 621.
190 Devellioğlu, "mu'tî", 810.
191 Devellioğlu, "mânî", 669.
192 Devellioğlu, "dârr", 188.
193 Devellioğlu, "gehî", 327.
194 Devellioğlu, "Nâfî", 933.
195 Devellioğlu, "hâfîd", 357.
196 Devellioğlu, "Râfî", 1020.

c. Açıklama:

Doğru bir bakış açısıyla baktığımızda her şeyin yerli yerinde bir düzende olduğunu görmüş olacağız.

Bu benti MDR açısından değerlendirdiğimizde; danışana Allah'ın düzeninin bizleri rahatlatıp ve huzura erdireceğini ve bu huzur karşısında ise "Mevlâ görelim neyler, neylerse güzel eyler" denmiş olacağını bildirmektedir. Zira Allah'ın yarattığı, özellikler zıtlıklarıyla değerlidir; zıtlıklar bir hikmete mebnîdir ve bu zıtlıklar dengeye kavuşmaya ihtiyaç duyar. Zıtlıkların dengeye kavuşmasında da kişinin gayreti ve içinde bulunduğu ortamın sahip olduğu şartlar belirleyicidir. Dolayısıyla olaylara geniş açıdan ve doğru bir bakış açısıyla bakılmalıdır. Bu bakış açısı, sağlıklı bir ruh halini de yansıtır.

3.19. On Dokuzuncu Bent

"Geh 'abdin eder ârif
Geh eymün u geh hâif
Her kalbi O'dur sârif
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler"[197]

a. Kelimelerin Anlamı:

"**âbidîn** (a.i. ve s. âbid'in c.): ibâdet edenler; inanmışlar".[198]

"**eymen** (a.zf. yümn'den): **1.** sağ taraftaki. **2. s.** en yümünlü, hayırlı; tâlihli, kutlu".[199]

"**hâif** (a.s. havf'den): korkan, korkak, ödlek. (bkz: hâib)".[200]

"**sârif** (a.s. sarf'dan): **1.** sarfeden, harcayan. **2.** değiştiren".[201]

b. Nesre Çevirme:

Bazılarını bilen kişi yapan, bazılarını hayırlı kılan, bazılarını korkak kılan Allah'tır. Allah ne yaparsa güzel yapar. Görelim, bakalım ne yapar?

---

197 Erzurumlu İbrahim Hakkı, Mârifetnâme, nşr.Hüsnü Kılıç-Durali Yılmaz, 621.
198 Devellioğlu, "âbidîn", 5.
199 Devellioğlu, "eymen", 279.
200 Devellioğlu, "hâif", 359.
201 Devellioğlu, "sârif", 1075.

c. Açıklama:

Allah dilediğini dilediği şekilde yaratandır.

Bu benti MDR açısından değerlendirdiğimizde; danışana, Allah'ın her insanı farklı özelliklerle donattığını, insanları farklı özelliklerle yarattığını, ama O'nun her dileğinde bir güzellik olduğunu bildirmektedir. İnsana düşen görev, bu farklılıklar içerisinde kendisine yön bulmada gayret göstermektir.

3.20. Yirminci Bent

"Geh kalbini boş eyler
Geh hulkını hoş eyler
Geh 'ışkına dûş eyler
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler"[202]

a. Kelimelerin Anlamı:

"**hulk** (a.i.c.: ahlâk): huy, tabiat".[203]

"**ışk** (a.i.). (bkz: aşk)".[204]

"**dûş** (f.i.): **1.** omuz. (bkz: ketf)".[205]

b. Nesre Çevirme:

Allah kimi kuluna aşkını verir. Kimi kuluna güzel huy verir. Kimi kuluna ise bu güzellikleri vermez. Kalbini boş bırakır. Allah ne yaparsa güzel yapar. Görelim, bakalım ne yapar?

c. Açıklama:

Allah dilediğine dilediği şekilde özellik verebilir. Bunda bir güzellik vardır.

---

[202] Erzurumlu İbrahim Hakkı, Mârifetnâme, nşr.Hüsnü Kılıç-Durali Yılmaz, 621.
[203] Devellioğlu, "hulk", 436.
[204] Devellioğlu, "ışk", 458.
[205] Devellioğlu, "dûş", 217.

Bu benti MDR açısından değerlendirdiğimizde; danışana Allah, kulunun bazen ahlâkını güzelleştirir, bazen aşkına müptelâ eder ve bunların hepsinde bir güzellik olduğunu bildirmektedir. Allah, herkese farklı bir boyutta güzel ve hoş özellikler ve nimetler verebilir. İnsan, bunları düşünüp, arayıp, farkına varma çabasında olmalıdır.

3.21. Yirmi Birinci Bent

"Geh sade ve kâh rengin
Geh tab'ın eder sengin
Geh Hürrem ve geh gengin
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler"[206]

a. Nesre Çevirme:

Allah kimini sade kimini renkli, süslü eder, kimini ise taş kalpli eder. Allah kimini neşeli kimini dertli eder. Allah ne yaparsa güzel yapar. Görelim, bakalım ne yapar?

b. Açıklama:

Allah dilediğini dilediği şekilde özellik verebilir.

Bu benti MDR açısından değerlendirdiğimizde; danışana Allah'ın yarattığı her bir özellikte bir güzellik olduğunu, her farklılıkta bir hikmet ve güzellik aramanın gerektiğini bildirmektedir.

3.22. Yirmi İkinci Bent

"Az ye, az uyu, az iç
Ten mezbelesinden geç
Dil gülşenine gel güç
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler"[207]

[206] Erzurumlu İbrahim Hakkı, Mârifetnâme, nşr.Hüsnü Kılıç-Durali Yılmaz, 621.
[207] Erzurumlu İbrahim Hakkı, Mârifetnâme, nşr.Hüsnü Kılıç-Durali Yılmaz, 621.

a. Kelimelerin Anlamı:

"**ten** (f.i.): **1.** insan vücudunun dış yüzü. **2.** gövde, vücut, beden".[208]

"**mezbele** (a.i. zbl'den. c.: mezâtil): **1.** süprüntülük, süprüntü dökülen yer. **2. mec.** aşağılık, kötü durum".[209]

"**dîl** (f.i.): **1.** nokta. **2.** gönül, kalb. **3.** mandıra, ağıl".[210]

"**gülşen** (f.b.i.): **1.** gül bahçesi. **2.** kadın adı".[211]

b. Nesre Çevirme:

Az yeyip, az uyuyup, az içerek bedenin düşmüş olduğu kötü durumdan kurtularak biraz zorlanma ile gönül bahçesine ulaşabilirsin. Allah ne yaparsa güzel yapar. Görelim, bakalım ne yapar?

c. Açıklama:

İnsan sadece yemeyi, içmeyi ve uyumayı hedef alırsa kendi bedenini çöp haline çevirmiş olarak bir ömür geçirmiş olur.

Bu benti MDR açısından değerlendirdiğimizde; danışana gönlünü bir gül bahçesine çevirmek isteyen kişinin nefsin kötü arzularından kurtulması, nefsin ve bedenin arzu ve ihtiyaçlarına esir olmaması gerektiğini bildirmektedir.

3.23. Yirmi Üçüncü Bent

"Bu nâs ile yorulma
Nefsinle dahî kalma
Kalbinden ırağ olma
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler"[212]

[208] Devellioğlu, "dûş", 217. (Devellioğlu, 2010, 1253).
[209] Devellioğlu, "dûş", 217. (Devellioğlu, 2010, 744).
[210] Devellioğlu, "dûş", 217. (Devellioğlu, 2010, 210).
[211] Devellioğlu, "dûş", 217. (Devellioğlu, 2010, 343).
[212] Erzurumlu İbrahim Hakkı, Mârifetnâme, nşr.Hüsnü Kılıç-Durali Yılmaz, 621.

a. Kelimelerin Anlamı:

"**nâs** (a.i. ins'in c.): insanlar, halk, herkes".[213]

b. Nesre Çevirme:

Bu insanlarla fazla içli dışlı olma, yorulma, nefsinle dahi uğraşarak yorulma. Bunlar senin kalbinden zikri, maneviyatı uzaklaştıran şeylerdir. Allah ne yaparsa güzel yapar. Görelim, bakalım ne yapar?

c. Açıklama:

Bu insanlarla fazla içli dışlı olmamak gerekir. Eğer bir sınır olmazsa insanın Rabbi'ne olan ibadetinden uzaklaştırır. İbadet ü taat yapması gerekirken bu insanlarla zamanı tüketmesi boşunadır. Rabbin'den uzaklaşmasına neden olur.

Bu benti MDR açısından değerlendirdiğimizde; danışana Rabbin'den uzaklaşmasına neden olacak insanlardan ve mâ-sivâ'dan (Allah'tan uzaklaşmaya vesile olacak nesnelerden) uzak durmayı telkin etmektedir.

3.24. Yirmi Dördüncü Bent

"Geçmişle geri kalma
Müstakbele hem dalma
Hâl ile dahî olma
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler"[214]

a. Kelimelerin Anlamı:

"**müstakbel** (a.s. kabl'den): **1.** istikbal edilen, karşılanan. **2.** önde bulunan, ilerideki, gelecek. **3. i.gr.** istikbal sîgası, gelecek zaman, fr. futur".[215]

"**hâl** (a.i.c.: ahvâl): **1.** şimdiki zaman, geçmiş ve gelecek zaman olmayan zaman. **2.** oluş, bulunuş, suret, keyfiyet, durum".[216]

[213] Devellioğlu, "dûş", 217. (Devellioğlu, 2010, 946).
[214] Erzurumlu İbrahim Hakkı, Mârifetnâme, nşr.Hüsnü Kılıç-Durali Yılmaz, 621.
[215] Devellioğlu, "dûş", 217. (Devellioğlu, 2010, 871).
[216] Devellioğlu, "dûş", 217. (Devellioğlu, 2010, 363).

b. Nesre Çevirme:

Ne geçmiş zaman için ne gelecek zaman için ne de şimdiki zaman için endişelenme. Allah ne yaparsa güzel yapar. Görelim, bakalım ne yapar?

c. Açıklama:

Kişi ne geçmişe takılıp kalmamalı, ne de gelecek için bir şeyler yapmadan sadece düşünmeye dalmamalıdır.

Bu benti MDR açısından değerlendirdiğimizde; danışana bulunduğu anda zamanın ve mekânın sahibi olan Allah'a tevekkül edip "Mevlâ görelim neyler, neylerse güzel eyler" demeyi, pozitif olmayı, ümitvar olmayı, gelecekten ümit kesmemeyi ve gelecek için her dâim bir çaba içinde olma gereğini hatırlatmaktadır.

3.25. Yirmi Beşinci Bent

"Her dem onu zikreyle
Zeyrekliği koy şöyle
Hayrân-ı Hak ol söyle
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler"[217]

a. Kelimelerin Anlamı:

"**dem** (f.i.): **1.** Soluk, nefes".[218]

"**zikr** (a.i.c.: ezkâr): **1.** anma, anılma".[219]

"zeyrek (f.s.): anlayışlı, uyanık, zeki".[220]

"**hayrân** (a.s): **1.** şaşmış, şaşa kalmış, şaşırmış. (bkz: hâir). **2.** çok tutkun. **3.** afyon sarhoşu".[221]

[217] Erzurumlu İbrahim Hakkı, Mârifetnâme, nşr.Hüsnü Kılıç-Durali Yılmaz, 621.
[218] Devellioğlu, "dûş", 217. (Devellioğlu, 2010, 195).
[219] Devellioğlu, "dûş", 217. (Devellioğlu, 2010, 1383).
[220] Devellioğlu, "dûş", 217. (Devellioğlu, 2010, 1380).
[221] Devellioğlu, "dûş", 217. (Devellioğlu, 2010, 400).

b. Nesre Çevirme:

Uyanık olduğunu şöyle kenarı bırak her zaman Allah'ı zikreyle. Tutkun bir şekilde Hakk ol ve şunu söyle: "Allah ne yaparsa güzel yapar. Görelim, bakalım ne yapar?"

c. Açıklama:

Allah'ı çokça zikretmeli. Dillerden düşürmemeli.

"İnananlar, öyle kişilerdir ki Allah'ı anmakla yatışır, kuvvetlenir gönülleri. İyice bilin ki gönüller, Allah'ı anmakla yatışır, kuvvet bulur".[222]

Bu benti MDR açısından değerlendirdiğimizde; danışana Rabbine gönülden bağlanıp "Mevlâ görelim neyler, neylerse güzel eyler" demeyi ve her "olan"dan iyi ve olumlu/pozitif sonuçlar çıkarmayı ve ummayı telkin etmekte ve hatırlatmaktadır.

3.26. Yirmi Altıncı Bent

"Gel hayrete dal bir yol
Kendin unut onu bul
Koy gafleti hâzır ol
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler"[223]

a. Kelimelerin Anlamı:

"**hayret** (a.i.): şaşma, şaşırma, şaşakalma, ne yapacağını bilmeme".[224]

"**gaflet** (a.i.): **1.** gafillik, boş bulunma, dalgınlık, dikkatsizlik, ihtiyatsızlık. **2.** ihmal, endişesizlik".[225]

b. Nesre Çevirme:

Bir an bile olsa Allah'tan şaşma, boş bulunmayı, dikkatsizliği bir kenarı bırakıp Allah'ı zikir etmelisin. Allah ne yaparsa güzel yapar. Görelim, bakalım ne yapar?

c. Açıklama:

Bir an bile olsa Allah yolundan şaşmamalı ve Allah'ı daima zikir etmeliyiz.

---

[222] Ra'd Sûresi 13/28.
[223] Erzurumlu İbrahim Hakkı, Mârifetnâme, nşr.Hüsnü Kılıç-Durali Yılmaz, 621.
[224] Devellioğlu, "hayret", 400.
[225] Devellioğlu, "gaflet", 315.

Bu benti MDR açısından değerlendirdiğimizde; danışana, boş durmamayı, boşlukta kalmamayı, boş bulunup Allah'tan uzaklaşmamayı telkin etmektedir. Zira boş durmak, insanın mâlâyâni ile (boş işlerle) uğraşmasına kapı aralar. Hayatı anlamlı kılan şey çalışmaktır. Aynı zamanda kişinin kendisini değerli hissetmesini, hayatta bir işe yaradığını, toplumda bulunduğu konumda anlamlı bir yere sahip olduğunu görmesini sağlar. Kişiye asalak olmadığını, asalaklıktan kurtulduğu hissini kazandırır. Kişiye kendi kazancını yemesini sağlar. Kur'an-ı Kerim'de "Şüphesiz ki insan için kendi çalışmasından başka bir şey yoktur"[226] buyurulmaktadır. O yüzden bazen kendisini boşlukta hisseden ve bulunduğu boşluktan bunalan insanlara çalışması, bir takım meşguliyetlerle uğraşması tavsiyesinde bulunulur. Zira insan, çalıştıkça kendini anlamlı ve değerli görür ve problemlerini unutarak hayata sarılır.

3.27. Yirmi Yedinci Bent

"Her sözde nasîhat var
Her nesnede zînet var
Her işte ganîmet var
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler"[227]

a. Kelimelerin Anlamı:

"**nasîhat** (a.i. nush'dan c.: nasâyih): öğüt. (bkz: ıza, pend, va'z)".[228]

"**zînet** (a.i.): süs, bezek".[229]

"**ganimet** (a.i.c.: ganâim): **1.** çalışmaksızın elde edilen şey, emeksiz kazanç. **2.** düşmandan alınan mal. **3.** tesâdüfi ve faydalı durum. **4.** beklenmeyen kazanç".[230]

[226] Necm Sûresi, 53/39.
[227] Erzurumlu İbrahim Hakkı, Mârifetnâme, nşr.Hüsnü Kılıç-Durali Yılmaz, 621.
[228] Devellioğlu, "nasîhat", 947.
[229] Devellioğlu, "zînet", 1385.
[230] Devellioğlu, "ganimet", 319.

b. Nesre Çevirme:

Tüm sözün içeriğinde bir öğüt bulunmaktadır. Tüm nesnede bir süs bulunmaktadır. Yapılan tüm işlerde bir zenginlik bulunmaktadır. Allah ne yaparsa güzel yapar. Görelim, bakalım ne yapar?

c. Açıklama:

Her şeyin güzel yönü ele alınmalıdır. Çünkü her şeyde Allah'ın bir güzelliği vardır. Yine pozitif düşünüp her şeye pozitif bakmalıyız.

Bu benti MDR açısından değerlendirdiğimizde; danışana, her şeyden bir güzellik çıkarılması gerektiğini bildirmektedir. Nasihat ve öğüt, insana yarar sağlar. Kur'an-ı Kerim'de nasihatın insan için gerekli olduğu dile getirilir ve "Sen yine de öğüt ver (hatırlat), çünkü öğüt mü'minlere fayda verir"[231] buyurulur. İnsan, hayatına yön verirken, çeşitli şeylerden nasihat alacak sonuçlar çıkarabilmelidir. Aynı zamanda çevresinde bu amaçla kendisine yaklaşanlara da kulak vermelidir.

3.28. Yirmi Sekizinci Bent

"Hep remz ü işârettir
Hep ğamız ve beşâretdir
Hep ayn-ı inâyetdir
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler"[232]

a. Kelimelerin Anlamı:

"**remz** (a.i. rümûz, rümûzât). **1.** işâret, işâretle anlatma. **2.** gizli ve kapalı bir surette söyleme".[233]

"**gamz** (a.i.): **1.** kaşla, gözle işâret, göz kırpma. **2.** münafıklık etme, koğulama".[234]

"**beşâret** (a.i.): **1.** müjde, muştu. (bkz: bişâret). **2.** çirkin kıyâfet; yeni çıkan garip şey".[235]

---

[231] Zâriyât Sûresi, 51/55. Nasihat ve Öğüt kavramları için bkz. Mehmet Şanver, Kur'an'da Tebliğ ve Eğitim Psikolojisi, (Bursa: Emin Yayınları, 2022), 33 vd.
[232] Erzurumlu İbrahim Hakkı, Mârifetnâme, nşr.Hüsnü Kılıç-Durali Yılmaz, 621.
[233] Devellioğlu, "remz", 1035.
[234] Devellioğlu, "gamz", 318.
[235] Devellioğlu, "beşâret", 103.

"**inâyet** (a.i.): **1.** dikkat, gayret, özenme. **2.** lûtuf, ihsan, iyilik".[236]

b. Nesre Çevirme:

Her bir şeyde gizli bir işaret vardır. Her bir işte bir bir kapalılık vardır. Bunlar hep aynı iyiliklerdendir. Allah ne yaparsa güzel yapar. Görelim, bakalım ne yapar?

c. Açıklama:

Sözcüğün biçimsel ifadesine değil anlamsal ifadesine bakılmalı. Sözcük üzerine yoğunlaşmalı çünkü o sözcüğün içinde nice işaretler ve gizlilikler vardır. Bu işaret ver gizlilikleri anlamlandırmak gerekir.

Bu benti MDR açısından değerlendirdiğimizde; danışana, 'Allah'ın varlığı, birliği, sıfat ve isimlerinin ona bir şeyler anlatmak istediği ve müjdeler vermek istediği' yönünde yorumlanması, anlamlandırılması ve bunların Allah'ın ikramı olduğunun dikkate alınması telkin edilmektedir. Olaylardan, tabiattan, tabiat unsurlarından ders ve ibretler almak Müslümanca bir tutumdur ve Kur'an-ı Kerim'in de pek çok ayette vurguladığı bir husustur.[237] İbret almak, hem ruhsal, hem de zihinsel tatmin sağlar, imanı güçlendirici bir etki yapar.

3.29. Yirmi Dokuzuncu Bent

"Her söyleyeni dinle
Ol söyleteni anla
Hoş eyle kabul canla
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler"[238]

a. Kelimelerin Anlamı:

"**hoş** (f.s.): 1. güzel; iyi. 2. tatlı".[239]

---

[236] Devellioğlu, "inâyet", 500.
[237] Bu konuda bazı ayetler için bkz. Yûnus Sûresi, 10/5, 6, 12; Ra'd Sûresi, 13/3, 4; Nahl Sûresi, 16/11, 13, 65, 66, 68, 79.
[238] Erzurumlu İbrahim Hakkı, Mârifetnâme, nşr.Hüsnü Kılıç-Durali Yılmaz, 621.
[239] Devellioğlu, "hoş", 431.

b. Nesre Çevirme:

Her söyleyeni iyi dinlemelisin ki o söyleyene söyleteni anlamalısın. Canla başla güzel ve iyi olanı kabul edip bulmalısın. Allah ne yaparsa güzel yapar. Görelim, bakalım ne yapar?

c. Açıklama:

Sözleri söyleyene değil söyletene bakılmalıdır. Arka planda söyletene bakılmalı ve iyi yönü kabul edilerek mesaj alınmalıdır, ders çıkarılmalıdır.

Bu benti MDR açısından değerlendirdiğimizde; danışana, o sözlerin arkasında bir söyleten olduğunu anlamanın ve O'nun her sözüne can-ı gönülden kulak vermenin gerekliliği hatırlatılmaktadır. Güzellik, doğruluk ve hakikat içeren sözlere kulak vermek, insanı güzele ve hakikate ulaştırır, doyum sağlar, boşluktan kurtarıcı bir etki yapar.

3.30. Otuzuncu Bent

"Bil elsine-i halkı
Aklâm-ı Hak ey Hakkî
Öğren edeb ü hulkı
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler"[240]

a. Kelimelerin Anlamı:

"**elsine, elsün** (a.i. lisân'ın c.) diller. (bkz: lüsn)".[241]

"**aklâm** (a.i. kalem'in c.): **1.** Yazı âletleri. **2.** Memurların çalıştıkları dâireler".[242]

b. Nesre Çevirme:

Kendi hal dilinle Allah'ın sıfatlarını yaratılmışların üzerinde gör ve edep ile öğren bu yaratılmışları. Allah ne yaparsa güzel yapar. Görelim, bakalım ne yapar?

c. Açıklama:

Allah'ın sıfatları yaratılanlara tecelli etmiştir. Bu yüzden yaratılanlarda Allah'ı görmeli ve edep ile öğrenilmelidir.

---

[240] Erzurumlu İbrahim Hakkı, Mârifetnâme, nşr.Hüsnü Kılıç-Durali Yılmaz, 621.
[241] Devellioğlu, "elsine", 245.
[242] Devellioğlu, "aklâm", 26.

Bu benti MDR açısından değerlendirdiğimizde; danışana, ahlâklı olmanın başlangıcının Allah'a karşı edepli olmak olduğunu belirtmektedir. Allah'a karşı edepli olan, herkese karşı edepli olur. Beyitte Kur'an ahlâkıyla donanmanın gerekliliğine bir işaret vardır. Edep ve ahlâk, sağlıklı bir yaşam tarzının temeli olarak değerlendirilebilir. Bu da, insan hayatının her sahasında etkisini gösterir ve ruhsal boyutuna da yansır. Gerek insanî ilişkilerde, gerekse insan-Allah ve insan-tabiat ilişkisinde edep ve ahlâk son derece önemlidir. Edep ve ahlâk, fıtratın sağlıklı gelişiminin de göstergesi olarak değerlendirilebilir.

3.31. Otuz Birinci Bent

"Vallâh güzel etmiş,
Billâh güzel etmiş,
Tallâh güzel etmiş,
Allah görelim netmiş,
Netmişse güzel etmiş"[243]

a. Kelimelerin Anlamı:

"**vallâhi** (a.e.): "Allah için, Allah hakkı için" mânâsına gelen büyük yemin. (bkz: billâhi, tallâhi)".[244]

"**billâhi** (a.zf.): Allah için".[245]

"**tallâhi** (a.n): vallâhi, billâhi kelimelerinden sonra daha çok inandırıcı olmak üzere söylenen üçüncü bir kelime".[246]

b. Nesre Çevirme:

Allah için, Allah hakkı için yaratılanları, verilenleri Allah güzel yaratmış, güzel vermiş. Allah ne yaparsa güzel yapar. Görelim, bakalım ne yapar?

c. Açıklama:

Her şeyi Allah yaratmıştır öyleyse her şey güzeldir. Çünkü bunlar için yemin etse insanın başı ağrımaz ve her şeyden hoşnut olur.

---

[243] Erzurumlu İbrahim Hakkı, Mârifetnâme, nşr.Hüsnü Kılıç-Durali Yılmaz, 622.
[244] Devellioğlu, "vallâhi", 1324.
[245] Devellioğlu, "billâhi", 119.
[246] Devellioğlu, "tallâhi", 1202

Bu benti MDR açısından değerlendirdiğimizde; danışana, Allah'ın her şeyi güzel yarattığını ve bunlarda güzellik olduğunun düşünülmesi gerektiğini, pozitif düşüncelerin pozitif sonuçlara sevk edeceğini bildirmektedir. Güzelle ve güzelliklerle muhatap olanın hayata bakışı, ruh hali ve yaşam tarzı da güzellikler içerir, denge halini yansıtır. Dolayısıyla Yaratıcı'nın sahip olduğu güzellikleri farketmek ve görebilmek, hayata bakışı olumlu yönde etkiler. Beyit de bunu hatırlatıcı bir telkinde bulunmaktadır.

4. TEFVÎZNÂME'NİN POZİTİF PSİKOLOJİ İLE MANEVİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİK BAĞLAMINDA BİBLİYOTERAPİ TEKNİĞİNE UYGULANABİLİRLİĞİ

Psikolojik iyi oluşu sağlamak için kullanılan yöntemlerden biri de kitap okumaktır. Bu iyi oluşu sağlamak için de bireyin ihtiyacına yönelik bir kitapla iyileşme ya da manevî huzur sağlanabilir.

> "Bibliyoterapi, Eski Yunan'da bir kütüphanenin girişinde, kapının üzerinde yazılı olan bir tümce ile özetlenmiştir: 'İnsanın Ruhunun İyileştirildiği Yer.' O gün bu gündür, sayısını kestiremeyeceğimiz kadar insan için, kitaplar birer sessiz ve adsız, alçak gönüllü psikolojik danışman gibi yardım sunmuşlardır. Edebî eserler, zaman zaman, insanların terapistleri olarak işlev görmüşlerdir ve insanlar, yazın dünyasından esinlenerek, birçok güçlüğün üstesinden gelebilmişlerdir kitaplar yoluyla".[247]

Psikolog ya da psikolojik danışmanlık ve rehberlik uzmanının önerisiyle psikolojik ihtiyaçlara göre iyi bir kitap belirlemelidir. Aynı şekilde gerek psikolojik, gerek manevî iyi oluşu sağlamak için MDR uzmanının önerisiyle psikolojik ve manevî ihtiyaca göre iyi bir kitap belirlenerek danışanının problemlerine çözüm bulunulabilir. Bibliyoterapi, hem insanlara manevî gelişimini sağlamada hem de insanların kendilerini tanımalarını, kendi kendilerine yardım etmeyi sağlayan bir tekniktir.

MDR uzmanı danışanının problemine yönelik iyi bir kitap belirlemeli ve belirli seanslarda belirlenen kitapla bibliyoterapi tekniğini kullanmalıdır. Bibliyoterapi tekniğiyle okunacak kitap, danışanın ihtiyacına, psikolojik özelliklerine, yaş grubuna uygun olarak seçilmelidir.

---

[247] Uğur Öner, "Bibliyoterapi", (Ankara: Çankaya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Journal of Arts and Sciences Sayı:7, Mayıs 2007), 135.

Bibliyoterapi uygulamalarında şiir metinleri insanların iç dünyasındaki duygularını yansıtıp farklı bir bakış açısıyla düşünceyi geliştirmeyi sağlar.

Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Tefvîznâme adlı şiir metni, manevî danışmanlık ve rehberlikte danışana bildirilecek "tevekkül, tefvîz, sabır, hayır, şer, Allah'a güvenme" gibi konuları içerdiği için bibliyoterapi tekniği bu şiir metni danışanına psikolojik manevî iyi oluşu sağlayacaktır.

Tefvîznâme adlı şiir metni; bibliyoterapi tekniği kullanılarak 'psikoterapi, pozitif psikoterapi, pozitif manevîterapi' uygulamalarıyla danışanının iyileşme sürecine katkı sağlayabileceği gibi aynı zamanda bu uygulamalarla danışanın kendi kendini iyileştirdiğini de farkında olmasını sağlayacaktır. Psikoterapi:

> "Psikolojik sıkıntıları olan kişilere sıkıntılarının ne olduğunu anlamaları, bilinçaltı çatışmalarını ortaya çıkararak kökenleri hakkında bilgi sahibi olmaları ve bunlara uygun çözüm yolları bulmaları için öneriler getiren basit telkinlere, destekleyici, öğretici ve yol gösterici konuşmalara dayanan bir tür tedavi".[248]

Psikoterapistler/psikiyatrlar danışanının hikâyesini dinleyip bu hikâyede geçen bazı güçlüklere karşı Tefvîznâme şiir metni okunabilir. Danışan kendi hikâyesine ve Tefvîznâme'de geçen manevî içerikli pozitif sözcüklerle çözüm bulmuş olacaktır.

Pozitif psikoterapi uygulamalarında ise psikoterapistler danışanına zihinsel sağlıklarına yönelik olumlu hikâyeler, olumlu fikirler yerleştirmeyi amaçlayıp böylece danışanın kendi terapisti olmasını sağlayacaktır.[249] Psikoterapist Tefvîznâme'nin her bir dizesinin olumlu içeriğini danışanına sezdirecektir. Danışanının kendisinin farkına varmasını sağlayacaktır.

Pozitif manevîterapi; MDR uzmanının pozitif düşünceleri, manevî eksende sentezleyerek, danışanının problemine kendi kendine farkına varmasını sağlayan bir rehberlik uygulama sürecidir, diye tanımlayabiliriz. Bu süreçte MDR uzmanı Tefvîznâme şiir metin içeriğinin âyet ve hadislerle, Kur'ân-ı Kerîm temelli olduğunu danışanına sezdirecektir.

---

[248] Güncel Türkçe Sözlük, "Psikoterapi" (25 Ağustos 2023).
[249] Bulut, Pozitif Psikoloji, 30.

> "Müzik insanları bir hipnoz hali oluşturarak etkilemiş ve kitlelere zaman zaman yön vermiştir. Özellikle müzik, duyguları yoğunlaştıran bir özelliğe sahip olduğundan, pek çok medeniyetlerde dini duyguların güçlenmesinde, hastalıkların tedavisinde oldukça yaygın bir yöntem olarak kullanılmıştır".[250]

MDR uzmanı, Tefvîznâme şiir metninin ezgili söyleyişini dinlettirerek danışanının iç sıkıntılarını çözmeye yönelik bir rehberlik süreci yürütmüş olacaktır.

[250] Pınar Somakçı, "Türklerde Müzikle Tedavi", Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 1/15 (2003), 131-140.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Psikoloji bilimi, davranışların oluşumundaki nedenleri araştırarak algı ve zihinsel süreçleri, duygu ve düşünceleri açıklamaya çalışmaktadır. Araştırdığı davranışların oluşumundaki olumsuz durumları tespit eder. Bu olumsuz durumları psikoloji bilimi kendi yöntem ve teknikleriyle bireyleri sıfır (başlangıç) noktasına ulaştırmaya çalışır.

Pozitif psikoloji yaklaşımı, psikolojinin bir alt dalıdır. Pozitif psikoloji, bireyler üzerinde etkili olan olumsuz ve olumlu etkenleri belirleyerek bilimsel yöntemlerle çözüm arayışı içerisine girer. Pozitif psikoloji, sadece olumsuz davranış üzerinde değil, olumlu ya da olumsuz davranışları, bireyin güçlü yönleriyle birlikte inceleyip bireyin kendini daha iyi hissedebileceği noktaya ulaşmasını sağlar.

MDR yaklaşımı, bireylerin içinde bulunduğu olumsuz ya da olumlu davranışları, bireyin inanmış olduğu değerler çerçevesinde inceleyip bireyin kendini iyi ve manevî hissedebileceği noktaya ulaşmasını sağlar.

Pozitif psikoloji ve MDR yaklaşımları, yeni oluşup hızlıca gelişen birer interdisipliner yaklaşımdır. Bu araştırmamızda her iki yaklaşımın benzer ya da farklı özelliklerini bilimsel tanımlamalarla, şiir metni incelemesi üzerinde durularak tespit edilmiştir.

18. yüzyılda yaşamış olan mutasavvıf, âlim ve şâir olan Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Tefvîznâme adlı şiir metni gerek pozitif psikoloji yaklaşımına gerek manevi danışmanlık ve rehberlik yaklaşımına kaynaklık etmektedir. Araştırmamızda, şiir metni şerh edilerek her iki yaklaşım için bibliyoterapi tekniğinin uygulanabilirliği üzerinde durulmuştur.

Pozitif psikolojinin kaynak aldığı karakter güçleri MDR açısından da önemlidir. Karakter güçleri altı erdem ve yirmi dört karakter gücünden oluşmaktadır.

> "Martin Seligman ve Chris Peterson yaptıkları çalışmalarda, 6 erdem ve bu erdemlerin altında 24 karkter gücü belirlemişlerdir. Bu altı erdem sırasıyla (1) Bilgelik, (2) Cesaret, (3) İnsaniyet, (4) Adalet, (5) Ölçülülük ve (6) Aşkınlık'tır. Bu altı erdemin altında da yaratıcılık, merak, öğrenme sevgisi, açık fikirlilik, bakış açısı, cesur olma, sebatkarlık, dürüstlük, yaşam coşkusu, sosyal zeka, sevgi, iyimserlik, liderlik, vatandaşlık, hakkaniyet, affedicilik, alçakgönüllülük, öz-denetim, ihtiyatlılık, estetik ve mükemmelliğin takdiri, şükran duyma, umut, mizah ve maneviyat olmak üzere 24 karakter gücü yer almaktadır".[251]

[251] Tayfun Doğan, "Pozitif Psilokoji Kavramları" (15 Mayıs 2023).

Bu erdem ve karakter güçleri pozitif psikolojiye kaynaklık ettiği gibi aynı zamanda MDR ile ilişkili kavramlardır. Aynı zamanda bu erdem ve karakter güçleri Tefvîznâme metninde de yer almaktadır.

Yine araştırmamızda Tefvîznâme'de geçen dizeler hem pozitif psikoloji yaklaşımıyla hem de manevi danışmanlık ve rehberlik yaklaşımıyla verilmiştir. Tevfîznâme bentlerinin MDR yaklaşımıyla değerlendirildiğinde danışanına ne tür çözüm ve öneriler getirdiği üzerinde durulmuştur. Bentlerde yer alan dizeler anlamları çerçevesinde MDR açısından değerlendirildiğinde, her bir bentteki dizelerin danışmanlık süreçlerinde bireyi bir çok boyutuyla destekleyici, maneviyatını ve duygularını güçlendirici işlevler görebileceği söylenebilir. Dizelerin telkinlerine muhatap olan bireylerde ruhsal tatmin ve doyum, hayata olumlu bakış, kişide özgüven, iyimserlik, huzur ve barış, Yaratıcı'ya güven gibi duygularda olumlu bir katkı sağlayabilecek etkiler gösterebileceği değerlendirilmektedir. Aynı şekilde bentlerdeki dizeler; sebatkârlık, dürüstlük, sevgi, yaşama sevinci, umut, estetik, şükran duyma, hayata bağlılık, mizah ve maneviyat gibi konularda da destekleyici ve motive edici etkiler oluşturabilir. Dolayısıyla Tefviznâme'deki bentlerin, pozitif psikoloji ve MDR kapsamında danışmanlık süreçlerinde bireylere manevî destek sağlayıcı bir materyal olarak kullanılabileceği değerlendirilmektedir.

Her iki yaklaşımın yeni olması ile birlikte gelişim sürecinde ortak araştırmalar yapılabilir. Pozitif psikoloji bireylerin olumlu güçteki özellikleriyle, manevi danışmanlık ve rehberlik ise bireylerin güçlü inanç özelliklerini fark edebilmelerini sağlayarak günümüz insanına faydalı birer pozitif bilim olma yönünde ilerlemeler kaydedecektir.

KAYNAKÇA

Akgül, Aysun, Değer Bilinçlendirme Yaklaşımına Dayalı Pozitif Psikoloji Uygulaması, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.

Altınok, Zeynep, Pozitif Psikoloji Yaklaşımı Bağlamında Hayatı Anlamlandırma ve Din, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2022.

ASBÜ, Ankara Sosyal Bilimler Enstitüsü, "Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Tezli Yüksek Lisans Programı (Türkçe)". Erişim 25 Mart 2023.

Ayten, Ali, Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Farklı Alanlardan Araştırma Bulguları ve Değerlendirmeler, İstanbul:Dem Yayınları, 1. Basım, 2019.

Ayten, Ali, Din ve Sağlık, İstanbul: Marmara Akademik Yayınları, 2. Basım, 2020.

Bilen, Yusuf, Tefvîznâme, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 2011.

Bozkaya, Tuğba, Pozitif Psikoloji Bağlamında Din Eğitimi Temelli Manevi Danışmanlık ve Rehberlik (Sivas GSB Yurtlarında Kalan Kız Öğrenciler Örneği) Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2023.

BUU, Bursa Uludağ Üniversitesi "Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Disiplinlerarası Tezli Yüksek Lisans Programı". Erişim 25 Mart 2023. https://bilgipaketi.uludag.edu.tr/Programlar/Detay/1939?AyID=28

Bulut, Sefa, Pozitif Psikoloji, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 1. Basım, 2020.

Can, Nazlı Selcen, Budizm'in Pozitif Psikolojiye Etkisi, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2022.

Ceylan İsa, Pozitif Psikoloji Yaklaşımıyla Mü'min İnsanın Kişilik Özellikleri, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.

Dağcı, Abdullah, Pozitif Psikoloji Bağlamında Umudun Dindarlıkla İlişkisi, (Yüksek Lisans Tezi), Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.

Demir, Ramazan vd., "Pozitif Psikoloji: Tarihçe, Temel Kavramlar, Terapötik Süreç, Eleştiriler ve Katkılar", Humanistic Perspective, 2 (2), ss. 108-125.

Demirci, Yunus Emre, Pozitif Psikoloji Çerçevesinde Huzurevinde Kalan Yaşlılara Bakış: Minnettarlık, Mental İyi-Oluş ve Öz-Anlayış, (Yüksek Lisans Tezi), Bursa: Bursa Teknik Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü 2021.

Değirmençay, Veyis, Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Hayatı ve Eserleri, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 2011.

Devellioğlu, Ferit, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 26. Basım, 2010.

Doğan, Tayfun, (ed.), Pozitif Psikoloji Kuram, Araştırma ve Uygulamalar, Ankara: Nobel Yayıncılık, 2014.

DPÜ, Dumlupınar Üniversitesi, "Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Anabilim Dalı". Erişim 25 Mart 2023.

https://lee.dpu.edu.tr/tr/index/sayfa/11547/manevi-danismanlik-ve-rehberlik-anabilim-dali

Düzgüner, Sevde, Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri Temel Bilgiler Kılavuzu, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. Basım, 2021.

Düzgüner, Sevde, Gençlere Yönelik Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. Basım, 2021.

Ekşi, Halil ed. vd., Manevi Yönelimli Psikoterapi ve Psikolojik Danışma, İstanbul: Kaknüs Yayınları, 1. Basım, 2016.

Ercilasun, Ahmet Bican, " Dil Araştırmaları Dergisi", Ankara, S.3, 2008, ss.9-25.

Erzurumlu İbrahim Hakkı, Mârifetnâme, nşr.Hüsnü Kılıç-Durali Yılmaz, İstanbul: Çelik Yayınevi, 2013.

Ethos Psikoloji, "Popüler Psikoloji". Erişim 15 Mart 2023.

https://ethospsikoloji.com/populer-psikoloji-pop-psych-nedir/

Freud, Sıgmund, Kitle Psikolojisi, İstanbul: Say Yayınları, 5.Basım, 2018.

Gedik, Şeyma, Tasavvuf ve Pozitif Psikoloji Bağlamında Nefs Terbiyesi - Mutluluk İlişkisi, (Yüksek Lisans Tezi),Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2023.

Güncel Türkçe Sözlük, Erişim 15 Mart 2023. https://sozluk.gov.tr

Güre, Ali, Pozitif Psikoloji Perspektifinden İman, (Yüksek Lisans Tezi), İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2021.

Havuz, Melek, Pozitif Psikoloji ve Tasavvuf Psikolojisi Çerçevesinde İbn Hazm'da Erdemli ve Mutlu İnsan, (Yüksek Lisans Tezi), Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.

Hökelekli, Hayati, Psikolojiye Giriş, Bursa: Düşünce Kitabevi Yayınları, 2008.

İÜ, İstanbul Üniversitesi, "Manevi Danışmanlık ve Rehberlik-Tezsiz Yüksek Lisans Programı". 25 Mart 2023.

https://ebs.istanbul.edu.tr/home/amachedef/?id=19265&birim=manevi_danismanlik_ve_rehberlik__tezsiz_yuksek_lisans_programi__(ikinci_ogretim)

İMÜ, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, "Manevi Danışmanlık ve Rehberlik". Erişim 25 Mart 2023.

https://enstitu.medeniyet.edu.tr/tr/programlar/tezsiz-yuksek-lisans-eski/manevi-danismanlik-ve-rehberlik-tezsiz

İZÜ, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, "Manevi Danışmanlık ve Rehberlik-Tezli". Erişim 25 Mart 2023.

https://www.izu.edu.tr/akademik/enstitu/lisansustu-egitim-enstitusu/programlar/yuksek-lisans-tezli/manevi-danismanlik-ve-rehberlik

Işık, Şerife editör, Psikolojiye Giriş, Ankara: Pegem Yayınları, 1. Basım, 2018.

Kendirci, Abdullah, Pozitif Psikoloji Temelli Mesnevi Hikayelerine Dayalı Psikoeğitim Programının Evlilik Uyumuna Etkisinin İncelenmesi, (Doktora Tezi), Tokat: Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2019, ss.15.

Karaırmak, Özlem vd., "Modernizmden Postmodernizme Geçiş ve Pozitif Psikoloji",Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, Cilt: III, Sayı: 30, ss.102-115.

Karaörs, M. Emre, Marifetnâme, İstanbul: Morpa Kültür Yayınları, İstanbul,1992.

Kur'ân Yolu, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayıncılığı, 5. Basım, 2014.

KMÜ, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, "Manevi Danışmanlık Ana Bilim Dalı Tezsiz Yüksek Lisans Programı". Erişim 25 Mart 2023.

https://kmu.edu.tr/sbe/sayfa/3318/manevi-danismanlik-abd/tr

MDR, Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Derneği, "Manevi Danışmanlık ve Rehberlik". Erişim 26 Mart 2023.

https://mdr.org.tr/

Leimon, Averil, Pozitif Psikoloji,Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2018.

Öner, Uğur, "Bibliyoterapi", Ankara, Çankaya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Journal of Arts and Sciences Sayı:7, Mayıs 2007, ss.135.

Özasma, Halil İbrahim, Pozitif Psikoloji ve İslam Düşünürlerinde Erdemler, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016.

Özgül, Nurbanu, Pozitif Psikoloji Bağlamında LGBT Bireylerde Dinî - Manevî Tutum ve Davranışlar, (Yüksek lisans Tezi), Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.

PAÜ, Pamukkale Üniversitesi "Manevi Destek ve Rehberlik İkinci Öğretim YL (Tezsiz) Programı". Erişim 25 Mart 2023.

https://www.pau.edu.tr/islamiilimler/tr/sayfa/manevi-destek-ve-rehberlik-tezsiz-yl-io-programi

Revnakoğlu, Cemaleddin Server. Erzurumlu İbrahim Hakkı ve Marifetnamesi, İstanbul: İlk Harf Yayınevi, 2011.

SAÜ, Sakarya Üniversitesi, "Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Anabilim Dalı". Erişim 25 Mart 2023.

Sarı, Eren, Psikoloji, Antalya: Net Medya Yayıncılık, 1. Basım, 2017.

Söylev, Ömer Faruk, Manevi Bakım ve Danışma Psikolojisi Kavram, Kuram ve Uygulamalar, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2. Basım, 2020.

Şanver, Mehmet, Kur'an'da Tebliğ ve Eğitim Psikolojisi, Bursa: Emin Yayınları, 4.Basım, 2022.

Tayfun Doğan, "Tayfun Doğan Pozitif Psikoloji", Erişim 10 Ocak 2023.

https://www.tayfundogan.net.

Tayfun Doğan, "Tayfun Doğan Pozitif Psikoloji", Erişim 01 Mart 2023.

https://www.tayfundogan.net.

Teoman, Dalga Derya, Bir Pozitif Psikoloji Uygulama Örneği Olarak Şükran Müdahalesi ile Çalışanların Dayanıklılıklarını Artırmaya ve Stresle Başa Çıkma Tarzlarını İyileştirmeye Yönelik Bir Alan Çalışması, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.

Topçu, Nurettin, İslâm ve İnsan Mevlana ve Tasavvuf, 17.b., İstanbul: Dergâh Yayınları, 2022.

ÜÜ, Üsküdar Üniversitesi, “Üsküdar Üniversitesi Uluslararası Pozitif Psikoloji Kongreleri”. Erişim 11 Ekim 2022.

https://uskudar.edu.tr

ÜÜPP, Üsküdar Üniversitesinde Pozitif Psikoloji, “Pozitif Psikoloji”. Erişim 18 Şubat 2023.

https://uskudar.edu.tr/pozitif-psikoloji.

Yozgat, Barış, Pozitif Psikoloji Kapsamında Üniversite Öğrencilerinde Dindarlık Diğerkâmlık İlişkisi (İnönü Üniversitesi Örneği), (Yüksek Lisans Tezi), Amasya: Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.